

Beoordeling van het duurzaamheidsbeleid van tien pensioenfondsen - tweede actualisering

Eerlijke Pensioenwijzer

17 Februari 2022

Over de Eerlijke Pensioenwijzer

Dit rapport is geschreven in opdracht van de Eerlijke Pensioenwijzer (EP). De Eerlijke Pensioenwijzer is een samenwerkingsverband van vijf maatschappelijke organisaties: Amnesty International, Milieudefensie, Oxfam Novib, PAX, en World Animal Protection. Het doel van de Eerlijke Pensioenwijzer is om pensioenfondsen in Nederland aan te sporen om maatschappelijk verantwoord te beleggen.

De Eerlijke Pensioenwijzer vormt samen met de Eerlijke Bankwijzer (EB) en Eerlijke Verzekeringwijzer (EV) de Eerlijke Geldwijzer (EG). De Eerlijke Geldwijzer is onderdeel van *Fair Finance International* (FFI), een internationaal netwerk van meer dan 70 maatschappelijke organisaties in dertien landen.

Over dit rapport

Dit rapport presenteert de resultaten van de tweede update van het doorlopend beleidsonderzoek van de Eerlijke Pensioenwijzer. In het rapport wordt het duurzaamheidsbeleid van de tien grootste Nederlandse pensioenfondsen beoordeeld.

Over Profundo

Met diepgaand en op feiten gebaseerd onderzoek en advies wil Profundo een praktische bijdrage leveren aan een duurzame wereld en sociale rechtvaardigheid. We analyseren internationale grondstofketens, de financiële sector, relevante beleidsontwikkelingen en de impact van bedrijven en financiers op alle duurzaamheidsaspecten. Meer informatie over Profundo is beschikbaar op www.profundo.nl.

Over de auteurs

Dit rapport werd onderzocht en geschreven door Lennart van Loenen, met bijdragen van Michel Riemersma en Mara Werkman. Het rapport dient als volgt geciteerd te worden: van Loenen, L. (2022, Februari), *Beoordeling van het duurzaamheidsbeleid van tien pensioenfondsen - tweede actualisering*, Amsterdam, Nederland: Profundo.

Disclaimer

Profundo neemt de grootst mogelijke zorgvuldigheid in acht bij het verzamelen van informatie en het verwerken daarvan in publicaties, maar kan niet garanderen dat deze publicatie volledig is. Profundo neemt geen verantwoordelijkheid voor fouten in de gebruikte bronnen, noch voor veranderingen na de publicatiedatum. Deze publicatie is bedoeld voor informatieve doeleinden en dient niet te worden gelezen als een rapport dat goedkeuringen, verklaringen of garanties van welke aard dan ook verstrekt. Profundo zal geen aansprakelijkheid aanvaarden voor schade die voortvloeit uit het gebruik van deze publicatie.

Inhoudsopgave

Samenvatting	1
Introductie	4
Hoofdstuk 1 Methodologie	5
1.1 Opzet beleidsonderzoek	5
1.2 Selectie van pensioenfondsen	5
1.3 Methodologie	6
1.3.1 Selectie van thema's, sectoren en aspecten van de bedrijfsvoering	6
1.3.2 Relevante investeringscategorieën	7
1.3.3 Beoordelingselementen en internationale standaarden	7
1.3.4 Relevante beleidsstukken	8
1.3.5 Toekenning en berekening scores	9
1.3.6 Veranderingen in scores voor thema's, sectoren en aspecten van de bedrijfsvoering	9
1.4 Verantwoording	10
1.5 Disclaimer	10
Hoofdstuk 2 Beoordeling beleid per pensioenfonds	11
2.1 Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds (ABP)	11
2.2 Bedrijfstakpensioenfondsen voor de Bouwnijverheid (BPF Bouw)	12
2.3 BPL Pensioen	13
2.4 Pensioenfondsen Detailhandel	14
2.5 Pensioenfondsen Horeca & Catering (PH&C)	15
2.6 Pensioenfondsen Vervoer	16
2.7 Pensioenfondsen Zorg en Welzijn (PFZW)	17
2.8 Pensioenfondsen voor de Metalektro (PME)	18
2.9 Pensioenfondsen Metaal en Techniek (PMT)	19
2.10 Stichting Pensioenfondsen voor Personeelsdiensten (StiPP)	20
Hoofdstuk 3 Analyse resultaten per thema	21
3.1 Arbeidsrechten	21
3.1.1 Wat staat er op het spel?	21
3.1.2 Overzicht elementen en scores	21
3.1.3 Analyse beleid arbeidsrechten	23
3.2 Belastingen	24
3.2.1 Wat staat er op het spel?	24
3.2.2 Overzicht elementen en scores	24
3.2.3 Analyse beleid belastingen	26
3.3 Corruptie	27
3.3.1 Wat staat er op het spel?	27
3.3.2 Overzicht elementen en scores	28
3.3.3 Analyse beleid corruptie	29
3.4 Dierenwelzijn	30
3.4.1 Wat staat er op het spel?	30

3.4.2	Overzicht elementen en scores	30
3.4.3	Analyse beleid dierenwelzijn.....	32
3.5	Gendergelijkheid	32
3.5.1	Wat staat er op het spel?	32
3.5.2	Overzicht elementen en scores	33
3.5.3	Analyse beleid gendergelijkheid	35
3.6	Gezondheid	36
3.6.1	Wat staat er op het spel?	36
3.6.2	Overzicht elementen en scores	37
3.6.3	Analyse beleid gezondheid	38
3.7	Klimaatverandering	39
3.7.1	Wat staat er op het spel?	39
3.7.2	Overzicht elementen en scores	41
3.7.3	Analyse beleid klimaatverandering	43
3.8	Mensenrechten	44
3.8.1	Wat staat er op het spel?	44
3.8.2	Overzicht elementen en scores	45
3.8.3	Analyse beleid mensenrechten	47
3.9	Natuur.....	49
3.9.1	Wat staat er op het spel?	49
3.9.2	Overzicht elementen en scores	49
3.9.3	Analyse beleid natuur.....	51
Hoofdstuk 4	Analyse resultaten per sector	53
4.1	Mijnbouw.....	53
4.1.1	Wat staat er op het spel?	53
4.1.2	Overzicht elementen en scores	54
4.1.3	Analyse beleid mijnbouw	57
4.2	Olie en gas	58
4.2.1	Wat staat er op het spel?	58
4.2.2	Overzicht elementen en scores	59
4.2.3	Analyse beleid olie en gas	61
4.3	Voeding	62
4.3.1	Wat staat er op het spel?	62
4.3.2	Overzicht elementen en scores	63
4.3.3	Analyse beleid voeding	66
4.4	Wapens.....	67
4.4.1	Wat staat er op het spel?	67
4.4.2	Overzicht elementen en scores	68
4.4.3	Analyse beleid wapens.....	70
Hoofdstuk 5	Analyse resultaten per aspect van de bedrijfsvoering	71
5.1	Transparantie en verantwoording	71
5.1.1	Wat staat er op het spel?	71
5.1.2	Overzicht elementen en scores	71

5.1.3	Analyse beleid transparantie en verantwoording.....	74
Hoofdstuk 6	Conclusies	76
6.1	Algemeen overzicht scores en veranderingen	76
6.2	Conclusies scores en veranderingen	78
Bronverwijzingen.....		80

Lijst van tabellen

Tabel 1	Kort overzicht geselecteerde pensioenfondsen	1
Tabel 2	Scores van de tien pensioenfondsen per thema, sector en aspect van de bedrijfsvoering	2
Tabel 3	Overzicht geselecteerde pensioenfondsen	5
Tabel 4	Beleidsscores en bijbehorende kwalificaties	9
Tabel 5	Overzicht beleidsscores ABP	11
Tabel 6	Overzicht beleidsscores BPF Bouw	12
Tabel 7	Overzicht beleidsscores BPL Pensioen	13
Tabel 8	Overzicht beleidsscores Pensioenfonds Detailhandel	14
Tabel 9	Overzicht beleidsscores PH&C.....	15
Tabel 10	Overzicht beleidsscores Pensioenfonds Vervoer	16
Tabel 11	Overzicht beleidsscores PFZW.....	17
Tabel 12	Overzicht beleidsscores PME.....	18
Tabel 13	Overzicht beleidsscores PMT	19
Tabel 14	Overzicht beleidsscores StiPP	20
Tabel 15	Scores van de tien pensioenfondsen voor het thema Arbeidsrechten.....	22
Tabel 16	Scores van de tien pensioenfondsen voor het thema Belastingen	25
Tabel 17	Scores van de tien pensioenfondsen voor het thema Corruptie.....	28
Tabel 18	Scores van de tien pensioenfondsen voor het thema Dierenwelzijn.....	31
Tabel 19	Scores van de tien pensioenfondsen voor het thema Gendergelijkheid	34
Tabel 20	Scores van de tien pensioenfondsen voor het thema Gezondheid	37
Tabel 21	Scores van de tien pensioenfondsen voor het thema Klimaatverandering	41
Tabel 22	Scores van de tien pensioenfondsen voor het thema Mensenrechten	45
Tabel 23	Scores van de tien pensioenfondsen voor het thema Natuur	49
Tabel 24	Scores van de tien pensioenfondsen voor de sector Mijnbouw	54
Tabel 25	Scores van de tien pensioenfondsen voor de sector Olie en gas	59
Tabel 26	Scores van de tien pensioenfondsen voor de sector Voeding.....	63
Tabel 27	Scores van de tien pensioenfondsen voor de sector Wapens	68
Tabel 28	Scores van de tien pensioenfondsen voor Transparantie en verantwoording.....	72

Tabel 29	Scores van de tien pensioenfondsen per thema, sector en aspect van de bedrijfsvoering	76
Tabel 30	Veranderingen in totaalscores van de tien pensioenfondsen per thema, sector en aspect van de bedrijfsvoering.....	77

Samenvatting

Pensioenfondsen zijn relatief grote spelers op de (internationale) kapitaalmarkt. Door hun beleggingen maken pensioenfondsen het bedrijven mogelijk om kapitaal te verwerven voor bijvoorbeeld fabrieken, plantages of nieuwe technologieën. Deze activiteiten kunnen bijdragen aan het uitbannen van ondervoeding en het versterken van ecosystemen, maar ook aan het schenden van mensenrechten en aan milieuvervuiling.

De Eerlijke Pensioenwijzer stelt zich ten doel stellen om pensioenfondsen hun beleggingsbeleid te laten verduurzamen en hun investeringen en bedrijfsvoering daarop te laten afstemmen. Achterliggend doel is dat de pensioenfondsen hun invloed aanwenden om de bedrijven waarin ze beleggen te verduurzamen.

Voor de Eerlijke Pensioenwijzer beoordeelt dit onderzoeksrapport - voor de tweede keer sinds maart 2019 - het duurzaamheidsbeleid van de - qua deelnemersaantallen - tien grootste bedrijfstakpensioenfondsen van Nederland. De eerste actualisering vond plaats in mei 2020. Tabel 1 geeft een overzicht van de tien pensioenfondsen die door de Eerlijke Pensioenwijzer voor dit onderzoek zijn geselecteerd.

Tabel 1 Kort overzicht geselecteerde pensioenfondsen

Naam pensioenfonds	Deelnemers (in duizenden)	Beheerd vermogen (EUR miljoen)
Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds (ABP)	3.052	551.614
Pensioenfonds Zorg en Welzijn (PFZW)	2.913	286.163
Pensioenfonds Horeca & Catering (PH&C)	1.307	17.342
Stichting Pensioenfonds voor Personeelsdiensten (StiPP)	1.173	2.268
Pensioenfonds Metaal en Techniek (PMT)	1.355	105.100
Pensioenfonds Detailhandel	1.240	37.020
Bedrijfstakpensioenfonds voor de Bouwnijverheid (BpfBouw)	776	102.246
BPL Pensioen	680	23.069
Pensioenfonds Vervoer	671	40.818
Pensioenfonds van de Metalektro (PME)	627	67.537

Bron: DNB (2021, november), "Gegevens individuele pensioenfondsen (Jaar)", online: <https://www.dnb.nl/statistieken/data-zoeken/#/details/gegevens-individuele-pensioenfondsen-jaar/dataset/78c1c804-0b65-4bbc-a5cc-df9cd75c9ded>, gezien in november 2021; Jaarverslagen over 2020 van de genoemde pensioenfondsen.

In dit onderzoek is nagegaan welke principes (uitgangspunten) en MVO-criteria zijn opgenomen in het duurzaamheidsbeleid van deze pensioenfondsen voor negen thema's, vier sectoren en één aspect van de bedrijfsvoering. Per thema, sector en aspect van de bedrijfsvoering zijn door de Eerlijke Pensioenwijzer een aantal principes gedefinieerd die zijn afgeleid van internationale standaarden, zoals verdragen, richtlijnen, keurmerken en gedragscodes. Van pensioenfondsen die maatschappelijk verantwoord (willen) ondernemen mag verwacht worden dat ze deze breed gedragen internationale verdragen, standaarden en initiatieven naleven bij het beleggen van pensioenpremies, ook als deze standaarden in één of meer landen niet in wetgeving zijn opgenomen.

Per thema, sector en aspect van de bedrijfsvoering wordt aan ieder pensioenfonds een score toegekend. De scores worden weergegeven op een schaal van 1 tot en met 10 en hangen af van het aantal principes dat in het publiek beschikbare duurzaamheidsbeleid van het pensioenfonds is opgenomen. De beoordelingsmethodologie is afkomstig van *Fair Finance International* (FFI), waar de Eerlijke Pensioenwijzer deel van uitmaakt.

Tabel 2 geeft een overzicht van de scores die in dit onderzoek zijn toegekend voor de geselecteerde thema's, sectoren en aspecten van de bedrijfsvoering aan de tien onderzochte pensioenfondsen.

Tabel 2 Scores van de tien pensioenfondsen per thema, sector en aspect van de bedrijfsvoering

Thema, sector of aspect van de bedrijfsvoering	ABP	BpfBouw	BPL Pensioen	Pf. Detailhandel	Pf. Horeca & Catering	Pf. Vervoer	Pf. Zorg & Welzijn	PME	PMT	StiPP
<i>Duurzaamheidsthema's</i>										
Arbeidsrechten	5	5	5	7	5	5	5	5	6	4
Belastingen	5	4	4	4	4	4	4	5	5	3
Corruptie	6	5	6	6	6	6	8	6	8	3
Dierenwelzijn	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Gendergelijkheid	3	1	1	3	1	1	1	3	1	1
Gezondheid	4	4	4	3	4	5	4	3	5	2
Klimaatverandering	6	3	4	2	4	3	5	5	3	2
Mensenrechten	5	5	6	7	5	7	7	5	7	5
Natuur	1	1	1	3	2	1	1	1	2	1
<i>Risicosectoren</i>										
Mijnbouw	2	2	3	3	3	2	2	3	3	2
Olie en gas	10	3	3	3	6	3	3	10	3	2
Voeding	2	1	2	4	3	2	3	1	2	1
Wapens	4	4	4	3	4	4	4	6	4	4
<i>Bedrijfsvoering</i>										
Transparantie en verantwoording	6	6	6	5	5	5	6	6	7	1

De tien pensioenfondsen scoren voor de meeste thema's en sectoren hoger dan bij de vorige actualisering van het beleidsonderzoek (mei 2020). Opgeteld scoren de pensioenfondsen vergeleken met het vorige onderzoek 118 punten hoger. De scores van Pensioenfonds Detailhandel en Pensioenfonds Vervoer zijn het meest verbeterd. Toch is het beleid van alle pensioenfondsen over het algemeen nog steeds onvoldoende: gemiddeld scoren de pensioenfondsen een 3,7 voor hun beleid voor de veertien thema's.

De thema's met de meeste hogere scores zijn mensenrechten, klimaatverandering en corruptie. Voor het thema mensenrechten is dit deels te danken aan veranderingen in de methodologie (zie paragraaf 3.8), maar ook door het toepassen van de OESO-richtlijnen voor Multinationale Ondernemingen en de *United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights* (UNGP's) door vrijwel alle pensioenfondsen (StiPP uitgezonderd). Ook voor het thema corruptie is het integreren van de OESO-richtlijnen in het beleggingsbeleid de belangrijkste reden voor de hogere scores.

Voor het thema klimaatverandering hebben alle pensioenfondsen hun beleid verbeterd. De meest opvallende aanscherpingen betreffen de recente besluiten van ABP, PH&C en PME om te stoppen met beleggen in fossiele brandstoffen. Desondanks is de score van de meeste pensioenfondsen voor het thema klimaatverandering nog steeds onvoldoende (gemiddelde score 3,7).

De pensioenfondsen scoren veruit het laagst voor de thema's dierenwelzijn, gendergelijkheid en natuur. De pensioenfondsen hebben voor al deze thema's bovendien vrijwel geen verbeteringen in hun beleid doorgevoerd.

Introductie

Dit rapport bevat de resultaten van de tweede herziening van het doorlopend beleidsonderzoek van de Eerlijke Pensioenwijzer (EPW), waarin het duurzaamheidsbeleid van de tien grootste pensioenfondsen (qua deelnemersaantallen) wordt beoordeeld.

De Eerlijke Pensioenwijzer is een samenwerkingsverband van vijf maatschappelijke organisaties: Amnesty International, Milieudefensie, Oxfam Novib, PAX en World Animal Protection. De Eerlijke Pensioenwijzer is samen met de Eerlijke Bankwijzer (EBW) en Eerlijke Verzekeringwijzer (EVW) onderdeel van de Eerlijke Geldwijzer: <https://www.eerlijkegeldwijzer.nl>. De Eerlijke Pensioenwijzer maakt, samen met de zusterorganisaties in de Eerlijke Geldwijzer deel uit van *Fair Finance International* (FFI), een internationaal samenwerkingsverband van non-gouvernementele organisaties (ngo's) in België, Brazilië, Cambodja, Duitsland, de Filipijnen, India, Indonesië, Japan, Nederland, Noorwegen, Thailand, Vietnam en Zweden.

Door vergelijking van het beleggingsbeleid van pensioenfondsen beoogt de Eerlijke Pensioenwijzer om de besturen van pensioenfondsen en hun deelnemers te stimuleren om hun verantwoord beleggingsbeleid verder in te vullen, aan te scherpen en uit te breiden met beleggingsprincipes op sociaal, ecologisch en economisch gebied.

De Eerlijke Pensioenwijzer is bedoeld om deelnemers van pensioenfondsen te informeren over de inhoud van het verantwoord beleggingsbeleid van het pensioenfonds waar ze bij zijn aangesloten, leden van het Verantwoordingsorgaan of andere adviesorganen binnen pensioenfondsen te stimuleren om in gesprek te gaan met de besturen van pensioenfondsen over de inhoud van het beleggingsbeleid, pensioenbesturen inzicht te geven in hoe hun beleid zich verhoudt tot dat van andere pensioenfondsen en hen een handreiking te geven om het beleid te verbeteren. Op de website kunnen geïnteresseerden de scores voor het beleggingsbeleid van de tien beoordeelde pensioenfondsen vergelijken en de resultaten van praktijkonderzoeken inzien.

In maart 2019 werd een eerste nulmeting van het beleggingsbeleid gepubliceerd, toen nog onder de naam Eerlijk Pensioenlabel. In mei 2020 is een eerste herziening van het beleidsonderzoek gepubliceerd onder de naam Eerlijke Pensioenwijzer. Het voorliggende rapport is het resultaat van de tweede herziening van het doorlopend beleidsonderzoek van de Eerlijke Pensioenwijzer.

Hoofdstuk 1 van dit rapport zet de methodologie en werkwijze van de Eerlijke Pensioenwijzer uiteen. Ook wordt toegelicht welke thema's en sectoren zijn onderzocht, hoe beleid wordt beoordeeld en hoe scores worden toegekend. In Hoofdstuk 2 worden de resultaten van het beleidsonderzoek per pensioenfonds gepresenteerd. In Hoofdstuk 3, Hoofdstuk 4 en Hoofdstuk 5 worden de onderzoeksresultaten geanalyseerd, respectievelijk per duurzaamheidsthema, risicosector en aspect van de bedrijfsvoering. In Hoofdstuk 6 wordt een algemeen overzicht gegeven van de scores van de tien pensioenfondsen en de belangrijkste conclusies getrokken.

1

Methodologie

1.1 Opzet beleidsonderzoek

Dit onderzoeksrapport presenteert de resultaten van de beoordeling van het verantwoord beleggingsbeleid van de tien grootste pensioenfondsen in Nederland. Het onderzoek is de tweede herziening van het doorlopend beleidsonderzoek van de Eerlijke Pensioenwijzer. Het vorige onderzoek werd gepubliceerd in mei 2020.¹ De beoordelingen uit dit rapport worden in ingekorte vorm en in toegankelijke bewoordingen op de website van de Eerlijke Geldwijzer gepubliceerd.

Het beleid van de pensioenfondsen is beoordeeld aan de hand van de *Fair Finance Guide Methodology* (FFG-methode), een methodologie die Profundo in samenwerking met *Fair Finance International* (FFI) heeft ontwikkeld.² De FFG-methode is opgesteld in 2014 en wordt periodiek geactualiseerd, het meest recent in oktober 2021. Omdat het huidige onderzoek is gestart vóór oktober 2021, is voor dit onderzoek de voorlaatste versie van de FFG-methode, uit februari 2020, gehanteerd.ⁱ

1.2 Selectie van pensioenfondsen

Nederland kent ondernemingspensioenfondsen, waarbij alle leden werken bij dezelfde grote onderneming, en bedrijfstakpensioenfondsen, waarbij de leden werken bij een groot aantal verschillende bedrijven, organisaties en instellingen in een bepaalde bedrijfstak. Ook de (semi-) overheid geldt als een bedrijfstak, met het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds (ABP) als bedrijfstakpensioenfonds.

Voor de Eerlijke Pensioenwijzer is gekozen voor een selectie van de tien grootste pensioenfondsen (qua deelnemersaantallen). Deze pensioenfondsen beheren samen €1.233 miljard aan vermogen, meer dan 70% van het totale in Nederland ingelegde pensioenpremies (€ 1.724,8 miljard per 30 juni 2021).³

Tabel 3 geeft een overzicht van de geselecteerde pensioenfondsen, de sectoren die ze vertegenwoordigen, het aantal deelnemers, het totale vermogen op de balans van het pensioenfonds in 2020, en de naam van de vermogensbeheerder.

Tabel 3 Overzicht geselecteerde pensioenfondsen

Pensioenfonds	Sector	Deelnemers (in duizenden)	Belegd vermogen (EUR miljoen)	Vermogensbeheerder
Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds (ABP)	Overheid en onderwijs	3.052	551.614	APG
Pensioenfonds Zorg en Welzijn (PFZW)	Gezondheidszorg en welzijn	2.913	286.163	PGGM

ⁱ De meest recente versie van de FFG-methode (oktober 2021) is ook gepubliceerd op de website van de Eerlijke Geldwijzer (uitsluitend in het Engels).

Pensioenfondsen	Sector	Deelnemers (in duizenden)	Belegd vermogen (EUR miljoen)	Vermogens- beheerder
Pensioenfondsen Horeca & Catering (PH&C)	Hotel en catering	1.307	17.342	-
Stichting Pensioenfondsen voor Personeelsdiensten (StiPP)	Uitzendkrachten en pay-rollers	1.173	2.268	Kempen
Pensioenfondsen Metaal en Techniek (PMT)	Metaal en techniek	1.355	105.100	MN
Pensioenfondsen Detailhandel	Detailhandel	1.240	37.020	Blackrock
Bedrijfstakpensioenfondsen voor de Bouwnijverheid (BpfBouw)	Bouwsector	776	102.246	APG, Bouwinvest
BPL Pensioen	Landbouw	680	23.069	Achmea IM
Pensioenfondsen Vervoer	Transportsector	671	40.818	Achmea IM
Pensioenfondsen van de Metalektro (PME)	Fijnmetaal en elektrotechniek	627	67.537	MN
Totaal		13.794	1.233.177	

Bron: DNB (2021, november), "Gegevens individuele pensioenfondsen (Jaar)", online: <https://www.dnb.nl/statistieken/data-zoeken/#/details/gegevens-individuele-pensioenfondsen-jaar/dataset/78c1c804-0b65-4bbc-a5cc-df9cd75c9ded>, gezien in november 2021; Jaarverslagen over 2020 van de genoemde pensioenfondsen.

1.3 Methodologie

1.3.1 Selectie van thema's, sectoren en aspecten van de bedrijfsvoering

De Eerlijke Pensioenwijzer beoordeelt het beleggingsbeleid van de onderzochte pensioenfondsen in relatie tot belangrijke thema's en sectoren, en ook de transparantie en verantwoording over de beleggingskeuzes en de inhoud en resultaten van het verantwoord beleggingsbeleid.

Via beleggingen in bedrijven, organisaties en overheden kan het pensioenfonds te maken krijgen met, en invloed uitoefenen op, belangrijke MVO-thema's. In dit onderzoek wordt daarom het beleggingsbeleid van pensioenfondsen beoordeeld voor de volgende thema's:

- Arbeidsrechten;
- Belastingen;
- Corruptie;
- Dierenwelzijn;
- Gendergelijkheid;
- Gezondheid;
- Klimaatverandering;
- Mensenrechten; en
- Natuur.

Wanneer een pensioenfonds belegt in bedrijven die actief zijn in sectoren waarin grote duurzaamheidsrisico's bestaan, is volgens de Eerlijke Pensioenwijzer specifiek beleid voor die sectoren noodzakelijk. Dit onderzoek beoordeelt daarom het beleggingsbeleid van de onderzochte pensioenfondsen voor de volgende sectoren:

- Mijnbouw;
- Olie en gas;
- Voeding; en

- Wapens.

In de voorgaande beleidsonderzoeken werd ook het beleggingsbeleid voor de sector Woningbouw en Vastgoed beoordeeld. In het huidige onderzoek wordt het beleid voor deze sector niet beoordeeld.

Naast de beoordeling van het beleid voor thema's en sectoren wordt ook beoordeeld in hoeverre pensioenfondsen transparant zijn en verantwoording afleggen over hun investeringsbeslissingen en de uitvoering van hun verantwoord beleggingsbeleid:

- Transparantie en verantwoording.

1.3.2 Relevante investeringscategorieën

De FFG-methode is ontwikkeld om het duurzaamheidsbeleid van allerlei soorten financiële instellingen te beoordelen: banken, verzekeraars, pensioenfondsen, en vermogensbeheerders. Om rekenschap te geven van de verscheidenheid aan verschillende financiële activiteiten waar financiële instellingen in actief zijn, wordt in de FFG-methode naast de *inhoud* van het beleid normaal ook de *reikwijdte* van het beleid getoetst, door te beoordelen op hoeveel verschillende investeringscategorieën het beleid van toepassing is. Hierbij worden de volgende categorieën onderscheiden:

- Zakelijke kredieten;
- Projectfinanciering;
- Beleggingen op de balans; en
- Beleggingen voor klanten (vermogensbeheer).

Voor de pensioenfondsen die in dit onderzoek zijn beoordeeld, zijn alleen de beleggingen op de eigen balans relevant. Dit zijn de beleggingen die de pensioenfondsen doen met de pensioenpremies van deelnemers. Beleggingen op de balans kunnen onder meer bestaan uit:

- Beleggingen in aandelen en obligaties van bedrijven;
- Beleggingen in obligaties van overheden;
- Beleggingen in private equity;
- Beleggingen in onroerend goed; en
- Andere beleggingen voor eigen rekening, waaronder financiële derivaten zoals: swaps, futures of opties.

Omdat voor de pensioenfondsen in de Eerlijke Pensioenwijzer slechts één investeringscategorie van toepassing is, is het toetsen van de reikwijdte van het beleid van de pensioenfondsen in dit onderzoek feitelijk niet relevant. Daarom wordt in dit onderzoek alleen beoordeeld of en in welke mate de pensioenfondsen beleid hebben dat *inhoudelijk* voldoet aan de criteria van de Eerlijke Pensioenwijzer.

1.3.3 Beoordelingselementen en internationale standaarden

Voor ieder van de bovengenoemde thema's beschrijft de FFG-methode de duurzaamheidsrisico's en ook de relevante internationale standaarden en toonaangevende initiatieven op het gebied van duurzame ontwikkeling en maatschappelijk verantwoord ondernemen. Op basis van die breed gedragen (internationale) standaarden en initiatieven is voor elk duurzaamheidsthema, elke risicosector, en elk aspect van de bedrijfsvoering een aantal principes ("beoordelingselementen") geformuleerd die pensioenfondsen in hun verantwoord beleggingsbeleid zouden moeten hebben opgenomen.

Het onderzoek richt zich hierbij vooral op bovenwettelijk (MVO) beleid. Principes die in (vrijwel) alle landen in wet- en regelgeving zijn vastgelegd worden niet expliciet benoemd, omdat de Eerlijke Pensioenwijzer ervan uitgaat dat pensioenfondsen verwachten dat bedrijven waaraan ze kapitaal beschikbaar stellen zich aan de wet houden.

Bij de beoordeling van het beleggingsbeleid van de pensioenfondsen wordt niet alleen gekeken naar het beleid dat het pensioenfonds heeft uitgeschreven in de eigen beleidsstukken, maar ook naar de internationale standaarden en initiatieven die door het pensioenfonds zijn ondertekend of expliciet worden toegepast in het beleid. Het gaat daarbij bijvoorbeeld om de OESO-richtlijnen voor Multinationale Ondernemingen, de *IFC Performance Standards* en de tien principes van het *UN Global Compact*. Pensioenfondsen die duidelijk maken dat ze deze standaarden op hun beleggingen toepassen, ontvangen bij de inhoudelijke beoordeling van het beleid automatisch een punt voor de elementen waarvan door de Eerlijke Pensioenwijzer vooraf is vastgesteld dat de internationale standaard het principe dekt.

Met het ondertekenen van het Convenant Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Beleggen Pensioenfondsen (IMVB-convenant), hebben de deelnemende pensioenfondsen toegezegd de OESO-richtlijnen voor Multinationale Ondernemingen en de *UN Guiding Principles on Business and Human Rights* (UNGP's) in hun beleggingsbeleid te zullen integreren. Wanneer de pensioenfondsen in hun eigen beleid uitleggen hoe zij deze toezeggingen hebben geïmplementeerd, resulteert dit in de beoordeling in automatische punten voor de OESO-richtlijnen en UNGP's.

Het geformuleerde beleid kan door pensioenfondsen verder op verschillende manieren worden toegepast op nieuwe en bestaande beleggingen:

- Bij nieuwe beleggingen kunnen de principes als selectiecriteria worden gehanteerd;
- Bij bestaande beleggingen kunnen de principes worden gehanteerd als richtlijn voor engagementactiviteiten, stemgedrag op aandeelhoudersvergaderingen, en voor afspraken over verbeteringen met de bedrijven waarin het pensioenfonds beleggingen heeft; en
- Een pensioenfonds kan ook besluiten om een beleggingsrelatie te beëindigen als engagementactiviteiten niet tot het gewenste resultaat leiden.

Dit beleidsonderzoek richt zich bovenal op de principes – de elementen van een goed verantwoord beleggingsbeleid – die in het beleid van de pensioenfondsen zijn opgenomen. De focus van het onderzoek ligt dan ook niet op de daadwerkelijke beleggingspraktijk van de pensioenfondsen, die aan bod komt in de praktijkonderzoeken van de Eerlijke Pensioenwijzer.

1.3.4 Relevante beleidsstukken

Het onderzoek voor de Eerlijke Pensioenwijzer is gebaseerd op publiek beschikbare informatie, gepubliceerd op de website van het pensioenfonds en in het jaarverslag. Ook rapportages van de interne en externe vermogensbeheerders van de pensioenfondsen zijn als informatiebron gebruikt, maar alleen als die beschikbaar zijn op de website van het pensioenfonds en als duidelijk is dat de gevonden informatie onderdeel is van het mandaat van de vermogensbeheerder voor het betreffende pensioenfonds.

Bij de beoordeling van een beleidsstuk is het van belang op hoeveel bedrijven en in hoeveel sectoren het wordt toegepast. Voor de thema's verwacht de Eerlijke Pensioenwijzer dat het pensioenfonds beleid heeft dat geldt voor beleggingen in alle bedrijven en instellingen. Voor de sectoren wordt beleid verwacht dat alleen betrekking heeft op beleggingen in bedrijven in de betreffende sector. Elementen die alleen in het beleid voor een specifieke sector zijn opgenomen kunnen daarom niet of niet volledig meetellen voor de beoordeling van de thema's; die zijn namelijk sector-overstijgend.

Brochures en andere publicaties die het pensioenfonds publiceert om deelnemers te informeren over bepaalde maatschappelijke of economische ontwikkelingen worden niet als beleidsstukken beschouwd, tenzij het pensioenfonds in deze publicaties nadrukkelijk aangeeft welke principes het hanteert bij de selectie en monitoring van beleggingen.

Wanneer een pensioenfonds in een nieuws- of persbericht (al dan niet gepubliceerd op de eigen website) vernieuwingen in het beleid aankondigt en van kracht doet zijn, worden deze vernieuwingen bij één (periodieke) actualisering van de beleidsbeoordeling van de Eerlijke Pensioenwijzer meegenomen, vanaf het moment dat dit beleid daadwerkelijk van kracht is. Daarna wordt verwacht dat de beleidswijziging is geïntegreerd in de beleidsstukken waarin de verzekeringsgroep haar beleggingsbeleid vastlegt.

1.3.5 Toekenning en berekening scores

Voor ieder thema, iedere sector en ieder aspect van de bedrijfsvoering zijn in de methodologie een aantal beoordelingselementen opgenomen: criteria die de Eerlijke Pensioenwijzer belangrijk vindt en die grotendeels zijn afgeleid van internationale standaarden. Bij de beoordeling van het beleid van een pensioenfonds wordt voor elk beoordelingselement nagegaan of het beleid voldoet aan de criteria van de EPW. Hierbij zijn er drie opties:

- Wanneer een pensioenfonds geen beleid heeft dat voldoet aan de criteria van het beoordelingselement worden geen punten toegekend (score 0);
- Wanneer een pensioenfonds beleid heeft dat in enige mate voldoet aan de criteria van de EPW wordt een halve punt toegekend (score 0,5); of
- Wanneer een pensioenfonds beleid heeft dat volledig voldoet aan de criteria van de EPW wordt een volledige punt toegekend (score 1).

De score van een pensioenfonds voor een thema, sector of aspect van de bedrijfsvoering wordt bepaald door het aantal elementen dat is opgenomen in het beleid te delen door het totale aantal elementen dat in de methode is gedefinieerd voor het betreffende thema, de sector of het aspect van de bedrijfsvoering.

Wanneer een element niet van toepassing is op het betreffende pensioenfonds wordt dit in de tabel weergegeven als "n.r." (niet relevant). Door de beleidsscores voor de verschillende elementen op te tellen en te delen door het totale aantal relevante elementen, wordt per thema, sector en aspect van de bedrijfsvoering een beleidsscore toegekend. De gedetailleerde beleidsscores worden daarnaast ook uitgedrukt als afgerond rapportcijfer, een heel getal tussen 1 en 10.

Aan deze scores verbindt de Eerlijke Pensioenwijzer kwalificaties, overgenomen uit het onderwijs (zie Tabel 4).

Tabel 4 Beleidsscores en bijbehorende kwalificaties

Score	Kwalificatie	Score	Kwalificatie
10	Uitstekend	5	Twijfelachtig
9	Zeer goed	4	Onvoldoende
8	Goed	3	Ruim onvoldoende
7	Ruim voldoende	2	Slecht
6	Voldoende	1	Zeer slecht

1.3.6 Veranderingen in scores voor thema's, sectoren en aspecten van de bedrijfsvoering

Wanneer een beleidsonderzoek wordt geactualiseerd kunnen de scores van pensioenfondsen voor een thema, sector of aspect van de bedrijfsvoering veranderen. Zulke veranderingen zijn in veel gevallen het gevolg van verbeteringen of verslechtingen van het beleid van de pensioenfondsen, maar kunnen ook andere oorzaken hebben. Veranderingen in de scores voor individuele beoordelingselementen kunnen de volgende oorzaken hebben:

- Veranderingen in het aantal onderwerpen waarvoor het pensioenfonds beleid heeft: het aantal beoordelingselementen waarvoor het pensioenfonds een positieve score krijgt. Er is dan sprake van een verbetering als de score voor een of meer beoordelingselementen verandert van geen punten (score 0) naar een halve of hele punt (score 0,5 of 1). Er is sprake van een verslechtering als de score voor een of meer beoordelingselementen verandert van een hele of een halve punt (score 1 of 0,5) naar geen punten (score 0);
- Veranderingen in de mate waarin het beleid voor de behandelde onderwerpen voldoet aan de criteria van de EPW: het aantal beoordelingselementen waarvoor er al beleid was, maar waarvoor het beleid nu is geherformuleerd. Er is dan sprake van een verbetering als de score voor een of meer beoordelingselementen verandert van een halve punt (score 0,5) naar een heel punt (score 1) en er is sprake van een verslechtering als de score voor een of meer beoordelingselementen verandert van een hele punt (score 1) naar een halve punt (0,5);
- Verandering in de methodologie: in de methode is het element geherformuleerd; of
- Herzien oordeel: de onderzoekers hebben hun beoordeling van het beleid herzien, bijvoorbeeld op basis van een beleidsstuk dat bij het vorige onderzoek over het hoofd was gezien.

Op de totale score die een pensioenfonds in een beleidsupdate haalt voor een bepaald thema of een bepaalde sector zijn voorts de volgende factoren van invloed:

- Veranderingen in de weging van elementen door wijzigingen in de methodologie (met name door het toevoegen of verwijderen van elementen verandert automatisch het relatieve gewicht van ieder element); en
- De afronding van de berekende score voor een sector of thema naar een rond getal van 1 tot 10.

Dit betekent, enerzijds, dat veranderingen in beleid voor een bepaald thema of een bepaalde sector zich niet automatisch hoeven te vertalen in een hogere of lagere (afgeronde) totaalscore voor dat thema of die sector. Anderzijds betekent een hogere totaalscore niet automatisch dat het beleid van een pensioenfonds sinds het vorige onderzoek verbeterd is. In [Hoofdstuk 3](#), [Hoofdstuk 4](#) en [Hoofdstuk 5](#) worden veranderingen in score in detail geanalyseerd.

1.4 Verantwoording

Dit rapport biedt een weergave van de resultaten van het beleidsonderzoek voor de Eerlijke Pensioenwijzer, dat is uitgevoerd in opdracht van de vijf deelnemende organisaties. De gebruikte methodologie wordt periodiek geactualiseerd, het meest recent in oktober 2021. Omdat dit onderzoek al in september 2021 is gestart, is hiervoor de versie van februari 2020 gebruikt.

Het onderzoek is door onderzoeksbureau Profundo uitgevoerd tussen september en december 2021. Gedurende het onderzoek hebben de onderzochte pensioenfondsen de gelegenheid gekregen om te reageren op:

- De bronnen die voor het onderzoek zijn gebruikt; en
- De onderzoeksresultaten.

Alle pensioenfondsen hebben gebruik gemaakt van de gelegenheid tot het geven van feedback. De reacties zijn meegenomen in het onderzoek.

1.5 Disclaimer

Niet alle partnerorganisaties binnen de Eerlijke Pensioenwijzer werken inhoudelijk op alle thema's en/of sectoren waarover het onderzoek zich uitstrekt. Uitingen op deelonderwerpen geven dan ook niet noodzakelijkerwijs de mening weer van alle samenwerkende organisaties met betrekking tot de Eerlijke Pensioenwijzer.

2

Beoordeling beleid per pensioenfonds

In dit hoofdstuk worden de beleidsscores per pensioenfonds gepresenteerd.

2.1 Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds (ABP)

In Tabel 5 staan de scores voor ABP, per thema, sector en aspect van de bedrijfsvoering.

Tabel 5 **Overzicht beleidsscores ABP**

Thema's, sectoren en aspecten van de bedrijfsvoering	Score 2020	Score 2021	Vershil in score
<i>Thema's</i>			
Arbeidsrechten	5	5	-
Belastingen	4	5	+1
Corruptie	6	6	-
Dierenwelzijn	1	1	-
Gendergelijkheid	3	3	-
Gezondheid	3	4	+1
Klimaatverandering	4	6	+2
Mensenrechten	5	5	-
Natuur	1	1	-
<i>Sectoren</i>			
Mijnbouw	2	2	-
Olie en gas	3	10	+7
Voeding	2	2	-
Wapens	4	4	-
<i>Aspecten van de bedrijfsvoering</i>			
Transparantie en verantwoording	6	6	-

2.2 Bedrijfstakpensioenfonds voor de Bouwnijverheid (BPF Bouw)

In Tabel 6 staan de scores voor Bedrijfstakpensioenfonds voor de Bouwnijverheid (BPF Bouw), per thema, sector en aspect van de bedrijfsvoering.

Tabel 6 Overzicht beleidsscores BPF Bouw

Thema's, sectoren en aspecten van de bedrijfsvoering	Score 2020	Score 2021	Verschil in score
<i>Thema's</i>			
Arbeidsrechten	4	5	+1
Belastingen	3	4	+1
Corruptie	3	5	+2
Dierenwelzijn	1	1	-
Gendergelijkheid	1	1	-
Gezondheid	1	4	+3
Klimaatverandering	2	3	+1
Mensenrechten	3	5	+2
Natuur	1	1	-
<i>Sectoren</i>			
Mijnbouw	1	2	+1
Olie en gas	1	3	+2
Voeding	1	1	-
Wapens	5	4	-1
<i>Aspecten van de bedrijfsvoering</i>			
Transparantie en verantwoording	8	6	-2

2.3 BPL Pensioen

In Tabel 7 staan de scores voor BPL Pensioen, per thema, sector en aspect van de bedrijfsvoering.

Tabel 7 Overzicht beleidsscores BPL Pensioen

Thema's, sectoren en aspecten van de bedrijfsvoering	Score 2020	Score 2021	Verschil in score
<i>Thema's</i>			
Arbeidsrechten	4	5	+1
Belastingen	4	4	-
Corruptie	4	6	+2
Dierenwelzijn	1	1	-
Gendergelijkheid	1	1	-
Gezondheid	3	4	+1
Klimaatverandering	3	4	+1
Mensenrechten	5	6	+1
Natuur	1	1	-
<i>Sectoren</i>			
Mijnbouw	2	3	+1
Olie en gas	2	3	+1
Voeding	1	2	+1
Wapens	4	4	-
<i>Aspecten van de bedrijfsvoering</i>			
Transparantie en verantwoording	4	6	+2

2.4 Pensioenfonds Detailhandel

In Tabel 8 staan de scores voor Pensioenfonds Detailhandel, per thema, sector en aspect van de bedrijfsvoering.

Tabel 8 Overzicht beleidsscores Pensioenfonds Detailhandel

Thema's, sectoren en aspecten van de bedrijfsvoering	Score 2020	Score 2021	Verschil in score
<i>Thema's</i>			
Arbeidsrechten	5	7	+2
Belastingen	3	4	+1
Corruptie	3	6	+3
Dierenwelzijn	1	1	-
Gendergelijkheid	1	3	+2
Gezondheid	2	3	+1
Klimaatverandering	1	2	+1
Mensenrechten	3	7	+4
Natuur	1	3	+2
<i>Sectoren</i>			
Mijnbouw	1	3	+2
Olie en gas	1	3	+2
Voeding	1	4	+3
Wapens	3	3	-
<i>Aspecten van de bedrijfsvoering</i>			
Transparantie en verantwoording	6	5	-1

2.5 Pensioenfondsen Horeca & Catering (PH&C)

In Tabel 9 staan de scores voor PH&C, per thema, sector en aspect van de bedrijfsvoering.

Tabel 9 Overzicht beleidsscores PH&C

Thema's, sectoren en aspecten van de bedrijfsvoering	Score 2020	Score 2021	Vershil in score
<i>Thema's</i>			
Arbeidsrechten	5	5	-
Belastingen	4	4	-
Corruptie	6	6	-
Dierenwelzijn	1	1	-
Gendergelijkheid	1	1	-
Gezondheid	3	4	+1
Klimaatverandering	1	4	+3
Mensenrechten	3	5	+2
Natuur	1	2	+1
<i>Sectoren</i>			
Mijnbouw	2	3	+1
Olie en gas	2	6	+4
Voeding	1	3	+2
Wapens	4	4	-
<i>Aspecten van de bedrijfsvoering</i>			
Transparantie en verantwoording	6	5	-1

2.6 Pensioenfonds Vervoer

In Tabel 10 staan de scores voor Pensioenfonds Vervoer, per thema, sector en aspect van de bedrijfsvoering.

Tabel 10 Overzicht beleidsscores Pensioenfonds Vervoer

Thema's, sectoren en aspecten van de bedrijfsvoering	Score 2020	Score 2021	Verschil in score
<i>Thema's</i>			
Arbeidsrechten	3	5	+2
Belastingen	3	4	+1
Corruptie	1	6	+5
Dierenwelzijn	1	1	-
Gendergelijkheid	1	1	-
Gezondheid	1	5	+4
Klimaatverandering	1	3	+2
Mensenrechten	3	7	+4
Natuur	1	1	-
<i>Sectoren</i>			
Mijnbouw	1	2	+1
Olie en gas	1	3	+2
Voeding	1	2	+1
Wapens	3	4	+1
<i>Aspecten van de bedrijfsvoering</i>			
Transparantie en verantwoording	6	5	-1

2.7 Pensioenfonds Zorg en Welzijn (PFZW)

In Tabel 11 staan de scores voor PFZW, per thema, sector en aspect van de bedrijfsvoering.

Tabel 11 Overzicht beleidsscores PFZW

Thema's, sectoren en aspecten van de bedrijfsvoering	Score 2020	Score 2021	Vershil in score
<i>Thema's</i>			
Arbeidsrechten	8	5	-3
Belastingen	3	4	+1
Corruptie	3	8	+5
Dierenwelzijn	1	1	-
Gendergelijkheid	2	1	-1
Gezondheid	3	4	+1
Klimaatverandering	2	5	+3
Mensenrechten	5	7	+2
Natuur	1	1	-
<i>Sectoren</i>			
Mijnbouw	2	2	-
Olie en gas	2	3	+1
Voeding	2	3	+1
Wapens	4	4	-
<i>Aspecten van de bedrijfsvoering</i>			
Transparantie en verantwoording	8	6	-2

2.8 Pensioenfonds voor de Metalektro (PME)

In Tabel 12 staan de scores voor PME, per thema, sector en aspect van de bedrijfsvoering.

Tabel 12 Overzicht beleidsscores PME

Thema's, sectoren en aspecten van de bedrijfsvoering	Score 2020	Score 2021	Verschil in score
<i>Thema's</i>			
Arbeidsrechten	5	5	-
Belastingen	5	5	-
Corruptie	6	6	-
Dierenwelzijn	1	1	-
Gendergelijkheid	1	3	+2
Gezondheid	3	3	-
Klimaatverandering	3	5	+2
Mensenrechten	3	5	+2
Natuur	1	1	-
<i>Sectoren</i>			
Mijnbouw	3	3	-
Olie en gas	2	10	+8
Voeding	1	1	-
Wapens	6	6	-
<i>Aspecten van de bedrijfsvoering</i>			
Transparantie en verantwoording	6	6	-

2.9 Pensioenfonds Metaal en Techniek (PMT)

In Tabel 13 staan de scores voor PMT, per thema, sector en aspect van de bedrijfsvoering.

Tabel 13 Overzicht beleidsscores PMT

Thema's, sectoren en aspecten van de bedrijfsvoering	Score 2020	Score 2021	Vershil in score
<i>Thema's</i>			
Arbeidsrechten	5	6	+1
Belastingen	5	5	-
Corruptie	8	8	-
Dierenwelzijn	1	1	-
Gendergelijkheid	1	1	-
Gezondheid	4	5	+1
Klimaatverandering	2	3	+1
Mensenrechten	6	7	+1
Natuur	1	2	+1
<i>Sectoren</i>			
Mijnbouw	3	3	-
Olie en gas	3	3	-
Voeding	2	2	-
Wapens	5	4	-1
<i>Aspecten van de bedrijfsvoering</i>			
Transparantie en verantwoording	7	7	-

2.10 Stichting Pensioenfonds voor Personeelsdiensten (StiPP)

In Tabel 14 staan de scores voor StiPP, per thema, sector en aspect van de bedrijfsvoering.

Tabel 14 Overzicht beleidsscores StiPP

Thema's, sectoren en aspecten van de bedrijfsvoering	Score 2020	Score 2021	Verschil in score
<i>Thema's</i>			
Arbeidsrechten	4	4	-
Belastingen	3	3	-
Corruptie	3	3	-
Dierenwelzijn	1	1	-
Gendergelijkheid	1	1	-
Gezondheid	1	2	+1
Klimaatverandering	1	2	+1
Mensenrechten	3	5	+2
Natuur	1	1	-
<i>Sectoren</i>			
Mijnbouw	1	2	+1
Olie en gas	1	2	+1
Voeding	1	1	-
Wapens	4	4	-
<i>Aspecten van de bedrijfsvoering</i>			
Transparantie en verantwoording	4	1	-3

3

Analyse resultaten per thema

In dit hoofdstuk worden de resultaten van de beoordeling per duurzaamheidsthema besproken. Voor elk thema wordt eerst kort besproken wat er op het spel staat. Vervolgens worden de scores van de tien pensioenfondsen gepresenteerd. Tot slot worden de resultaten van de beoordeling geanalyseerd.

3.1 Arbeidsrechten

3.1.1 Wat staat er op het spel?

De bescherming van mensen in hun werkomgeving is een fundamentele verantwoordelijkheid van bedrijven en overheden. Werknemers hebben het recht op veilige en gezonde werkomstandigheden, goede arbeidsvoorwaarden, vrijheid van organisatie en collectieve onderhandeling, een leefbaar loon en eerlijke wervingspraktijken. Ook dient arbeid vrij te zijn van discriminatie, kinderarbeid en dwangarbeid. Deze arbeidsrechten dragen bij aan de ontwikkeling van duurzaam menselijk kapitaal en aan de democratisering van samenlevingen. Goede afspraken omtrent werk en beloning, bescherming van dienstverbanden en goed functionerende overlegstructuren tussen werkgevers en werknemers dragen bij aan het welzijn van werknemers. Veiligheid op het werk is essentieel om ongelukken te voorkomen.

Speciale aandacht gaat uit naar de positie van vrouwen. Het inkomen van vrouwen levert een bijdrage aan de gezondheid en productiviteit van families, lokale gemeenschappen en toekomstige generaties. Gelijke behandeling van mannen en vrouwen op de werkvloer draagt bij aan armoedebestrijding en verhoging van de levensstandaard, en daarmee aan de Duurzame Ontwikkelingsdoelen (SDG's) van de Verenigde Naties.⁴

De Covid-19 pandemie heeft miljoenen werknemers in kwetsbare situaties gebracht en arbeidsrechtenschendingen in veel landen verergerd. De Internationale Arbeidsorganisatie (ILO) schat dat in het verlies aan arbeidsuren in 2020 vier keer zo hoog was als tijdens de financiële crisis in 2009. Dit verlies aan arbeidsuren was in het bijzonder hoog in Latijns-Amerika en het Caribisch gebied, Zuid-Europa en Zuid-Azië, en heeft zich vertaald in banenverlies, waarbij vrouwen en jongeren onevenredig zwaar zijn getroffen.⁵

Het beleggingsbeleid van pensioenfondsen kan ervoor zorgen dat wordt geïnvesteerd in bedrijven die aandacht hebben voor arbeidsrechten en het creëren van een duurzame groei van de werkgelegenheid, in overeenstemming met SDG 8: Waardig werk en economische groei.

3.1.2 Overzicht elementen en scores

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het beleggingsbeleid van de onderzochte pensioenfondsen voor dit thema is weergegeven in Tabel 15.

Tabel 15 Scores van de tien pensioenfondsen voor het thema Arbeidsrechten

Beoordelingselement	ABP	Bpf Bouw	BPL Pensioen	Pf. Detailhandel	Pf. Horeca & Catering	Pf. Vervoer	Pf. Zorg & Welzijn	PME	PMT	StiPP
Totaalscore	5	5	5	7	5	5	5	5	6	4
Verandering in totaalscore	-	+1	+1	+2	-	+2	-3	-	+1	-
1 De financiële instelling respecteert de Fundamentele Arbeidsrechten van de ILO.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.
2 De financiële instelling integreert minimaal de Fundamentele Arbeidsrechten van de ILO in de bedrijfsvoering en het inkoopbeleid.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.
3 Bedrijven respecteren vrijheid van vereniging en het recht op collectieve onderhandeling.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
4 Gedwongen arbeid is onacceptabel.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
5 Kinderarbeid is onacceptabel.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
6 Discriminatie (op grond van etniciteit, geslacht, of sociale afkomst) met betrekking tot het aanbieden van werk is onacceptabel.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
7 Bedrijven dragen zorg voor eerlijke wervingspraktijken.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
8 Bedrijven betalen hun medewerkers een leefbaar loon.	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	1,0	0,5	1,0	0,5	0,5
9 Bedrijven houden zich aan maximale werktijden.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
10 Bedrijven dragen zorg voor veilige en gezonde arbeidsomstandigheden.	0,0	0,5	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0
11 Bedrijven zorgen voor een gelijke behandeling en gelijke arbeidsomstandigheden voor gastarbeiders.	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
12 Bedrijven hebben een helder (management)systeem om naleving van internationale arbeidsnormen te monitoren en indien nodig te corrigeren.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,0
13 Bedrijven stellen procedures in voor de behandeling en verwerking van werknemersklachten en voor het oplossen van schendingen of conflicten, bij voorkeur in overleg met een vakbondsorganisatie.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0
14 Bedrijven integreren criteria ten aanzien van arbeidsrechten in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,5
15 Bedrijven nemen clausules over de naleving van criteria met betrekking tot arbeidsrechten op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

3.1.3 Analyse beleid arbeidsrechten

Het beleid van de pensioenfondsen voor arbeidsrechten varieert van onvoldoende (score 4) tot ruim voldoende (score 7). Alle pensioenfondsen onderschrijven de vier fundamentele arbeidsrechten van de Internationale Arbeidsorganisatie (ILO). Daarmee verwachten de pensioenfondsen van bedrijven dat ze fundamentele arbeidsrechten als vrijheid van vereniging, het recht op collectieve loononderhandelingen en het recht op non-discriminatie respecteren, en geen gebruik maken van dwangarbeid en kinderarbeid. Daarnaast hebben alle pensioenfondsen, behalve StiPP, de OESO-richtlijnen voor Multinationale Ondernemingen en de *UN Guiding Principles on Business and Human Rights* (UNGP's) opgenomen in hun beleggingsbeleid. Dat betekent dat van bedrijven wordt verwacht dat ze een managementsysteem hebben om naleving van arbeidsnormen te monitoren, en dat ze arbeidsrechtencriteria opnemen in inkoopbeleid en bedrijfsvoering.

Tijdens de herziening van de FFG-methode in februari 2020 zijn de scoringscriteria aangescherpt. Zo is het niet langer voldoende om in beleid voor een leefbaar loon slechts te verwijzen naar de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, omdat daarin niet de vier kernelementen van een leefbaar loon worden benoemd. Daarnaast is een nieuw beoordelingselement toegevoegd over het belang van eerlijke wervingspraktijken door bedrijven. Geen van de pensioenfondsen heeft beleid om te waarborgen dat bedrijven eerlijke wervingspraktijken hanteren.

Pensioenfonds Detailhandel scoort een 7 (ruim voldoende), twee punten hoger dan in het vorige onderzoek. Het pensioenfonds heeft specifieke doelstellingen opgenomen in het engagementbeleid om veiligheid en gezondheid voor medewerkers en gelijke behandeling voor arbeidsmigranten te bevorderen.

Alle pensioenfondsen zijn, direct of via hun vermogensbeheerder, aangesloten bij het engagementinitiatief *Platform Living Wage Financials* (PLWF), dat bedrijven in de voedsel- en textielsector aanspoort om een leefbaar loon in de keten te garanderen. Pensioenfonds Vervoer en PME hebben verwachtingen ten aanzien van een leefbaar loon daarnaast in hun eigen beleid opgenomen.

De score van PFZW is ten opzichte van de vorige beoordeling met drie punten gedaald, van 8 naar 5. Dit is niet het gevolg van veranderingen in het beleid, maar van een herzien oordeel over de toepassing van internationale standaarden door vermogensbeheerder PGGM. Bij de herbeoordeling van het beleid is gebleken dat de hantering van de *IFC Performance Standards* in het beleggingsbeleid vrijblijvender is dan in het vorige onderzoek werd aangenomen.

Net als in de vorige beoordeling is het beleid van de pensioenfondsen is er grotendeels op gericht om de meest serieuze arbeidsrechtenschendingen, zoals kinderarbeid en dwangarbeid, te voorkomen. Hierbij worden belangrijke internationale standaarden gehanteerd. Ten opzichte van het vorige onderzoek hebben iets meer pensioenfondsen nu ook beleid dat voorbij deze minimumeisen gaat en zich inzet voor het verbeteren van arbeidsomstandigheden. Dit is terug te zien in het grotere aantal pensioenfondsen dat is aangesloten bij PLWF, en het engagement van Pensioenfonds Detailhandel rondom gezondheid en veiligheid op het werk. Echter, voor zover pensioenfondsen zich toeleggen op zulke verbeteringen is dit nog steeds vooral gericht op specifieke sectoren, waardoor de reikwijdte van het beleid beperkt blijft. Belangrijke stappen kunnen daarom nog gezet worden, enerzijds, in het uitbreiden van de inhoudelijke beleidstoezeggingen naar zaken zoals een leefbaar loon, een beperking van de werktijden, gezondheid en veiligheid op het werk, en anderzijds in het vergroten van de reikwijdte van het beleid, zodat arbeidsrechten gewaarborgd worden in alle sectoren. Daarnaast zouden de pensioenfondsen van bedrijven kunnen verwachten dat ze ketenverantwoordelijkheid nemen door arbeidsrechtencriteria vast te leggen in hun contracten met toeleveranciers en onderaannemers.

3.2 Belastingen

3.2.1 Wat staat er op het spel?

Voor elke democratische samenleving zijn belastinginkomsten van essentieel belang om publieke voorzieningen zoals gezondheidszorg, onderwijs, infrastructuur en sociale zekerheid te financieren. Om belastingen te kunnen innen, is de opbouw van een capabel en betrouwbaar ambtenarenapparaat nodig.

Ook bedrijven hebben baat bij publieke voorzieningen en daarmee hebben ze ook een verantwoordelijkheid om belastingen te betalen in ieder land waarin ze actief zijn. Toch profiteren veel financiële instellingen, bedrijven en particulieren van de verschillen tussen landen in de hoogte van belastingheffingen en van mazen in nationale belastingregels. Multinationale ondernemingen zijn vaak weinig transparant over hun belastingbetalingen. Daarbij wordt er vaak gebruik gemaakt van brievenbusmaatschappijen in belastingparadijzen. Hierdoor is het niet duidelijk hoeveel en waar belasting wordt betaald. Ook financiële instellingen maken gebruik van belastingparadijzen, als dienstverlening aan hun klanten en om hun eigen belastingbetalingen te beperken.

Belastingontwijking is in strijd met Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen: het getuigt van gebrek aan maatschappelijke verantwoordelijkheid om overheden inkomsten te onthouden waarmee ze hun land op sociaal en economisch gebied kunnen ontwikkelen.⁶

Volgens schattingen van het *Tax Justice Network* (TJN) is er door de 'superrijken' tussen de USD 21 en USD 32 biljoen aan onbelaste vermogens weggesluisd naar belastingparadijzen.⁷ Verder berekende TJN dat alleen al multinationals uit de Verenigde Staten USD 500 tot USD 700 miljard aan omzet boekhoudkundig hebben verplaatst naar landen waar de daaruit volgende winsten niet worden belast of heel laag worden belast.⁸

Volgens het *International Monetary Fund* (IMF) moeten nationale belastingwetten en internationale belastingafspraken hervormd worden om *Base Erosion and Profit Sharing* (BEPS) te voorkomen. Potentieel bestaat het overheidsbudget van ontwikkelingslanden voor 10-15% uit belastinginkomsten afgedragen door daar gevestigde buitenlandse dochterbedrijven van multinationale ondernemingen.⁹ Volgens het IMF zijn ontwikkelingslanden meer kwetsbaar voor BEPS-activiteiten van multinationale ondernemingen dan OESO-landen.¹⁰ Volgens schattingen van de Verenigde Naties lopen ontwikkelingslanden jaarlijks USD 100 miljard mis als gevolg van belastingontwijking door multinationals, wat ten koste gaat van de benodigde uitgaven voor uitbanning van extreme armoede, een van de Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen (SDG 1: Geen armoede).¹¹

Financiële instellingen hebben de verantwoordelijkheid om alleen te investeren in bedrijven die in de landen waar ze actief zijn de verschuldigde belastingen betalen. Dit betekent ook dat ze van bedrijven zouden moeten verlangen dat ze transparant zijn over de (internationale) bedrijfsstructuur, en per land rapporteren over de omzet- en winstcijfers, het aantal werknemers, belastingbetalingen en overheidssubsidies. Ook dienen financiële instellingen zich niet schuldig te maken aan belastingontwijking.

3.2.2 Overzicht elementen en scores

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het beleggingsbeleid van de onderzochte pensioenfondsen voor dit thema is weergegeven in Tabel 16.

Tabel 16 Scores van de tien pensioenfondsen voor het thema Belastingen

Beoordelingselement	ABP	Bpf Bouw	BPL Pensioen	Pf. Detailhandel	Pf. Horeca & Catering	Pf. Vervoer	Pf. Zorg & Welzijn	PME	PMT	StiPP
Totaalscore	5	4	4	4	4	4	4	5	5	3
Verandering in totaalscore	+1	+1	-	+1	-	+1	+1	-	-	-
1 Voor ten minste driekwart van de landen waar de financiële instelling actief is en/of 75% van de totale omzet, rapporteert de financiële instelling per land over zijn inkomsten, winst, Fte's, ontvangen subsidies van overheden en belastingbetalingen aan overheden.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
2 De financiële instelling rapporteert voor ieder land waarin zij actief is over haar omzetten, winsten, Fte's, ontvangen subsidies van overheden, en (belasting)betalingen overeenkomstig met de geconsolideerde balans.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
3 De financiële instelling rapporteert voor ieder land waarin zij actief is haar totale activa, overeenkomstig met de geconsolideerde balans.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
4 De financiële instelling verleent geen adviezen aan klanten met als belangrijkste doel het nastreven van belastingontwijking of -ontduiking.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.
5 De financiële instelling verzorgt geen transacties binnen internationale structuren met als belangrijkste doel het nastreven van belastingontwijking of -ontduiking.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.
6 De financiële instelling publiceert alle van overheden verkregen bedrijfsspecifieke belastingovereenkomsten.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.
7 De financiële instelling heeft geen dochterondernemingen of deelnemingen in belastingparadijzen, tenzij de dochteronderneming of deelneming waarde creëert, c.q. economische activiteiten onderneemt in de betreffende landen.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.
8 De financiële instelling biedt geen financiële diensten aan bedrijven in belastingparadijzen, tenzij het bedrijf waarde creëert, c.q. economische activiteiten onderneemt in de betreffende landen.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.
9 Bedrijven publiceren hun volledige groepsstructuur, inclusief groepsonderdelen die indirect of gedeeltelijk in eigendom zijn.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

		ABP	Bpf Bouw	BPL Pensioen	Pf. Detailhandel	Pf. Horeca & Catering	Pf. Vervoer	Pf. Zorg & Welzijn	PME	PMT	StiPP
	Beoordelingselement										
	Totaalscore	5	4	4	4	4	4	4	5	5	3
	Verandering in totaalscore	+1	+1	-	+1	-	+1	+1	-	-	-
10	Bedrijven publiceren een uitleg over de activiteiten, functies en uiteindelijke aandeelhouder van iedere dochteronderneming, filiaal, joint venture of gelieerde ondernemingen in rechtsgebieden met geen of lage vennootschapsbelasting.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
11	Bedrijven rapporteren voor ieder land waarin zij actief zijn over hun omzetten, winsten, Fte's, kosten, ontvangen subsidies van overheden en (belasting)betalingen aan regeringen (bijv. bronbelasting, betalingen voor concessies en vennootschapsbelasting).	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0
12	Bedrijven richten hun (internationale) ondernemingsstructuur en hun (internationale) transacties in op een wijze die recht doet aan de economische realiteit van hun activiteiten en transacties, zonder dat schakels worden toegevoegd alleen of vooral om belastingvoordeel te behalen.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,0
13	Bedrijven publiceren belangrijke informatie met betrekking tot iedere bedrijfsspecifieke belastingovereenkomst die het van de belastingautoriteiten heeft verkregen.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
14	Bedrijven publiceren, voor zover juridisch en praktisch mogelijk, de beslissingen van rechtbanken en arbitrage-instellingen ten aanzien van belastingzaken waarbij het bedrijf of haar dochterondernemingen zijn betrokken.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
15	Bedrijven hebben een managementsysteem waarmee direct actie kan worden ondernomen als medewerkers of toeleveranciers zich schuldig maken aan belastingontduiking.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
16	Bedrijven integreren criteria ten aanzien van belastingbetalingen in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,5
17	Bedrijven nemen clausules over de naleving van criteria met betrekking tot belastingbetalingen op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0

3.2.3 Analyse beleid belastingen

Het beleid van de pensioenfondsen voor het thema belastingen varieert van ruim onvoldoende (score 3) tot twijfelachtig (score 5). Geen van de tien pensioenfondsen scoort hoger dan een 5. De pensioenfondsen zijn wel transparant over hun eigen inkomsten, uitgaven, FTE's en totale activa. Daarmee voldoen de pensioenfondsen aan de criteria die betrekking hebben op hun eigen bedrijfsvoering. Met betrekking tot het belastingbeleid voor bedrijven waarin de pensioenfondsen beleggen, schiet het beleid echter sterk tekort.

Alle pensioenfondsen, behalve StiPP, hebben wel de OESO-richtlijnen voor Multinationale Ondernemingen in hun beleggingsbeleid geïntegreerd. Dit betekent dat van bedrijven wordt verwacht dat ze hun ondernemingsstructuur inrichten op een manier die recht doet aan de economische realiteit van hun activiteiten, en dat ze ketenverantwoordelijkheid nemen door belastingcriteria op te nemen in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering. StiPP heeft de OESO-richtlijnen niet opgenomen in het beleggingsbeleid, en scoort daarom het laagst van de tien pensioenfondsen (score 3).

ABP en PME (beiden score 5) hebben als enigen beleid om belastingtransparantie door bedrijven te bevorderen. De pensioenfondsen verwachten dat ondernemingen per land waar ze actief zijn over hun belastingafdrachten rapporteren. Dit beleid is echter beperkt tot transparantie over belastingafdrachten, en gaat niet over andere belangrijke indicatoren zoals omzet, winst, FTE's, en subsidies van lokale overheden. PMT (score 5) spoort daarnaast als enige bedrijven aan om belastingcriteria vast te leggen in contracten met toeleveranciers en onderaannemers.

Het belastingbeleid van de pensioenfondsen schiet verder sterk tekort. Ten aanzien van belastingtransparantie ontbreekt onder meer de verwachting dat ondernemingen:

- Hun volledige groepsstructuur publiceren;
- Per land waarin ze actief zijn rapporteren over hun omzet, winst, FTE's, kosten, belastingafdrachten en subsidies;
- Transparant zijn over de activiteiten, functies en uiteindelijke aandeelhouder van iedere dochteronderneming, filiaal, joint venture of gelieerde onderneming in rechtsgebieden met geen of lage vennootschapsbelasting;
- Informatie publiceren over bedrijfsspecifieke belastingovereenkomsten met belastingautoriteiten; en
- Informatie publiceren over de beslissingen van rechtbanken en arbitrage-instellingen ten aanzien van belastingzaken.

Daarnaast verwachten de pensioenfondsen niet van bedrijven dat ze een managementsysteem hebben om direct actie te ondernemen bij belastingontduiking door medewerkers of toeleveranciers.

3.3 Corruptie

3.3.1 Wat staat er op het spel?

Corruptie heeft een negatieve impact op zowel de politieke als sociale omstandigheden in een land en kan ook milieuschade veroorzaken. Op politiek vlak vormt corruptie een belemmering voor de ontwikkeling en handhaving van een rechtsstaat. Het ondermijnt het vertrouwen van burgers in de politiek, wat leidt tot frustratie en apathie. Het maakt de weg vrij voor politieke leiders, al dan niet democratisch gekozen, om zich zonder toezicht staatseigendom toe te eigenen.¹²

Volgens Transparency International (TI) vindt corruptie vooral plaats in lage-inkomenslanden. In een groot aantal landen lijdt het belastingstelsel onder corruptiepraktijken. Dit leidt tot verlaging van de belastinginkomsten en beperkt de mogelijkheden van overheden om aan hun verplichtingen jegens de samenleving en burgers te voldoen.¹³ Corruptie kan ook leiden tot grootschalige plundering van natuurlijke hulpbronnen, zoals hout, edelstenen en mineralen.¹⁴

Lobbypraktijken kunnen hetzelfde effect hebben als corruptiepraktijken. Het bedrijfsleven oefent sterke invloed uit op wet- en regelgeving. Sinds midden jaren negentig stellen de Canadese en Amerikaanse overheid het bedrijven en organisaties verplicht om hun lobbypraktijken te registreren. Binnen de Europese Unie bestaat er sinds 2008 een Transparantieregister waarin bedrijven en organisaties op vrijwillige basis hun lobbypraktijken kunnen registreren.

Corruptiebestrijding is opgenomen in Duurzame Ontwikkelingsdoel (SDG) 16: Vrede, justitie en sterke publieke diensten.¹⁵

3.3.2 Overzicht elementen en scores

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het beleggingsbeleid van de onderzochte pensioenfondsen voor dit thema is weergegeven in Tabel 17.

Tabel 17 Scores van de tien pensioenfondsen voor het thema Corruptie

Beoordelingselement	ABP	Bpf Bouw	BPL Pensioen	Pf. Detailhandel	Pf. Horeca & Catering	Pf. Vervoer	Pf. Zorg & Welzijn	PME	PMT	StiPP
Totaalscore	6	5	6	6	6	6	8	6	8	3
Verandering in totaalscore	-	+2	+2	+3	-	+5	+5	-	-	-
1 Het direct of indirect aanbieden, toezeggen, geven of eisen van smeergelden of andere onrechtmatige voordelen, teneinde opdrachten of andere ongeoorloofde voordelen te verwerven of te behouden (corruptie), is onacceptabel.	1,0	0,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
2 De financiële instelling heeft beleid voor het tegengaan van witwaspraktijken.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.
3 De financiële instelling heeft een beleid ter voorkoming van de financiering van de (verspreiding van) terrorisme.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.
4 De financiële instelling verifieert de uiteindelijke begunstigde of eigenaren van een bedrijf.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.
5 De financiële instelling hanteert extra voorzorgsmaatregelen als het indirecte of directe zakenrelaties aangaat met Politically Exposed Persons.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.
6 De financiële instelling rapporteert over haar deelname aan besluitvormingsprocessen inzake internationale normen en wetgeving (lobbypraktijken).	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0
7 Bedrijven rapporteren over hun uiteindelijke begunstigde of eigenaren inclusief volledige naam, geboortedatum, nationaliteit, rechtsvorm, contactgegevens, nummer en categorieën van aandelen, en de omvang van de deelneming indien van toepassing.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Beoordelingselement	ABP	Bpf Bouw	BPL Pensioen	Pf. Detailhandel	Pf. Horeca & Catering	Pf. Vervoer	Pf. Zorg & Welzijn	PME	PMT	StiPP
Totaalscore	6	5	6	6	6	6	8	6	8	3
Verandering in totaalscore	-	+2	+2	+3	-	+5	+5	-	-	-
8 Het direct of indirect aanbieden, toezeggen, geven of eisen van smeergelden of andere onrechtmatige voordelen, teneinde opdrachten of andere ongeoorloofde voordelen te verwerven of te behouden (corruptie), is onacceptabel.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
9 Bedrijven hebben een managementsysteem waarmee direct actie kan worden ondernomen als medewerkers of toeleveranciers zich schuldig maken aan corruptie.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,0
10 Bedrijven rapporteren over hun deelname aan besluitvormingsprocessen inzake internationale normen en wetgeving (lobbypraktijken).	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,0
11 Bedrijven integreren criteria ten aanzien van corruptie in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,5
12 Bedrijven nemen clausules over de naleving van criteria met betrekking tot corruptie op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0

3.3.3 Analyse beleid corruptie

Het beleid van de pensioenfondsen varieert van ruim onvoldoende (score 3) tot goed (score 8). Behalve BPF Bouw verstrekken alle pensioenfondsen informatie over hun interne gedragscode ten aanzien van corruptie en omkoping. Behalve PMT (score 8) is geen van de pensioenfondsen transparant over hun directe of indirecte lobbyactiviteiten.

Ten aanzien van de bedrijven waarin de pensioenfondsen beleggen is hun corruptiebeleid redelijk. Sinds het ondertekenen van het Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Beleggen (IMVB) convenant in 2019 hebben alle pensioenfondsen behalve StiPP de OESO-richtlijnen voor Multinationale Ondernemingen in hun beleggingsbeleid geïntegreerd. Dat betekent dat van bedrijven wordt verwacht dat ze een *zero-tolerance* beleid hebben ten aanzien van corruptie, een managementsysteem hebben om onmiddellijk actie te kunnen ondernemen wanneer medewerkers zich schuldig maken aan corruptie, moeten rapporteren over hun lobbyactiviteiten en dat bedrijven het tegengaan van corruptie moeten opnemen in het inkoopbeleid en vastleggen in het toeleveringsbeleid. StiPP heeft het IMVB-convenant niet ondertekend en de OESO-richtlijnen ook niet in het beleggingsbeleid opgenomen, en scoort daarom ruim onvoldoende (score 3).

PFZW en PMT scoren het hoogst voor corruptie (beiden score 8). PMT geeft aan dat pensioenuitvoerder MN alle lobbyactiviteiten namens het pensioenfonds uitvoert. MN staat op haar beurt geregistreerd in het Transparantieregister van de EU. PFZW verwacht van bedrijven dat ze ketenverantwoordelijkheid nemen door corruptiecriteria vast te leggen in hun contracten met toeleveranciers en onderaannemers.

De pensioenfondsen kunnen hun beleid onder meer verder verbeteren door van bedrijven te verwachten dat ze transparant zijn over hun uiteindelijke begunstigde. Verder kunnen de pensioenfondsen transparant rapporteren over hun lobbyactiviteiten en bedrijven aansporen om corruptiecriteria vast te leggen in contracten met toeleveranciers en onderaannemers.

3.4 Dierenwelzijn

3.4.1 Wat staat er op het spel?

Dieren zijn, net als mensen, wezens met gevoel, die respect en bescherming verdienen. Op basis van de Five Freedoms moeten zij in staat worden gesteld hun natuurlijke, soorteigen gedrag te vertonen, vrij te zijn van fysiek ongerief en van pijn en chronische stress.¹⁶

Wereldwijd bestaat 70% van de veeteelt uit intensieve veehouderij.¹⁷ Met name in de intensieve veehouderij (waaronder de gangbare varkens-, pluimvee-, vleesvee-, konijnen-, geiten- en melkveehouderijen, waarbij melkkoeien jaarrond op stal worden gehouden, en vissen in de intensieve aquacultuur) staat het welzijn van dieren onder druk, doordat ze worden gehouden onder ronduit slechte omstandigheden. Zo worden verreweg de meeste dieren in te kleine, kale, onnatuurlijke ruimten gehouden, komen ze vaak niet of nauwelijks buiten, ondergaan ze dikwijls onverdoofd ingrepen (staarten knippen, snavels kappen, tandenvijlen) en kunnen ze praktisch geen soorteigen gedrag vertonen, zoals het zorgen voor hun jongen, het bouwen van een nest of het nemen van een modder- of zandbad. Omschakeling van de intensieve veehouderij naar het diervriendelijk houden van landbouwdieren is daarom essentieel om dierenwelzijn te verbeteren.

Intensieve veeteelt brengt ook gezondheidsrisico's voor mensen met zich mee, door toenemende resistentie van bacteriën of blootstelling aan ziekten die van dier op mens worden overgebracht.¹⁸

Transport van dieren over lange afstanden kan leiden tot stress, uitputting, uitdroging, verwonding, ziekte en zelfs sterfte, naarmate de reis langer duurt. Ook dierenwelzijn in slachthuizen verdient de nodige aandacht. Zo zijn dieren soms nog bij bewustzijn tijdens de slacht doordat de verdoving niet goed wordt uitgevoerd, of worden ze zelfs zonder voorafgaande verdoving geslacht.

De bontindustrie, de plezierjacht en het jachttoerisme zijn onverenigbaar met het behartigen van het dierenbelang. In steeds meer landen wordt het houden van dieren voor hun vacht aan banden gelegd of in het geheel uitgebannen. Ook proefdiergebruik in de cosmeticasector schaadt het welzijn van dieren. In de farmaceutische industrie zijn dierenwelzijnsnormen noodzakelijk en dient het gebruik van proefdieren zo veel mogelijk te worden beperkt.

Genetische modificatie van dieren wordt steeds meer toegepast, zowel in laboratoria als in de veeteelt. Naast de risico's hiervan op het socio-economische en milieutechnische vlak, is de kans op dierenleed als gevolg van genetische modificatie aanzienlijk.¹⁹

In de amusementsindustrie moeten (wilde) dieren vaak kunstjes doen die niet passen bij hun aard. Tevens worden ze gehuisvest in te kleine ruimten waardoor zij zich niet of te weinig vrij kunnen bewegen. Dit leidt in veel gevallen tot apathisch, stereotiep gedrag zoals het eindeloos heen en weer door de kooi lopen.

Financiële instellingen zouden, als zij investeren in één van deze sectoren, een beleggingsbeleid moeten hebben dat recht doet aan het welzijn van dieren en dat verder gaat dan het zich enkel houden aan de bestaande wetgeving.

3.4.2 Overzicht elementen en scores

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het beleggingsbeleid van de onderzochte pensioenfondsen voor dit thema is weergegeven in Tabel 18.

Tabel 18 Scores van de tien pensioenfondsen voor het thema Dierenwelzijn

Beoordelingselement	ABP	Bpf Bouw	BPL Pensioen	Pf. Detailhandel	Pf. Horeca & Catering	Pf. Vervoer	Pf. Zorg & Welzijn	PME	PMT	StiPP
Totaalscore	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Verandering in totaalscore	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1 Bedrijven respecteren de Vijf Vrijheden (Five Freedoms) van dieren.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2 Het gebruik van dierproeven voor niet-medische doeleinden (met inbegrip van, maar niet beperkt tot het testen van cosmetica) is onacceptabel.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
3 Bij gebruik van proefdieren voor medische doeleinden dient dierenleed en het aantal gebruikte dieren zoveel mogelijk te worden beperkt (de zogenaamde 3V-strategie: vervanging, verfijning en vermindering van dierproeven). De betrokken ondernemingen zoeken actief en aantoonbaar naar alternatieven voor dierproeven.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
4 Genetische modificatie van dieren voor voedsel en het produceren van daarvan afgeleide producten is onacceptabel, tenzij er aantoonbare voordelen zijn op het gebied van dierenwelzijn.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
5 Dieren vangen en/of houden voor hun vel/pels en het vervaardigen, verhandelen of verkopen van (afgeleide) (bont)producten is onacceptabel.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	1,0	0,0
6 Zeer beperkende huisvestingsmethoden voor onder anderen kalveren (in kisten), leghennen (in legbatterijen) en zeugen (in voerligboxen), zijn onacceptabel.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
7 Bedrijven schakelen om van de intensieve veehouderij naar diervriendelijke productie.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
8 Veehouderijbedrijven zijn gecertificeerd volgens certificeringssystemen voor dierenwelzijn (zoals genoemd in paragraaf 2.1.2 van de FFG-methode).	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
9 Viskwekerijen zijn gecertificeerd volgens certificeringssystemen die eisen stellen voor dierenwelzijn, waardoor goed voedsel en voldoende ruimte zijn gewaarborgd en stress, angst en pijn worden vermeden.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
10 Entertainmentactiviteiten waarbij (wilde) dieren betrokken zijn (waaronder circussen, dolfinaria, vechtwedstrijden met dieren en shows en tentoonstellingen met dieren) zijn onacceptabel.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

	Beoordelingselement	ABP	Bpf Bouw	BPL Pensioen	Pf. Detailhandel	Pf. Horeca & Catering	Pf. Vervoer	Pf. Zorg & Welzijn	PME	PMT	StiPP
	Totaalscore	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	Verandering in totaalscore	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
11	Bedrijven beperken de duur van veetransport tot maximaal 8 uur.	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
12	Bedrijven zijn terughoudend met het gebruik van antimicrobiële geneesmiddelen (antibiotica) bij landbouwdieren om antimicrobiële resistentie tot een minimum te beperken.	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
13	Bedrijven integreren criteria ten aanzien van dierenwelzijn in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
14	Bedrijven nemen clausules over de naleving van criteria met betrekking tot dierenwelzijn op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

3.4.3 Analyse beleid dierenwelzijn

Het beleid van alle pensioenfondsen voor het thema dierenwelzijn is zeer slecht (score 1). De pensioenfondsen hebben vrijwel geen beleid. PMT en PME sluiten wel bedrijven uit die zijn betrokken bij de productie en/of handel in bont. De engagementmanager van Pensioenfonds Detailhandel heeft de *Global Investor Statement* van de *Business Benchmark on Farm Animal Welfare* (BBFAW) ondertekend en deelgenomen aan engagement rondom het voorkomen van antimicrobiële resistentie. Omdat Pensioenfonds Detailhandel, PME en PMT verder geen beleid hebben voor dierenwelzijn scoren de pensioenfondsen nog steeds niet hoger dan een 1. De andere pensioenfondsen hebben geen enkel beleid om dierenwelzijn te waarborgen en behalen daarom de minimale score van 1.

Een eerste stap die genomen kan worden in de verbetering van het beleid voor dierenwelzijn is het onderschrijven van breed gedragen internationale principes zoals de Vijf Vrijheden van Dieren. Daarnaast kunnen pensioenfondsen hun beleid verbeteren door concrete verwachtingen op te stellen voor sectoren met grote dierenwelzijnsrisico's, zoals dierproeven, entertainmentactiviteiten met wilde dieren en de veehouderij.

3.5 Gendergelijkheid

3.5.1 Wat staat er op het spel?

Het begrip "gender" verwijst naar sociaal geconstrueerde identiteiten, eigenschappen en rollen van mannen en vrouwen. Gender bepaalt wat binnen een bepaalde context van de begrippen 'mannen' en 'vrouwen' verwacht, gewaardeerd en toegestaan wordt. Gendergelijkheid verwijst dan ook naar gelijke rechten, verantwoordelijkheden en kansen voor mannen en vrouwen. Om gendergelijkheid te bereiken is het van belang dat de rechten en mogelijkheden van mensen niet afhankelijk zijn van hun geslacht of seksuele oriëntatie.²⁰

Genderongelijkheid raakt ook mannen en transgenders en heeft ook betrekking op seksuele oriëntatie (homoseksueel, lesbisch, biseksueel, interseksueel). De Eerlijke Pensioenwijzer kijkt met betrekking tot gender met name naar ongelijkheid in relatie tot vrouwen.

Traditionele rolpatronen tussen mannen en vrouwen en aan hen toegeschreven eigenschappen, leiden tot ongelijke machtsverhoudingen tussen mannen en vrouwen. Om een paar voorbeelden te noemen:

- Het armoedepercentage onder alleenstaande vrouwen met en zonder kinderen ligt hoger dan onder mannen, zowel in ontwikkelde als minder ontwikkelde landen;²¹
- Vrouwen hebben minder dan mannen toegang tot financiële systemen;²²
- Wettelijke rechten van vrouwen zijn in de meeste landen ongelijk vergeleken met de rechten van mannen;²³
- Gender gerelateerd geweld treft wereldwijd minstens 35% van de vrouwen;²⁴
- De werkgelegenheid onder vrouwen is lager dan die onder mannen en bij gelijke functies en werkervaring is het salaris van vrouwen vaak lager dan dat van mannen;²⁵
- Vrouwen zijn minder dan mannen werkzaam in topfuncties;²⁶

In de slotverklaring van de VN-vrouwenconferentie in Beijing (1995), worden overheden en bedrijven opgeroepen om deelname van vrouwen in bestuursfuncties en besluitvorming te bevorderen. Deze oproep is door een groot aantal landen uitgewerkt in quotaregelingen voor vrouwenparticipatie. De Europese Commissie heeft herhaaldelijk een voorstel ingediend waarin is vastgelegd dat besturen van beursgenoteerde onderneming voor minimaal 40% uit vrouwen dient te bestaan.²⁷ Bovendien hebben een aantal EU-lidstaten, waaronder België, Frankrijk, Nederland en Zweden, verschillende soorten wetten aangenomen, waaronder bindende en vrijwillige genderquota voor raden van bestuur.²⁸

Gendergelijkheid is ook onderdeel van de Duurzame Ontwikkelingsdoelen (SDG's), waaronder SDG 5 (Gendergelijkheid), en beoogt het tegengaan van alle vormen van discriminatie, geweld, seksuele uitbuiting, kindhuwelijken en verbetering van de economische en burgerrechten van vrouwen.

Pensioenfondsen kunnen gendergelijkheid bevorderen door als werkgever doorstroming van vrouwen naar topposities te stimuleren en in hun beloningssystemen zorg te dragen voor gelijke betaling van mannen en vrouwen in vergelijkbare functies en met vergelijkbare werkervaring. Ook in hun rol als investeerder kunnen zij invloed uitoefenen op gelijke behandeling van mannen en vrouwen door bedrijven waarin zij beleggen, door criteria daaromtrent op te nemen in hun verantwoord beleggingsbeleid.

3.5.2 Overzicht elementen en scores

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het beleggingsbeleid van de onderzochte pensioenfondsen voor dit thema is weergegeven in Tabel 19.

Tabel 19 Scores van de tien pensioenfondsen voor het thema Gendergelijkheid

Beoordelingselement	ABP	Bpf Bouw	BPL Pensioen	Pf. Detailhandel	Pf. Horeca & Catering	Pf. Vervoer	Pf. Zorg & Welzijn	PME	PMT	StiPP
Totaalscore	3	1	1	3	1	1	1	3	1	1
Verandering in totaalscore	-	-	-	+2	-	-	-1	+2	-	-
1 De financiële instelling heeft een expliciet zero-tolerance beleid ten aanzien van alle vormen van genderdiscriminatie in werk en beroep, inclusief verbale, psychologische, fysieke en seksuele intimidatie.	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0
2 De financiële instelling hanteert systemen die salarisgelijkheid actief regelen.	1,0	0,0	n.r.	n.r.	0,0	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.
3 De financiële instelling hanteert systemen ter voorkoming van genderdiscriminatie van haar klanten.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.
4 De financiële instelling garandeert minstens 30% participatie en gelijke toegang voor mannen en vrouwen tot seniorfuncties.	1,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,5	0,5	0,0	0,5
5 De financiële instelling garandeert minstens 40% participatie en gelijke toegang voor mannen en vrouwen tot seniorfuncties.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0
6 De financiële instelling heeft een trainingsprogramma gericht op de bevordering van doorstroming van vrouwen naar seniorfuncties.	0,0	0,0	n.r.	n.r.	0,0	n.r.	0,0	n.r.	n.r.	n.r.
7 Bedrijven leggen zich toe op het verminderen van mensenrechtenrisico's waar mensen aan zijn blootgesteld als gevolgd van hun gender.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,0
8 Bedrijven hebben een expliciet zero-tolerance beleid ten aanzien van alle vormen van genderdiscriminatie in werk en beroep, inclusief verbale, psychologische, fysieke en seksuele intimidatie.	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0
9 Bedrijven hanteren systemen die salarisgelijkheid actief regelen.	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
10 Bedrijven hanteren systemen ter voorkoming van genderdiscriminatie van hun klanten.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
11 Bedrijven garanderen minstens 30% participatie en gelijke toegang voor mannen en vrouwen tot seniorfuncties.	0,5	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,5	0,5	0,0
12 Bedrijven garanderen minstens 40% participatie en gelijke toegang voor mannen en vrouwen tot seniorfuncties.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
13 Bedrijven hebben een trainingsprogramma gericht op de bevordering van doorstroming van vrouwen naar seniorfuncties.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Beoordelingselement		ABP	Bpf Bouw	BPL Pensioen	Pf. Detailhandel	Pf. Horeca & Catering	Pf. Vervoer	Pf. Zorg & Welzijn	PME	PMT	StiPP
Totaalscore		3	1	1	3	1	1	1	3	1	1
Verandering in totaalscore		-	-	-	+2	-	-	-1	+2	-	-
14	Bedrijven integreren criteria ten aanzien van gender en vrouwenrechten in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
15	Bedrijven nemen clausules over de naleving van criteria met betrekking tot gender en vrouwenrechten op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

3.5.3 Analyse beleid gendergelijkheid

Het beleid van de pensioenfondsen voor het thema gendergelijkheid varieert van zeer slecht (score 1) tot ruim onvoldoende (score 3). ABP, Pensioenfonds Detailhandel en PME scoren het hoogst, maar nog steeds ondermaats (score 3). Voor de eigen bedrijfsvoering voeren alleen ABP en PME duidelijk beleid tegen seksuele intimidatie. Verder is ABP het enige pensioenfonds dat actief beleid heeft gevoerd om de loonkloof tussen mannen en vrouwen te dichten. ABP en BPF Bouw zijn de enige pensioenfondsen waar in seniorposities minstens 30% vrouw is. Bij de andere pensioenfondsen is de vrouwenparticipatie in hoge functies ondermaats.

Het genderbeleid ten aanzien van bedrijven waarin de pensioenfondsen beleggen schiet tekort op meerdere fronten. Geen van de pensioenfondsen verwacht van bedrijven dat ze beleid hebben om discriminatie van klanten tegen te gaan, of dat ze programma's hebben om de doorstroom van vrouwen naar de top van het bedrijf te bevorderen. De pensioenfondsen hebben ook geen beleid om bedrijven aan te sporen ketenverantwoordelijkheid te nemen op het gebied van gendergelijkheid, bijvoorbeeld door van bedrijven te verwachten dat ze gendercriteria opnemen in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering.

Alle pensioenfondsen, behalve StiPP, hebben wel de *UN Guiding Principles on Business and Human Rights* (UNGP's) geïntegreerd in hun beleggingsbeleid. Dit betekent dat van bedrijven wordt verwacht dat ze zich inspannen om de verschillende mensenrechtenrisico's waar mannen en vrouwen aan blootgesteld worden te verminderen. Pensioenfonds Detailhandel (score 3) beoordeelt daarnaast of bedrijven een gendersensitief antidiscriminatiebeleid hebben, en verwacht dat bedrijven zich inspannen om loongelijkheid te monitoren, rapporteren, en te verbeteren. PME verwacht van bedrijven dat ze bij de werving van nieuwe medewerkers niet discrimineren op basis van gender. Verder stemmen ABP, Pensioenfonds Detailhandel, PME en PMT op aandeelhoudersvergaderingen van bedrijven tegen de aanstelling van nieuwe bestuurders wanneer er niet aan minimumcriteria voor vrouwenparticipatie wordt voldaan.

De pensioenfondsen kunnen hun genderbeleid ten eerste verbeteren door voor de eigen bedrijfsvoering een expliciet gender-sensitief antidiscriminatiebeleid te publiceren, en door werk te maken van grotere vrouwenparticipatie in de hogere bestuurslagen. Ten aanzien van de bedrijven waarin de pensioenfondsen beleggen kunnen de pensioenfondsen concrete verwachtingen formuleren rondom genderdiscriminatie van klanten en medewerkers, het dichten van de loonkloof tussen mannen en vrouwen, het verhogen van vrouwenparticipatie op seniorposities en het opnemen van gendercriteria in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering.

3.6 Gezondheid

3.6.1 Wat staat er op het spel?

Een goede gezondheid is van grote waarde. Het recht op de hoogst haalbare standaard op het gebied van fysieke en mentale gezondheid is als eerste door de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) erkend als een mensenrecht (1946) en daarna ook opgenomen in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (1948). De verantwoordelijkheid van bedrijven ten aanzien van het recht op gezondheid betekent in de eerste plaats dat de gezondheid van hun werknemers, klanten en omwonenden niet aangetast zou moeten worden door hun producten of productieprocessen.²⁹

Ten aanzien van hun werknemers moeten bedrijven erop toezien dat zij niet onnodig worden blootgesteld aan schadelijke stoffen en dat de werkomstandigheden veilig zijn.³⁰ De verspreiding van (nieuwe) schadelijke stoffen in het milieu brengt risico's voor de volksgezondheid met zich mee. Betrokken partijen zouden meer moeten doen dan zich aan de bestaande regels houden en het voorzorgprincipe moeten toepassen. Deze voorzorgsmaatregelen hebben vooral betrekking op twee groepen chemicaliën: *Endocrine Disrupting Chemicals (EDCs)* die effect hebben op natuurlijke hormonen en *Persistent Organic Pollutants (POPs)* die niet of langzaam worden afgebroken in de natuur.³¹

Volgens de WHO doodt onveilig (drink-)water ongeveer 485.000 mensen per jaar en hebben bijna 1 miljard mensen geen toegang tot veilig drinkwater. Vrouwen, kinderen en economisch achtergestelde bevolkingsgroepen ondervinden hiervan de grootste gevolgen.³² Ook luchtvervuiling, door onder andere de uitstoot van de transportsector en in Zuidoost-Azië in toenemende mate door veenbranden, is schadelijk voor de volksgezondheid.³³

Bedrijven kunnen overwegen om de toegang tot essentiële gezondheidszorg, schoon drinkwater en goede sanitaire voorzieningen te ondersteunen en een gezonde leefstijl te stimuleren. Volgens de Access to Medicine Foundation zouden door een betere toegang tot medicijnen jaarlijks de levens van tien miljoen mensen gered kunnen worden die sterven aan te voorkomen of behandelbare ziektes zoals HIV/Aids en malaria. Farmaceutische bedrijven kunnen een grote rol spelen door in te zetten op de ontwikkeling van vaccinaties en medicijnen voor veelvoorkomende tropische ziektes zodat de gezondheidssituatie in ontwikkelingslanden verbeterd wordt. Daarnaast kunnen farmaceutische bedrijven zorgen voor een laagdrempelig aanbod van medicijnen in ontwikkelingslanden door deze voor betaalbare prijzen ter beschikking te stellen.³⁴

Resistentie van micro-organismen in mensen, voedsel en dieren tegen de meest gebruikte antimicrobiële stoffen voor de behandeling van onder andere tuberculose, malaria, hiv en influenza is een complex probleem dat de verwezenlijking van de SDG's in gevaar brengt. Het terugdringen van onnodig gebruik van antibiotica zal positieve gevolgen hebben voor het ontstaan van resistentie.³⁵

Volgens de WHO zouden 820.000 doden onder kinderen jonger dan vijf jaar voorkomen kunnen worden als alle kinderen onder de twee jaar borstvoeding zouden krijgen. Echter, de maatschappelijke overtuiging dat moedermelk onvoldoende is, gebrek aan voldoende kennis en ondersteuning voor moeders die borstvoeding geven en de agressieve promotie van vervangingsmiddelen voor moedermelk, dragen bij aan dalende borstvoedingspercentages.³⁶

Van tabak is algemeen bekend dat het verschillende vormen van kanker en hartaandoeningen veroorzaakt, evenals andere ziekten. Hoewel de antirookwetgeving in sommige landen effectief is geweest in het terugdringen van het tabaksgebruik, ontbreekt deze wetgeving nog vaak - gedeeltelijk als gevolg van uitgebreide lobbyinspanningen van de tabaksindustrie.³⁷

Het bevorderen van gezondheid is opgenomen in de Duurzame Ontwikkelingsdoelen (SDG 3: Goede gezondheid en welzijn).

Met al deze aspecten moeten pensioenfondsen rekening houden bij de ontwikkeling van een beleggingsbeleid op het gebied van gezondheid.

3.6.2 Overzicht elementen en scores

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het beleggingsbeleid van de onderzochte pensioenfondsen voor dit thema is weergegeven in Tabel 20.

Tabel 20 Scores van de tien pensioenfondsen voor het thema Gezondheid

Beoordelingselement	ABP	Bpf Bouw	BPL Pensioen	Pf. Detailhandel	Pf. Horeca & Catering	Pf. Vervoer	Pf. Zorg & Welzijn	PME	PMT	StiPP
Totaalscore	4	4	4	3	4	5	4	3	5	2
Verandering in totaalscore	+1	+3	+1	+1	+1	+4	+1	-	+1	+1
1 Bedrijven passen het voorzorgprincipe toe ter voorkoming van gezondheidsschade bij hun werknemers, klanten of omwonenden door hun producten of productieprocessen.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,0
2 Bedrijven respecteren afspraken over arbeidsomstandigheden, zoals omschreven in de conventies van de ILO en de Tripartiete Verklaring.	0,0	0,5	0,0	0,0	0,5	0,5	0,0	0,0	1,0	0,0
3 Bedrijven werken aan de systematische verbetering van arbeidsomstandigheden en ontwikkelen een preventieve cultuur op het gebied van gezondheid en veiligheid.	0,0	0,5	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
4 Bedrijven respecteren internationale afspraken over de productie en het gebruik van gevaarlijke of giftige stoffen zoals omschreven in het Montreal Protocol (over stoffen die de ozonlaag aantasten).	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0
5 Bedrijven respecteren internationale afspraken over de productie en het gebruik van gevaarlijke of giftige stoffen zoals omschreven in het Verdrag van Stockholm (over POP's).	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
6 Bedrijven respecteren internationale afspraken op het gebied van handel in chemicaliën en chemisch afval zoals omschreven in het Verdrag van Bazel.	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0
7 Bedrijven respecteren internationale afspraken op het gebied van handel in chemicaliën en chemisch afval zoals omschreven in het Verdrag van Rotterdam.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
8 Bedrijven reduceren de uitstoot van schadelijke stoffen (naar bodem, water en lucht) door gebruik te maken van de best beschikbare technologieën.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Beoordelingselement		ABP	Bpf Bouw	BPL Pensioen	Pf. Detailhandel	Pf. Horeca & Catering	Pf. Vervoer	Pf. Zorg & Welzijn	PME	PMT	StiPP
Totaalscore		4	4	4	3	4	5	4	3	5	2
Verandering in totaalscore		+1	+3	+1	+1	+1	+4	+1	-	+1	+1
9	Bedrijven beperken het gebruik van chemicaliën waarvan in wetenschappelijke literatuur wordt vermoed dat ze schadelijk zijn voor de gezondheid en, indien noodzakelijk, gebruiken ze alleen op een verantwoorde manier (voorzorgbeginsel).	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,0
10	Farmaceutische bedrijven zorgen ervoor dat patiënten met voorkombare en behandelbare ziektes het recht op toegang tot medicijnen hebben.	1,0	0,0	0,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,0	1,0	0,0
11	Bedrijven zijn terughoudend met het gebruik van antimicrobiële geneesmiddelen (antibiotica) bij mensen om antimicrobiële resistentie tot een minimum te beperken.	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
12	Producenten van flesvoeding houden zich aan de WHO-code en aanvullende resoluties met betrekking tot reclame voor vervangingsmiddelen van moedermelk.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
13	Tabaksproducenten houden zich aan de richtlijnen van de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) met betrekking tot de gezondheidseffecten en de sociale, milieu- en economische gevolgen van (mee)roken.	1,0	1,0	1,0	0,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
14	Productie van tabak en op tabak gebaseerde producten is onacceptabel.	1,0	1,0	1,0	0,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
15	Bedrijven integreren criteria met betrekking tot gezondheid in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,5
16	Bedrijven nemen clausules over de naleving van criteria met betrekking tot gezondheid op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

3.6.3 Analyse beleid gezondheid

Het beleid van de pensioenfondsen voor het thema gezondheid varieert tussen slecht (score 2) en twijfelachtig (score 5). Pensioenfonds Vervoer heeft het beleid het sterkst verbeterd, maar scoort nog steeds slechts een 5 (twijfelachtig).

Alle pensioenfondsen, behalve StiPP, passen de OESO-richtlijnen voor Multinationale Ondernemingen toe in hun beleggingsbeleid. Dit betekent onder meer dat van ondernemingen wordt verwacht dat ze gezondheidsschade van werknemers, klanten en omwonenden voorkomen, het voorzorgsprincipe hanteren met betrekking tot potentieel gevaarlijke stoffen, en ketenverantwoordelijkheid nemen door gezondheidscriteria op te nemen in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering. Ook hebben alle pensioenfondsen, behalve Pensioenfonds Detailhandel, beleggingen in tabaksbedrijven uitgesloten.

De pensioenfondsen hebben erg weinig beleid om te zorgen dat bedrijven internationale standaarden voor de productie, het gebruik, en de handel in gevaarlijke stoffen respecteren. PMT (score 5) is het enige pensioenfonds dat van bedrijven verwacht dat ze het Montreal Protocol respecteren inzake stoffen die de ozonlaag aantasten. BPL Pensioen (score 4) en Pensioenfonds Vervoer screenen bedrijven op de het respecteren van het verdrag van Bazel inzake de handel in chemicaliën en chemisch afval.

BPF Bouw, Pensioenfonds Detailhandel, PH&C, Pensioenfonds Vervoer en PMT voeren engagement met bedrijven om veilige en gezonde arbeidsomstandigheden te waarborgen. ABP, Pensioenfonds Detailhandel, PH&C, Pensioenfonds Vervoer, PFZW en PMT hebben via engagement farmaceutische bedrijven opgeroepen om de toegankelijkheid en betaalbaarheid van medicijnen te vergroten. Pensioenfonds Detailhandel heeft deelgenomen aan engagement rondom het voorkomen van antimicrobiële resistentie.

Behalve PME scoren alle pensioenfondsen beter voor dit thema dan in de vorige beoordeling in 2020. Dit is met name het gevolg van de integratie van de OESO-richtlijnen in het beleggingsbeleid, en door verbeterd beleid ten aanzien van de tabaksindustrie. Geen van de pensioenfondsen scoort echter hoger dan een 5 (twijfelachtig). Het gevoerde engagement rondom gezonde en veilige arbeidsomstandigheden is een stap in de goede richting, maar vaak gericht op slechts een paar sectoren en niet ingebed in duidelijk beleid gebaseerd op breed gedragen, internationale standaarden.

In veel gevallen ontbreekt het ook nog aan beleid dat gericht is op de beheersing van specifieke gezondheidsrisico's zoals de productie, het gebruik en de handel in giftige stoffen en chemisch afval. De meeste pensioenfondsen kunnen hun gezondheidsbeleid aanzienlijk verbeteren door uit te gaan van breed gedragen internationale standaarden in hun beleggingsbeleid, zoals het Montreal Protocol, het verdrag van Stockholm, het verdrag van Bazel en het verdrag van Rotterdam. Verder ontbreekt enig beleid om te zorgen dat fabrikanten van babyvoeding zich houden aan de WHO-code met betrekking tot reclame voor moedermelk, en verwacht geen van de pensioenfondsen dat bedrijven gezondheidscriteria opnemen in contracten met toeleveranciers en onderaannemers.

3.7 Klimaatverandering

3.7.1 Wat staat er op het spel?

Wereldwijde klimaatverandering zorgt voor ingrijpende veranderingen in ecosystemen, waardoor samenlevingen meer risico lopen op bijvoorbeeld overstromingen en orkanen. Dit proces is een direct resultaat van menselijke activiteiten die de concentratie van broeikasgassen in de atmosfeer doen toenemen. Volgens het *Intergovernmental Panel on Climate Change* (IPCC) is het zeer aannemelijk dat meer dan de helft van de temperatuurstijging die zich tussen 1951 en 2010 heeft voorgedaan door menselijk toedoen is veroorzaakt.³⁸ De belangrijkste oorzaken zijn het gebruik van fossiele brandstoffen voor energie, industrie, verkeer en vervoer, evenals ontbossing en intensieve landbouw- en veeteelt.

Klimaatverandering zal waarschijnlijk leiden tot een toename van extreme weersomstandigheden zoals aanhoudende warmere periodes, droge periodes, extreme regenval en hittegolven. Deze ontwikkelingen hebben en zullen grote consequenties hebben voor natuur, milieu en de menselijke leefomgeving:³⁹

- Wereldwijd is de temperatuur van de oceanen en op het land met gemiddeld 0,85 graden Celsius toegenomen (1880-2012);
- Door smelting trekken gletsjers zich terug, breken ijskappen en zee-ijs af, vermindert het sneeuwdek dat zonlicht weerkaatst en stijgen de temperaturen van permafrost;
- Tussen 1901 en 2010 is de zeespiegel wereldwijd gemiddeld 19 cm gestegen;

- Volgens scenario's van de IPCC kan de stijging van de zeespiegel verder toenemen, variërend van 26 tot 82 cm;
- Er ontstaat een verhoogd risico op bosbranden in veengebieden;
- De stijgende zeespiegel heeft effect op eilanden en kustgebieden, waardoor het risico op overstromingen toeneemt en waardoor de kans bestaat dat deze gebieden deels onbewoonbaar worden;
- Toename van mensen die wonen in een gebied met een tekort aan (drink)water en bedreiging van voedselzekerheid.

In november 2021 werd op de 26^e Klimaatconferentie in Glasgow opnieuw de ambitie bevestigd om de wereldwijde temperatuurstijging te beperken tot maximaal 1,5 graden Celsius in 2100. Ook zijn in het *Glasgow Climate Pact* doelstellingen vastgelegd voor het verminderen van het gebruik van steenkool en het vergroten van klimaatfinanciering voor ontwikkelingslanden.⁴⁰ Het tegengaan van klimaatverandering is ook één van de Duurzame Ontwikkelingsdoelen (SDG 13: Klimaatactie), vastgesteld in 2015.

Het *Emissions Gap Report 2019* van het VN-milieuprogramma (UNEP) benadrukt dat de wereld op het punt staat de kans te missen om de opwarming van de aarde te beperken, en dat het halen van die doelstelling een wereldwijde emissiereductie van gemiddeld 7,6% per jaar zou vereisen. Een snelle overgang van de mondiale energiesector wordt beschouwd als de sleutel tot het bereiken van deze doelstellingen en vereist op zijn minst:⁴¹

- Uitbreiding van hernieuwbare energie;
- Uitsluiting van steenkool voor een snelle transitie naar een CO₂-arm energiesysteem;
- Transitie naar CO₂-arm vervoer, met de nadruk op elektrische mobiliteit;
- Het verminderen van de CO₂-uitstoot van de energie-intensieve industrie; en
- Het vermijden van toekomstige emissies en het verbeteren van de toegang tot energie.

Dit is in lijn met eerdere bevindingen van het *Emissions Gap Report* in 2017, waarin werd gesteld dat tussen tachtig en negentig procent van de steenkoolreserves, ongeveer 35 procent van de oliereserves en vijftig procent van de gasreserves wereldwijd in de grond moeten blijven.⁴²

In 2020 concludeerde het UNEP *Production Gap Report* dat de productie van fossiele energie tussen 2020 en 2030 ongeveer 6% moet dalen om het 1,5°C-doel te kunnen halen.⁴³ Het Internationaal Energieagentschap (IEA) stelde in 2021 bovendien dat het beperken van de opwarming van de aarde tot 1,5°C onder meer vereist dat nieuwe investeringen in de uitbreiding van fossiele energieproductie onmiddellijk stoppen.⁴⁴

Er zijn grote investeringen nodig, vooral in ontwikkelingslanden, om aanpassingen aan de gevolgen van klimaatverandering te realiseren. Grote groepen mensen in ontwikkelingslanden zijn kwetsbaarder voor klimaatverandering omdat hun levensonderhoud meer afhankelijk is van klimatologische omstandigheden en omdat het voor deze groepen lastiger is om zich aan extreme weersomstandigheden aan te passen.⁴⁵ Volgens schattingen is er alleen al voor sub-Sahara Afrika in 2050 een extra investering van USD 60 miljard per jaar nodig voor een 2°C-consistente internationale overeenkomst over financiering voor aanpassing aan klimaatverandering.⁴⁶

Bedrijven zullen worden geconfronteerd met de gevolgen en risico's van klimaatverandering en met de implementatie van nieuwe wetgeving, maar kunnen ook inspelen op de kansen en innovaties die het met zich meebrengt. Bedrijven zullen actief hun emissies moeten reduceren om de risico's van klimaatverandering zo klein mogelijk te houden. Bovendien is er een energietransitie nodig om de risico's van klimaatverandering te verminderen. Controversiële vormen van grondstofwinning - zoals de winning van olie uit teerzanden, de winning van schaliegas en kolenmijnbouw - verhinderen de energietransitie.

Pensioenfondsen zullen fundamentele keuzes moeten maken om de risico's op klimaatverandering te verminderen en om de energietransitie te bevorderen, zowel in hun eigen

organisatie als in de bedrijven en organisaties die zij financieren of waarin ze beleggen. Pensioenfondsen zullen hun invloed moeten aanwenden om te stimuleren dat er een transitie plaatsvindt van het gebruik van overwegend fossiele brandstoffen (zoals kolen, olie en gas) naar het gebruik van hernieuwbare energiebronnen (zoals wind- en zonne-energie). Dit geldt ook voor het gebruik van grondstoffen voor de vervaardiging van producten. Met hun beleggingsbeslissingen kunnen pensioenfondsen een impuls geven aan de circulaire economie, een economisch systeem dat gebruik maakt van grondstoffen die worden teruggewonnen uit afgedankte producten in plaats van de exploitatie van nieuwe grondstoffen waardoor de exploitatie van niet hernieuwbare grondstoffen kan worden tegengegaan.

3.7.2 Overzicht elementen en scores

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het beleggingsbeleid van de onderzochte pensioenfondsen voor dit thema is weergegeven in Tabel 21.

Tabel 21 Scores van de tien pensioenfondsen voor het thema Klimaatverandering

Beoordelingselement	ABP	Bpf Bouw	BPL Pensioen	Pf. Detailhandel	Pf. Horeca & Catering	Pf. Vervoer	Pf. Zorg & Welzijn	PME	PMT	StiPP
Totaalscore	6	3	4	2	4	3	5	5	3	2
Verandering in totaalscore	+2	+1	+1	+1	+3	+2	+3	+2	+1	+1
1 Voor de eigen (in)directe broeikasgasemissies stelt de financiële instelling meetbare reductiedoelstellingen op in overeenstemming met een beperking van de maximale mondiale temperatuurstijging van 1.5°C.	1,0	0,0	n.r.	n.r.	0,0	n.r.	1,0	n.r.	n.r.	n.r.
2 Voor de eigen bedrijfsvoering gebruikt de financiële instelling uitsluitend hernieuwbare energiebronnen.	0,0	0,0	n.r.	n.r.	0,0	n.r.	0,0	n.r.	n.r.	n.r.
3 De financiële instelling publiceert de grootte van haar aandeel in de broeikasgasemissies van een selectie van de bedrijven waarin zij investeert, of die van een hele sector.	1,0	1,0	0,5	0,0	1,0	0,0	1,0	0,5	1,0	1,0
4 De financiële instelling publiceert de grootte van haar aandeel in de broeikasgasemissies van alle bedrijven en projecten waarin zij investeert.	1,0	1,0	0,5	0,0	1,0	0,0	1,0	0,5	0,5	0,5
5 Voor grootschalige projectfinanciering maakt de financiële instelling milieu-impactanalyses die data bevatten over de potentiële broeikasgasemissies en andere klimaatrisico's.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.
6 Voor de broeikasgasemissies van de bedrijven waarin de financiële instelling belegt of die door haar worden gefinancierd, stelt zij meetbare reductiedoelstellingen vast, die bijdragen aan een beperking van de maximale mondiale temperatuurstijging tot 1.5°C.	0,5	0,0	0,0	0,5	1,0	0,0	0,5	0,5	0,5	0,0

Beoordelingselement	ABP	Bpf Bouw	BPL Pensioen	Pf. Detailhandel	Pf. Horeca & Catering	Pf. Vervoer	Pf. Zorg & Welzijn	PME	PMT	Stipp
Totaalscore	6	3	4	2	4	3	5	5	3	2
Verandering in totaalscore	+2	+1	+1	+1	+3	+2	+3	+2	+1	+1
7 De financiële instelling meet en publiceert klimaatgerelateerde effecten in overeenstemming met de aanbevelingen van de Task Force on Climate-related Financial Disclosures (TCFD).	1,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	1,0	0,0
8 De financiële instelling financiert geen, of investeert niet in, bedrijven die actief zijn in kolengestookte energieproductie en kolenmijnbouw voor meer dan 30% van hun activiteiten.	0,5	0,0	1,0	0,0	0,5	1,0	1,0	0,5	1,0	0,5
9 De financiële instelling financiert geen, of investeert niet in, bedrijven die actief zijn in fossiele energieproductie en olie- en gaswinning voor meer dan 30% van hun activiteiten.	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0
10 De financiële instelling financiert geen, of investeert niet in, bedrijven die actief zijn in kolengestookte energieproductie en kolenmijnbouw voor meer dan 0% van hun activiteiten.	0,5	0,0	0,5	0,0	0,5	0,0	0,0	0,5	0,0	0,5
11 De financiële instelling financiert geen, of investeert niet in, bedrijven die actief zijn in fossiele energieproductie en olie- en gaswinning voor meer dan 0% van hun activiteiten.	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0
12 Bedrijven maken hun directe en indirecte broeikasgasemissies openbaar.	1,0	0,5	1,0	0,5	0,5	0,5	1,0	1,0	0,5	0,5
13 Bedrijven verminderen hun directe en indirecte broeikasgasemissies.	1,0	0,5	1,0	0,5	0,5	0,5	1,0	1,0	0,5	0,5
14 Bedrijven stappen over van het gebruik van fossiele brandstoffen naar hernieuwbare energie.	1,0	0,0	0,5	0,0	0,5	0,5	1,0	1,0	0,0	0,0
15 Kolencentrales waarvan de CO2 uitstoot niet beperkt wordt (met CO2-afvang en -opslag) zijn onaanvaardbaar.	0,5	0,5	1,0	0,0	0,0	1,0	1,0	0,0	0,0	0,0
16 Het gebruik van steenkool voor de productie van elektriciteit is onacceptabel.	0,5	0,5	1,0	0,0	0,0	1,0	1,0	0,0	0,0	0,0
17 Het gebruik van fossiele brandstoffen voor de productie van elektriciteit is onacceptabel.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
18 Steenkolenmijnbouw voor de productie van elektriciteit is onacceptabel.	1,0	1,0	1,0	0,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,5	1,0
19 Het winnen van olie uit teerzanden is onacceptabel.	1,0	1,0	1,0	0,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,0	0,0
20 Olie- en gaswinning is onacceptabel.	1,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0

	Beoordelingselement	ABP	Bpf Bouw	BPL Pensioen	Pf. Detailhandel	Pf. Horeca & Catering	Pf. Vervoer	Pf. Zorg & Welzijn	PME	PMT	StiPP
	Totaalscore	6	3	4	2	4	3	5	5	3	2
	Verandering in totaalscore	+2	+1	+1	+1	+3	+2	+3	+2	+1	+1
21	Het omzetten van veengrond en gebieden met hoge koolstofvoorraden in landbouwgrond, is onacceptabel.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
22	De productie van biomassa voldoet aan de 12 principes van de Roundtable on Sustainable Biomaterials (RSB).	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
23	CO2-compensatie is gecertificeerd volgens de Gold Standard.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
24	Bedrijven voeren geen lobby om klimaatmaatregelen af te zwakken of aanscherping van klimaatbeleid tegen te gaan.	1,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
25	Bedrijven integreren criteria met betrekking tot het tegengaan van klimaatverandering in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,5
26	Bedrijven nemen clausules over de naleving van criteria met betrekking tot het tegengaan van klimaatverandering op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

3.7.3 Analyse beleid klimaatverandering

Het beleid van de pensioenfondsen voor het thema klimaatverandering varieert van slecht (score 2) tot voldoende (score 6). ABP scoort het hoogst met een score van 6 (voldoende). Alle pensioenfondsen scoren hoger dan in de vorige beoordeling in 2020. De score PH&C (score 4) en PFZW (score 5) is met drie punten het meest toegenomen.

De meeste pensioenfondsen hebben stappen ondernomen om gefinancierde CO2-uitstoot in kaart te brengen en te rapporteren. ABP, BPF Bouw, PH&C en PFZW rapporteren inmiddels uitvoerig over de uitstoot van de meest relevante beleggingscategorieën. De rapportage over de gefinancierde CO2-uitstoot van BPL Pensioen, PME, PMT en StiPP blijft voornamelijk beperkt tot slechts een deel van de beleggingsportefeuille. Pensioenfonds Detailhandel en Pensioenfonds Vervoer publiceren onvoldoende data over de CO2-uitstoot van hun beleggingen. Met betrekking tot het in kaart brengen van klimaatrisico's en impacts scoren de pensioenfondsen nog ondermaats. Alleen ABP, BPF Bouw, PME en PMT rapporteren in lijn met de aanbevelingen van de *Taskforce on Climate-related Financial Disclosures* (TCFD) over klimaatrisico's en impacts in hun portefeuille.

ABP, Pensioenfonds Detailhandel, PH&C, PFZW, PME en PMT hebben concrete reductiedoelstellingen geformuleerd voor hun gefinancierde CO2-uitstoot. In de meeste gevallen zijn deze doelstellingen echter alleen van toepassing op specifieke sectoren of beleggingscategorieën. PH&C heeft als enige een reductiedoelstelling geformuleerd voor de hele beleggingsportefeuille. BPF Bouw, BPL Pensioen, Pensioenfonds Vervoer en StiPP hebben ofwel geen, ofwel onvoldoende doelstellingen geformuleerd om de uitstoot van hun beleggingsportefeuilles te verminderen.

ABP, PME en PH&C hebben de grootste stappen gezet op het gebied van fossiele brandstoffen. PME is in 2021 gestopt met het beleggen in producenten van fossiele brandstoffen, ABP heeft aangekondigd hiermee te gaan stoppen. PH&C heeft nieuw beleid geformuleerd waarbij producenten van steenkool en teerzandolie volledig zijn uitgesloten, alsmede bedrijven die meer dan 50% van hun omzet genereren met de productie van olie en gas. Het beleid van ABP, PME en PH&C is echter met name gericht op de productiezijde van fossiele brandstoffen. Ambitueus en specifiek beleid om ook het investeren in kolengestookte of andere fossiele energieproductie af te bouwen ontbreekt nog. BPL Pensioen, Pensioenfonds Vervoer, en PFZW hebben wel zulk beleid. Pensioenfonds Vervoer en PFZW beleggen niet in bedrijven die meer dan 30% van hun omzet genereren met steenkolen (mijnbouw of energieproductie). BPL hanteert striktere criteria en sluit bedrijven uit die meer dan 5% van hun omzet uit kolenmijnbouw of kolengestookte energie genereren. PMT heeft strikte criteria geformuleerd voor steenkolen in de aandelenportefeuille, maar minder strikte criteria voor beleggingen in bedrijfsobligaties. Behalve Pensioenfonds Detailhandel, PMT en StiPP hanteren alle pensioenfondsen beleid tegen het beleggen in de winning van olie uit teerzanden. Pensioenfonds Detailhandel heeft überhaupt nog geen beleid voor fossiele brandstoffen geformuleerd.

Alle pensioenfondsen zijn, direct of via investeerdersinitiatieven zoals *Climate Action 100+*, betrokken bij engagement om bedrijven ertoe te bewegen hun CO₂-uitstoot te rapporteren en te verminderen. ABP, BPL Pensioen, PFZW en PME hebben daarnaast concrete verwachtingen ten aanzien van transparantie en emissiereductie door bedrijven vastgelegd in eigen beleid. ABP en Pensioenfonds Detailhandel verwachten verder van bedrijven dat ze niet lobbyen tegen ambitieuzere klimaatwetgeving. Behalve StiPP hebben ook alle pensioenfondsen de OESO-richtlijnen voor Multinationale Ondernemingen in hun beleggingsbeleid geïntegreerd, wat inhoudt dat bedrijven klimaatcriteria moeten opnemen in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering.

Het ontbreekt in het beleid van alle pensioenfondsen nog aan enig beleid om omzetting van veengronden en gebieden met hoge koolstofvoorraden naar landbouwgrond te voorkomen, en aan concrete minimumcriteria voor biomassa en CO₂-compensatie door bedrijven. Ook wordt van bedrijven nog niet verwacht dat ze ketenverantwoordelijkheid nemen door klimaatcriteria vast te leggen in contracten met toeleveranciers en onderaannemers.

De pensioenfondsen kunnen hun beleid verder verbeteren door:

- Transparantie over de CO₂-uitstoot van de beleggingsportefeuille verder te verhogen;
- Klimaatrisico's en impacts meten en rapporteren in lijn met de aanbevelingen van de TCFD;
- Concrete CO₂-reductiedoelstellingen te formuleren voor de gehele beleggingsportefeuille;
- Naar het voorbeeld van ABP, PH&C en PME ambitieuze stappen te nemen om beleggingen in de productie van fossiele brandstoffen verder af te bouwen;
- Naar het voorbeeld van BPL Pensioen ook strikte criteria te hanteren met betrekking tot beleggingen in kolengestookte energie;
- Ontbossing en ontginning van veengronden en gebieden met hoge koolstofvoorraden voor de landbouw tegen te gaan;
- Minimumcriteria te hanteren voor biomassa en CO₂-compensatie door bedrijven; en
- Bedrijven aan te sporen ketenverantwoordelijkheid te nemen door klimaatcriteria vast te leggen in contracten met onderaannemers en toeleveranciers.

3.8 Mensenrechten

3.8.1 Wat staat er op het spel?

Mensenrechten zijn rechten en vrijheden waarop eenieder aanspraak heeft. De rechten en vrijheden die algemeen worden beschouwd als mensenrechten, vastgelegd in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, omvatten burgerrechten en politieke rechten - zoals het recht op leven in vrijheid en vrijheid van meningsuiting - en economische, sociale en culturele

rechten - zoals het recht te kunnen leven in waardigheid en het recht op voedsel, werk en onderwijs.⁴⁷ Specifieke groepen mensen zijn om verschillende redenen meer kwetsbaar of worden van oudsher eerder slachtoffer van geweld en hebben daarom speciale bescherming nodig om te zorgen dat hun mensenrechten hen niet ontzegd worden. Dit geldt voor onder meer vrouwen, meisjes en kinderen in het algemeen, mensen met een handicap of beperking, gastarbeiders en de inheemse bevolking van landen.

Ondernemingen die over landsgrenzen heen opereren, hebben meer macht dan ooit. Hun impact op mensenrechten kan positief zijn, maar ook negatief, vooral in situaties waarin (multinationale) bedrijven gebruik maken van zwakke en slecht ontwikkelde nationale wet- en regelgeving. In sommige sectoren, zoals de olie-, gas- en mijnbouwindustrie, zijn de risico's op mensenrechtenschendingen vaak groot. Traditionele manieren van levensonderhoud worden veelal onmogelijk gemaakt door vervuiling, mensen worden van hun land verjaagd en arbeidsrechten worden geschonden. Als getroffen gemeenschappen proberen hun recht te halen, lopen ze vaak tegen juridische en praktische obstakels aan, zoals ineffectieve rechtssystemen, corruptie en het ontbreken van toegang tot informatie.⁴⁸

In 2020 werden 331 moorden op mensenrechtenverdedigers geregistreerd, van wie 69% werkte aan land-gerelateerde kwesties: het verdedigen van land, milieu of de rechten van inheemse volkeren.⁴⁹ 28% werkte aan het verdedigen van vrouwenrechten. Verder is er een hoog risico op mensenrechtenschendingen tijdens gewapende conflicten en in bezette gebieden.

Staten hebben de plicht om mensenrechten te beschermen en bedrijven hebben de verantwoordelijkheid om mensenrechten te respecteren. De verantwoordelijkheden van bedrijven om mensenrechten te respecteren zijn vastgelegd en uitgewerkt in de *United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights* (UNGPs).⁵⁰ Deze richtlijnen zijn van groot belang voor het waarborgen van de mensenrechten, en dus moeten ze ook toegepast worden door financiële instellingen, zowel in hun eigen bedrijfsvoering als in hun beleggingsbeslissingen.

Mensenrechten staan ook centraal in de Duurzame Ontwikkelingsdoelen (SDG's). Ze vormen de basis van meerdere doelen zoals SDG 1: Geen armoede, SDG 2: Geen honger, SDG 3: Goede gezondheid en welzijn, SDG 4: Kwaliteit van onderwijs, SDG 5: Gelijkheid van mannen en vrouwen, SDG 6: Schoon water en sanitaire voorzieningen, SDG 10: Vermindering van ongelijkheden, en SDG 16: Vrede, rechtvaardigheid en sterke instituties.

3.8.2 Overzicht elementen en scores

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het beleggingsbeleid van de onderzochte pensioenfondsen voor dit thema is weergegeven in Tabel 22.

Tabel 22 Scores van de tien pensioenfondsen voor het thema Mensenrechten

Beoordelingselement	ABP	Bpf Bouw	BPL Pensioen	Pf. Detailhandel	Pf. Horeca & Catering	Pf. Vervoer	Pf. Zorg & Welzijn	PME	PMT	StiPP
Totaalscore	5	5	6	7	5	7	7	5	7	5
Verandering in totaalscore	-	+2	+1	+4	+2	+4	+2	+2	+1	+2
1 De financiële instelling respecteert alle mensenrechten zoals beschreven in de United Nations Guiding	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.

Beoordelingselement		ABP	Bpf Bouw	BPL Pensioen	Pf. Detailhandel	Pf. Horeca & Catering	Pf. Vervoer	Pf. Zorg & Welzijn	PME	PMT	Stipp
Totaalscore		5	5	6	7	5	7	7	5	7	5
Verandering in totaalscore		-	+2	+1	+4	+2	+4	+2	+2	+1	+2
Principles on Business and Human Rights (UNGP's).											
2	Bedrijven respecteren alle mensenrechten zoals beschreven in de United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights (UNGP's).	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
3	Bedrijven stellen een beleidsverklaring op waarin het bedrijf zich expliciet committeert aan het respecteren van mensenrechten.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
4	Bedrijven implementeren een human rights due diligence proces zoals omschreven in de UNGP's om hun impact op mensenrechten te identificeren, te voorkomen, te beperken en daarover verantwoording af te leggen.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
5	Bedrijven richten processen in om te komen tot herstel en genoegdoening voor slachtoffers van mensenrechtenschendingen die ze hebben veroorzaakt, of waarbij ze betrokken zijn.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
6	Bedrijven ontwikkelen of nemen deel aan effectieve klachtenmechanismen op bedrijfsniveau voor individuen en gemeenschappen die mogelijk slachtoffer zijn van mensenrechtenschendingen.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
7	Bedrijven voorkomen conflicten met betrekking tot landrechten en verwerven natuurlijke hulpbronnen alleen door een betekenisvolle consultatie te voeren met lokale gemeenschappen en met vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) waar het inheemse volken betreft.	0,0	0,0	1,0	1,0	0,0	1,0	0,5	0,0	1,0	0,0
8	Bedrijven voorkomen conflicten met betrekking tot landrechten en verwerven natuurlijke hulpbronnen alleen met vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) van gemeenschappen met gewoonterecht in landbezit-en gebruik.	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,5	0,0	1,0	0,0
9	Bedrijven hebben speciale aandacht voor het respecteren van de rechten van kinderen.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0
10	Bedrijven staan geen nederzettingen en geen economische activiteiten toe in bezette gebieden, in overeenstemming met het Internationale Humanitaire Recht.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0
11	Bedrijven integreren criteria ten aanzien van mensenrechten in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,5
12	Bedrijven nemen clausules over de naleving van criteria	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Beoordelingselement	ABP	Bpf Bouw	BPL Pensioen	Pf. Detailhandel	Pf. Horeca & Catering	Pf. Vervoer	Pf. Zorg & Welzijn	PME	PMT	StiPP
Totaalscore	5	5	6	7	5	7	7	5	7	5
Verandering in totaalscore	-	+2	+1	+4	+2	+4	+2	+2	+1	+2
met betrekking tot mensenrechten op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.										

3.8.3 Analyse beleid mensenrechten

Het beleid van de pensioenfondsen voor het thema mensenrechten varieert tussen twijfelachtig (score 5) en ruim voldoende (score 7). Voor alle pensioenfondsen behalve ABP is de score hoger dan in de vorige beleidsupdate in 2020. Voor een deel is dit te danken aan verbeterd beleid: alle pensioenfondsen, behalve StiPP, hebben nu de OESO-richtlijnen voor Multinationale Ondernemingen en de *UN Guiding Principles for Business and Human Rights* (UNGP's) geïntegreerd in hun beleggingsbeleid. Tegelijk is het door wijzigingen in de gehanteerde FFG-methode voor een aantal beoordelingselementen (elementen 2, 3, 4, 5 en 6) voldoende om in het beleid uit te gaan van internationale standaarden zoals de OESO-richtlijnen, de UNGP's, en de principes van het *UN Global Compact*. StiPP heeft de OESO-richtlijnen en UNGP's niet in het beleggingsbeleid opgenomen, maar verwacht wel van bedrijven dat ze in lijn met de principes van het *UN Global Compact* handelen, en scoort daarom ook voor deze beoordelingselementen.

Het toepassen van deze standaarden betekent onder meer dat alle pensioenfondsen van bedrijven verwachten dat ze mensenrechten respecteren, *due diligence* implementeren om hun mensenrechtenimpacts te identificeren, voorkomen en beperken, en zorg dragen voor herstel en genoegdoening voor mensen en gemeenschappen die het slachtoffer zijn geworden van mensenrechtenschendingen. Het integreren van de OESO-richtlijnen betekent bovendien dat alle pensioenfondsen, behalve StiPP, verwachten dat bedrijven ketenverantwoordelijkheid nemen door mensenrechten op te nemen in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering.

Met betrekking tot landrechten verwachten Pensioenfonds Detailhandel en PMT van bedrijven dat ze het recht op vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (*free, prior and informed consent – FPIC*) van alle lokale landgebruikers respecteren. PFZW heeft soortgelijk beleid, maar dat is vooralsnog beperkt tot de landbouw-, bosbouw- en visserijsectoren. BPL Pensioen en Pensioenfonds Vervoer verwachten ook dat bedrijven het FPIC-principe respecteren, maar alleen voor inheemse volkeren en niet andere soorten landgebruikers. ABP, BPF Bouw, PH&C, PME en StiPP hebben geen beleid om te zorgen dat ondernemingen de landrechten van lokale gemeenschappen respecteren.

Met betrekking tot specifieke mensenrechtenrisico's, zoals kinderrechten en bedrijfsactiviteiten in bezette gebieden, is er slechts weinig beleid. PFZW neemt potentiële impacts op de rechten van kinderen mee in de screening van bedrijven. Als deel van screening op de *UN Global Compact* principes verwacht Pensioenfonds Vervoer daarnaast dat bedrijven handelen in lijn met Internationaal Humanitair Recht (IHR), dat voorschrijft dat bedrijven geen economische activiteiten ondernemen in bezette gebieden.

De pensioenfondsen scoren goed voor algemene mensenrechtencriteria door opnemen van internationale standaarden, zoals de OESO-richtlijnen, de UNGP's en de principes van het *UN Global Compact*, in het beleggingsbeleid. Het mensenrechtenbeleid kan echter nog verder verbeterd worden door het aanvullen van deze algemene principes met ambitieuzer beleid voor sectoren en onderwerpen met specifieke mensenrechtenrisico's. In het bijzonder kan het beleid verbeterd worden door:

- Van bedrijven te vragen het recht op vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) voor de inheemse bevolking en andere betrokken landgebruikers te respecteren met betrekking tot landrechten;
- Van bedrijven aandacht te vragen voor de rechten van kinderen;
- Van bedrijven te verwachten dat zij geen economische activiteiten ondernemen in bezette gebieden;
- Van bedrijven te verwachten dat ze mensenrechtencriteria opnemen in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.

3.9 Natuur

3.9.1 Wat staat er op het spel?

Biodiversiteit wordt door de in 1992 vastgestelde UN Convention on Biological Diversity (CBD), die tot doel heeft om biodiversiteit te beschermen, in drie categorieën onderverdeeld: ecosystemen en habitats, planten- en diersoorten en genetisch materiaal. Biodiversiteit is van belang voor de economische, ecologische en sociale ontwikkeling van onze samenleving, voor onze toekomst en voor onze recreatiemogelijkheden. Verlies van biodiversiteit brengt potentiële risico's met zich mee zoals de vernietiging van leefgebieden, het verlies van de functies van ecosystemen, de bedreiging van de voedselvoorziening, en het verdwijnen van geneeskrachtige planten en diersoorten, en is daarmee een van de meest urgente milieuproblemen.⁵¹

Volgens het Milieuprogramma van de Verenigde Naties (UNEP) leidt een snelle bevolkingsgroei, toenemende verstedelijking en stijgende consumptie, in combinatie met verwoestijning, landdegradatie en klimaatverandering, tot toenemende waterschaarste, en daarmee een afbraak van beschikbare landbouwgrond en het risico van voedselschaarste.⁵² Volgens het Internationaal Klimaatpanel (IPCC) leiden klimaatverandering en extreme weersomstandigheden tot afbraak van biodiversiteit.⁵³

Natuurbescherming, voedselzekerheid en bescherming van watersystemen zijn ook onderdeel van de Duurzame Ontwikkelingsdoelen (SDG's 2, 3, 6, 14 en 15).⁵⁴

Het beleggingsbeleid van financiële instellingen kan bijdragen aan oplossingen voor bovengenoemde uitdagingen. Het kan ervoor zorgen dat financiële instellingen hun financiële relaties met bedrijven benutten om verlies van biodiversiteit te voorkomen en tegen te gaan.

3.9.2 Overzicht elementen en scores

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het beleggingsbeleid van de onderzochte pensioenfondsen voor dit thema is weergegeven in Tabel 23.

Tabel 23 Scores van de tien pensioenfondsen voor het thema Natuur

Beoordelingselement	ABP	Bpf Bouw	BPL Pensioen	Pf. Detailhandel	Pf. Horeca & Catering	Pf. Vervoer	Pf. Zorg & Welzijn	PME	PMT	StiPP
Totaalscore	1	1	1	3	2	1	1	1	2	1
Verandering in totaalscore	-	-	-	+2	+1	-	-	-	+1	-
1 Bedrijven voorkomen negatieve impact op gebieden met High Conservation Value (HCV) binnen hun bedrijfsactiviteiten en binnen de gebieden onder hun beheer.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0
2 Bedrijven voorkomen negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de categorieën I-IV van de International Union for the Conservation of Nature (IUCN) binnen hun bedrijfsactiviteiten en binnen de gebieden onder hun beheer.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Beoordelingselement		ABP	Bpf Bouw	BPL Pensioen	Pf. Detailhandel	Pf. Horeca & Catering	Pf. Vervoer	Pf. Zorg & Welzijn	PME	PMT	Stipp
Totaalscore		1	1	1	3	2	1	1	1	2	1
Verandering in totaalscore		-	-	-	+2	+1	-	-	-	+1	-
3	Bedrijven voorkomen negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de UNESCO World Heritage Convention binnen hun bedrijfsactiviteiten en binnen de gebieden onder hun beheer.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
4	Bedrijven voorkomen negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de Ramsar Convention on Wetlands binnen hun bedrijfsactiviteiten en binnen de gebieden onder hun beheer.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
5	Bedrijven voorkomen negatieve gevolgen voor populaties van diersoorten die op de IUCN Red List of Threatened Species staan.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
6	Handel in bedreigde planten- en diersoorten voldoet aan de voorwaarden van CITES.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0
7	Handel in bedreigde planten- en diersoorten die op de lijsten van CITES staan is onacceptabel.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0
8	Activiteiten op het gebied van genetisch materiaal en gentechnologie vinden alleen plaats als ze voldoen aan de toestemmings- en veredelingseisen zoals beschreven in de UN Convention on Biological Diversity en het daaraan gerelateerde Nagoya Protocol.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
9	Productie van, of handel in, levende genetisch gemodificeerde organismen kan alleen plaatsvinden als toestemming van het importerende land is verkregen en aan alle vereisten van het Cartagena Protocol wordt voldaan.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
10	Bedrijven voorkomen de introductie van exotische soorten in ecosystemen.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0
11	Bedrijven maken een waterschaarste-effectrapportage in regio's die kampen met waterschaarste.	0,0	0,0	0,5	1,0	1,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0
12	Bedrijven nemen verregaande maatregelen om de waterbehoefte van lokale ecosystemen en gemeenschappen te waarborgen wanneer waterschaarste-effectrapportages aangeven dat grote effecten op de lokale watervoorziening waarschijnlijk zijn.	0,0	0,0	0,5	0,5	1,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0
13	Bedrijven maken een milieueffectrapportage over de totale gevolgen van een grootschalig project op de biodiversiteit, ten minste volgens GRI 304: Biodiversity 2016 of een vergelijkbare standaard.	0,0	0,0	0,0	0,5	0,5	0,5	0,0	0,0	0,5	0,0

Beoordelingselement		ABP	Bpf Bouw	BPL Pensioen	Pf. Detailhandel	Pf. Horeca & Catering	Pf. Vervoer	Pf. Zorg & Welzijn	PME	PMT	StiPP
Totaalscore		1	1	1	3	2	1	1	1	2	1
Verandering in totaalscore		-	-	-	+2	+1	-	-	-	+1	-
14	Bedrijven integreren criteria ten aanzien van natuur in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering.	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0
15	Bedrijven nemen clausules over de naleving van criteria met betrekking tot natuur op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

3.9.3 Analyse beleid natuur

Het beleid van de pensioenfondsen voor het thema natuur varieert tussen zeer slecht (score 1) en ruim onvoldoende (score 3). Over het algemeen hebben de pensioenfondsen heel weinig beleid om natuur en biodiversiteit te beschermen. Het beleid van Pensioenfonds Detailhandel scoort het hoogst, maar nog steeds ruim onvoldoende (score 3). De andere pensioenfondsen scoren allemaal slecht (score 2) of zeer slecht (score 1).

De pensioenfondsen hebben vrijwel geen beleid om negatieve impacts van bedrijven op kwetsbare en beschermde gebieden te voorkomen of te beperken. PFZW is het enige pensioenfonds dat van bedrijven verwacht dat ze negatieve impacts op gebieden met zogeheten *High Conservation Value* (HCV) voorkomen. Verder hebben noch PFZW, noch de andere pensioenfondsen, enig beleid voor kwetsbare en beschermde gebieden, zoals gebieden in categorieën I-IV van de *International Union for the Conservation of Nature* (IUCN), de werelderfgoed-conventies van UNESCO en de *Ramsar Convention on Wetlands*.

De pensioenfondsen hebben ook vrijwel geen beleid om negatieve impacts op beschermde dieren en planten te voorkomen. PMT sluit bedrijven uit die rechtstreeks betrokken zijn bij handel in planten- en diersoorten die op de CITES-lijsten staan en is daarmee het enige pensioenfonds met beleid op dit gebied. PMT noch de andere pensioenfondsen hebben beleid om andere bedreigde diersoorten, zoals die op de rode lijst van IUCN, te beschermen.

De pensioenfondsen hebben ook geen enkel beleid geformuleerd om bedrijven aan te sporen hun activiteiten op het gebied van genetisch materiaal, gentechnologie, en de productie van of handel in genetisch gemodificeerde organismen in lijn te brengen met de relevante internationale standaarden, zoals de *UN Convention on Biological Diversity* (CBD), het Nagoya Protocol, en het Cartagena Protocol. PFZW verwacht wel dat bedrijven in de landbouw-, bosbouw-, en visserijsectoren de introductie van niet-inheemse soorten minimaliseren.

Enkele pensioenfondsen scoren iets beter op het gebied van water en waterschaarste. PH&C voert samen met BPL Pensioen en Pensioenfonds Vervoer engagement rondom waterrisico's in de elektriciteitssector, en samen met Pensioenfonds Detailhandel in de landbouwsector. Pensioenfonds Detailhandel heeft als enige in het eigen beleid concrete verwachtingen vastgelegd ten aanzien van de monitoring en beheersing van waterschaarsterisico's. Pensioenfonds Detailhandel, PH&C, Pensioenfonds Vervoer en PMT voeren daarnaast engagement met bedrijven in de landbouwketen om biodiversiteitseffecten in kaart te brengen.

Pensioenfonds Detailhandel is het enige pensioenfonds dat in het eigen beleid heeft vastgelegd dat bedrijven ketenverantwoordelijkheid moeten nemen door biodiversiteitscriteria in hun inkoopbeleid, bedrijfsvoering, en contracten met onderaannemers en toeleveranciers op te nemen.

Het beleid van de tien pensioenfondsen is ten opzichte van de vorige beoordeling slechts weinig verbeterd en schiet over het algemeen nog sterk tekort. Grote stappen in het natuurbeleid kunnen onder meer worden gezet door:

- Het toepassen van breed gedragen, internationale standaarden en initiatieven ter bescherming van unieke ecosystemen, zoals gebieden met een High Conservation Value (HCV), gebieden die vallen onder de categorieën I-IV van de International Union for the Conservation of Nature (IUCN), de UNESCO World Heritage Convention en de Ramsar Convention on Wetlands;
- Het toepassen van breed gedragen, internationale standaarden voor de bescherming van unieke en bedreigde planten- en diersoorten, zoals CITES-voorwaarden, de CITES lijsten, en de rode lijst van bedreigde diersoorten van IUCN;
- De reikwijdte van bestaand waterbeleid- en engagement uit te breiden naar meer relevante sectoren en bedrijven;
- Bedrijven aan te sporen hun impact op biodiversiteit in kaart te brengen; en
- Bedrijven aan te sporen ketenverantwoordelijkheid te nemen door natuur en biodiversiteit op te nemen in hun inkoopbeleid, bedrijfsvoering, en contracten met onderaannemers en toeleveranciers.

4

Analyse resultaten per sector

In dit hoofdstuk worden de resultaten van de beoordeling per risicosector besproken. Voor elke sector wordt eerst kort besproken wat er op het spel staat. Vervolgens worden de scores van de tien pensioenfondsen gepresenteerd. Tot slot worden de resultaten van de beoordeling geanalyseerd.

4.1 Mijnbouw

4.1.1 Wat staat er op het spel?

Mijnbouw en ertsraffinage zijn in het algemeen vervuilende activiteiten, die de bodem- en waterkwaliteit aantasten. Destructie van natuurlijke leefomgevingen, vervuiling en erosie zijn veelvoorkomende gevolgen van mijnbouw. Daarnaast zijn sommige mijnbouwmethoden, zoals *Mountaintop Removal Mining* waarbij hele bergtoppen worden verwijderd, en dagbouw-mijnbouw zeer ingrijpend voor ecosystemen. De nadelige ecologische gevolgen van deze mijnbouwmethodes blijven vaak nog lang na sluiting van een mijn merkbaar.

Een ander veelvoorkomend probleem in de mijnbouwindustrie is dat bedrijven de landrechten van lokale bewoners niet respecteren. Zij nemen dan grote stukken land van hen af zonder hun instemming en zonder compensatie. Ook kunnen er gezondheidsproblemen ontstaan door vervuiling. Daarnaast is het werk in de mijnen zeer gevaarlijk voor lokale arbeiders en worden arbeidsrechten niet altijd gerespecteerd.

Ook verstoort mijnbouw de macro-economische ontwikkeling in veel landen met een instabiel politiek systeem of instabiele rechtsstaat, omdat de winning van grondstoffen leidt tot corruptie en een niet-transparante en ongelijke verdeling van de opbrengsten.⁵⁵

De mijnbouwsector wentelt de kosten voor het beschermen van het milieu en de aantasting van de sociale cohesie doorgaans grotendeels af op de (lokale) bevolking, die vaak niets aan de exploitatie verdient. Sommige mijnbouwbedrijven die actief zijn in ontwikkelingslanden, hebben holdingmaatschappijen of marketingbedrijven gevestigd in belastingparadijzen, om zo min mogelijk belasting te hoeven betalen.

Sommige mineralen die door de mijnbouw worden gewonnen zijn afkomstig uit gebieden waar (gewapende) conflicten plaatsvinden. De winning en handel van deze zogeheten conflictmineralen wordt vaak gebruikt om de conflicten te financieren, wat leidt tot ernstige mensenrechtenschendingen.⁵⁶

Verder zijn er in veel landen ook kleinschalige en ambachtelijke mijnbouwers actief. Dit betreft de meest kwetsbare bevolkingsgroepen, die afhankelijk zijn van de mijnbouw, maar deze kleinschalige mijnbouw leidt ook tot sociale en milieuproblemen. De elektronica, bouw en auto-industrie zijn sterk afhankelijk van producten uit de mijnbouw en daarmee indirect betrokken bij de bijbehorende negatieve effecten op het milieu en lokale gemeenschappen.

Om bij te dragen aan een duurzame en sociaal rechtvaardige wereld, zal de mijnbouwsector drastisch van koers moeten wijzigen. Het beleggingsbeleid van pensioenfondsen moet erop gericht zijn om alleen financiële betrekkingen aan te gaan met mijnbouwbedrijven die bereid zijn om dat te doen.

4.1.2 Overzicht elementen en scores

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het beleggingsbeleid van de onderzochte pensioenfondsen voor deze sector is weergegeven in Tabel 24.

Tabel 24 Scores van de tien pensioenfondsen voor de sector Mijnbouw

Beoordelingselement	ABP	Bpf Bouw	BPL Pensioen	Pf. Detailhandel	Pf. Horeca & Catering	Pf. Vervoer	Pf. Zorg & Welzijn	PME	PMT	StiPP
Totaalscore	2	2	3	3	3	2	2	3	3	2
Verandering in totaalscore	-	+1	+1	+2	+1	+1	-	-	-	+1
1 Bedrijven voorkomen negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de categorieën I-IV van de International Union for the Conservation of Nature (IUCN).	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2 Bedrijven voorkomen negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de UNESCO World Heritage Convention.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
3 Bedrijven voorkomen negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de Ramsar Convention on Wetlands.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
4 Bedrijven beperken de kans op ongelukken door gebruik te maken van de best beschikbare technologie en hebben een gedegen draaiboek voor crisissituaties (een 'contingency plan').	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
5 Bedrijven mijden locaties waar de gevolgen van een ongeluk voor de omgeving onbeheersbaar zijn.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
6 Bedrijven beperken de hoeveelheid mijnafval en beheren en verwerken dit op een verantwoorde manier, door het verbeteren van het residuen-risicomanagement en een zero-failure beleid ten aanzien van afvalopslag.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
7 Het lozen van mijnafval in rivieren, meren of andere oppervlaktewateren is onacceptabel.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
8 Bedrijven maken een waterschaarste-effectrapportage in regio's die kampen met waterschaarste.	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Beoordelingselement		ABP	Bpf Bouw	BPL Pensioen	Pf. Detailhandel	Pf. Horeca & Catering	Pf. Vervoer	Pf. Zorg & Welzijn	PME	PMT	StiPP
Totaalscore		2	2	3	3	3	2	2	3	3	2
Verandering in totaalscore		-	+1	+1	+2	+1	+1	-	-	-	+1
9	Bedrijven nemen verregaande maatregelen om de waterbehoefte van lokale ecosystemen en gemeenschappen te waarborgen wanneer waterschaarste-effectrapportages aangeven dat grote effecten op de lokale watervoorziening waarschijnlijk zijn.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
10	Bedrijven betrekken de mogelijke milieu- en gezondheidseffecten van een mijn na sluiting ervan bij het plannen van nieuwe mijnen.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
11	Bedrijven garanderen het complete herstel van ecosystemen na de sluiting van mijnen.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
12	Bedrijven respecteren kleinschalige en ambachtelijke mijnbouw en bevorderen duurzame economische en sociale ontwikkeling op lokaal niveau.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
13	Bedrijven respecteren de Fundamentele Arbeidsrechten van de ILO.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
14	Bedrijven voorkomen conflicten met betrekking tot landrechten en verwerven natuurlijke hulpbronnen alleen door een betekenisvolle consultatie te voeren met lokale gemeenschappen en met vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) waar het inheemse volken betreft.	0,0	0,0	1,0	1,0	0,0	1,0	0,0	0,0	1,0	0,0
15	Bedrijven voorkomen conflicten met betrekking tot landrechten en verwerven natuurlijke hulpbronnen alleen met vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) van gemeenschappen met gewoonterecht in landbezit-en gebruik.	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0
16	Bedrijven volgen de Voluntary Principles on Security and Human Rights voor de beveiliging van hun werknemers en bedrijfslocaties.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0
17	Bedrijven hebben processen om te komen tot herstel en genoegdoening voor slachtoffers van mensenrechtenschendingen die ze hebben veroorzaakt, of waarbij ze betrokken zijn.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
18	Bedrijven betalen in ieder land waarin zij actief zijn de verschuldigde belastingen.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,0

Beoordelingselement		ABP	Bpf Bouw	BPL Pensioen	Pf. Detailhandel	Pf. Horeca & Catering	Pf. Vervoer	Pf. Zorg & Welzijn	PME	PMT	StiPP
Totaalscore		2	2	3	3	3	2	2	3	3	2
Verandering in totaalscore		-	+1	+1	+2	+1	+1	-	-	-	+1
19	Bedrijven rapporteren voor elk land waarin zij actief zijn de omzetten, kosten, FTEs, winsten, subsidies ontvangen van overheden en (belasting)betalingen aan overheden (d.w.z. bronbelastingen, betalingen voor concessies, en inkomstenbelastingen)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0
20	Het direct of indirect aanbieden, toezeggen, geven of eisen van smeergelden of andere onrechtmatige voordelen, teneinde opdrachten of andere voordelen te verwerven of te behouden (corruptie), is onacceptabel.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
21	Bedrijven opereren alleen in landen met een zwakke overheid en in conflictgebieden als zij kunnen garanderen dat ze geen mensenrechtenschendingen veroorzaken of eraan bijdragen.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
22	Het delven en verhandelen van conflictmineralen is onacceptabel.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
23	Uraniummijnbouw is onacceptabel.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
24	Asbestmijnbouw is onacceptabel.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
25	Mountaintop Removal Mining (bergtopmijnbouw) is onacceptabel.	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
26	De ontwikkeling van nieuwe steenkoolmijnen is onacceptabel.	1,0	1,0	1,0	0,0	1,0	0,0	0,0	1,0	0,5	1,0
27	Steenkolenmijnbouw voor de productie van elektriciteit is onacceptabel.	1,0	1,0	1,0	0,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,5	1,0
28	Bedrijven werken met relevante standaarden en initiatieven voor bepaalde mineralen (genoemd in paragraaf 3.8.2 in de FFG Methodology).	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0
29	Bedrijven zijn gecertificeerd volgens de criteria van certificatieschema's voor bepaalde mineralen (genoemd in paragraaf 3.8.2 in de FFG Methodology).	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
30	Bedrijven publiceren een duurzaamheidsverslag dat eventueel (een aantal) Standard Disclosures bevat uit de GRI-Richtlijnen voor Duurzaamheidsverslaglegging.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
31	Grote bedrijven en multinationals publiceren een duurzaamheidsverslag dat is opgesteld in overeenstemming met de GRI-Richtlijnen voor Duurzaamheidsverslaglegging ("Core" of "Comprehensive" optie).	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Beoordelingselement		ABP	Bpf Bouw	BPL Pensioen	Pf. Detailhandel	Pf. Horeca & Catering	Pf. Vervoer	Pf. Zorg & Welzijn	PME	PMT	StiPP
Totaalscore		2	2	3	3	3	2	2	3	3	2
Verandering in totaalscore		-	+1	+1	+2	+1	+1	-	-	-	+1
32	Bedrijven integreren sociale, economische en milieucriteria in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
33	Bedrijven nemen clausules over de naleving van sociale, economische en milieucriteria op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

4.1.3 Analyse beleid mijnbouw

Het beleid van de pensioenfondsen voor de mijnbouwsector varieert tussen slecht (score 2) en ruim onvoldoende (score 3). De score van BPF Bouw, BPL Pensioen, Pensioenfondsen Detailhandel, PH&C, Pensioenfondsen Vervoer en StiPP is iets hoger dan in de vorige beoordeling in 2020.

Voor zover de pensioenfondsen scoren voor de mijnbouwsector komt dit in de eerste plaats door het toepassen van internationale standaarden zoals de OESO-richtlijnen voor Multinationale Ondernemingen, de *UN Guiding Principles on Business and Human Rights* (UNGPs), de principes van het *UN Global Compact* en door eigen beleid voor arbeidsrechten, belastingen, corruptie en mensenrechten (zie 3). Het ontbreekt echter grotendeels aan beleid specifiek voor de mijnbouwsector.

Geen van de pensioenfondsen heeft beleid om negatieve impacts van mijnbouw op kwetsbare en beschermde gebieden, zoals gebieden binnen categorieën I-IV van de IUCN, de UNESCO werelderfgoed-conventies, of de *Ramsar Convention on Wetlands* te voorkomen of beperken. De pensioenfondsen hebben ook geen beleid om risico's die specifiek zijn voor de mijnbouwsector, zoals het risico op ongelukken, het verwerken van mijnbouwafval, en de lange termijneffecten van een mijn op het milieu en gezondheid, adequaat te beheersen. Pensioenfondsen Detailhandel (score 3) is het enige pensioenfonds dat concreet van bedrijven verwacht dat ze hun impact op waterschaarste monitoren wanneer ze in gebieden met waterschaarste actief zijn. PMT voert engagement met één mijnbouwbedrijf dat wordt opgeroepen om beveiligingsmedewerkers op te leiden in lijn met de *Voluntary Principles on Security and Human Rights*, en met elektronikabedrijven om hen aan te sporen zorg te dragen voor verantwoorde kobaltwinning in hun ketens. Dit leidt tot halve scores voor beoordelingselementen 16 en 28.

Met betrekking tot landrechten verwachten Pensioenfondsen Detailhandel en PMT (beiden score 3) van bedrijven dat ze het recht op vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (*free, prior and informed consent* – FPIC) van alle lokale landgebruikers respecteren. BPL Pensioen en Pensioenfondsen Vervoer verwachten ook dat bedrijven het FPIC-principe respecteren, maar alleen voor inheemse volkeren en niet andere soorten landgebruikers. De andere pensioenfondsen hebben geen beleid om te zorgen dat mijnbouwbedrijven de landrechten van lokale gemeenschappen respecteren.

Er is ook weinig beleid om controversiële vormen van mijnbouw tegen te gaan, zoals de winning van conflictmineralen, uraniummijnbouw, asbestmijnbouw, en bergtopmijnbouw. Wel hebben alle pensioenfondsen, behalve Pensioenfonds Detailhandel, beleid om het investeren in kolenmijnbouw te stoppen of af te bouwen.

De pensioenfondsen kunnen hun mijnbouwbeleid onder meer verbeteren door:

- Verbeteringen door te voeren in het beleid voor sector-overschrijdende duurzaamheidsthema's, bijvoorbeeld door van alle bedrijven te verwachten dat ze inzake landrechten het recht op vrije, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) van inheemse volkeren en lokale landgebruikers respecteren;
- Concrete verwachtingen op te stellen rondom risico's die specifiek zijn voor de mijnbouwindustrie, zoals het voorkomen van grote ongelukken, het verantwoord omgaan met mijnbouwafval, en het beperken van de negatieve impacts van mijnbouwactiviteiten voor het lokale milieu en gezondheid tijdens en na de periode waarin de mijn actief is; en
- Beleid te formuleren voor controversiële vormen van mijnbouw, zoals asbestmijnbouw, uraniummijnbouw, *Mountaintop Removal Mining* en het delven naar conflictmineralen.

4.2 Olie en gas

4.2.1 Wat staat er op het spel?

Bij meerdere processen binnen de olie- en gassector, zoals activiteiten op boorplatforms, affakkelininstallaties, en raffinage, kan milieuschade worden toegebracht aan de directe omgeving. Belangrijke voorbeelden zijn de winning van olie in diepzeegebieden en op de Noordpool, en de winning van teerzandolie.

Winning en gebruik van olie en gas draagt bovendien in belangrijke mate bij aan de opwarming van de aarde. Verder brengt de olie- en gasindustrie ook negatieve sociale gevolgen met zich mee, zoals gevaren voor de gezondheid, voedselzekerheid en het verlies van de bestaansmiddelen van lokale gemeenschappen doordat hun land wordt afgenomen. Bovendien draagt de exploitatie en het transport van olie en gas bij aan gewapende conflicten en schendingen van mensenrechten.

Daarnaast hebben ontwikkelingslanden zonder een stabiel politiek of rechtssysteem kans dat de olie- en gasindustrie hun macro-economische ontwikkelingen verstoort door corruptie, oneerlijke verdeling van winsten en slecht beheer van voorraden. Olie- en gasmaatschappijen zetten op grote schaal internationale ondernemingsstructuren op die gericht zijn op belastingontduiking.⁵⁷

Een controversiële manier van gaswinning is het boren naar schaliegas. Dit creëert grote risico's voor mens en natuur, zoals vervuiling en kans op aardbevingen. Onder meer de vereniging voor drinkwaterbedrijven in Nederland (Vewin) heeft haar zorgen geuit over de risico's van schaliegaswinning.⁵⁸

Omdat de olie- en gasindustrie een belangrijke rol speelt bij klimaatverandering en ook andere sociale en milieuproblemen creëert, is de grootste uitdaging voor deze industrie om haar kennis van energiemarkten en -technologieën te gebruiken om duurzame energiebronnen verder te ontwikkelen. Van pensioenfondsen wordt verwacht dat zij concrete verduurzamingsdoelstellingen en -criteria ten aanzien van deze sector in hun beleggingsbeleid integreren. De beoordelingselementen voor deze sector gaan niet zozeer over de wenselijkheid of onwenselijkheid van investeringen in deze sector als geheel, maar met name over de sociale en milieucriteria die pensioenfondsen hanteren wanneer zij besluiten in de olie- en gassector te investeren. Elementen over de wenselijkheid van investeringen in de olie- en gassector, en de fossiele industrie als geheel, zijn opgenomen in het thema klimaatverandering (zie paragraaf 3.7).

4.2.2 Overzicht elementen en scores

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het beleggingsbeleid van de onderzochte pensioenfondsen voor deze sector is weergegeven in Tabel 25.

Tabel 25 Scores van de tien pensioenfondsen voor de sector Olie en gas

Beoordelingselement	ABP	Bpf Bouw	BPL Pensioen	Pf. Detailhandel	Pf. Horeca & Catering	Pf. Vervoer	Pf. Zorg & Welzijn	PME	PMT	StiPP
Totaalscore	10	3	3	3	6	3	3	10	3	2
Verandering in totaalscore	+7	+2	+1	+2	+4	+2	+1	+8	-	+1
1 Bedrijven voorkomen negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de categorieën I-IV van de International Union for the Conservation of Nature (IUCN).	1,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0
2 Bedrijven voorkomen negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de UNESCO World Heritage Convention.	1,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0
3 Bedrijven voorkomen negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de Ramsar Convention on Wetlands.	1,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0
4 Bedrijven beperken de kans op ongelukken door gebruik te maken van de best beschikbare technieken en hebben een gedegen draaiboek voor crisissituaties (een zogenaamd 'contingency plan').	1,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0
5 Bedrijven mijden locaties waar de gevolgen van een ongeluk voor de omgeving onbeheersbaar zijn.	1,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0
6 Bedrijven beperken het afval dat ontstaat bij olie- en gaswinning, in het bijzonder het affakkelen van aardgas, en beheren en verwerken dit afval op een verantwoorde manier.	1,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0
7 Bedrijven nemen de milieu- en gezondheidseffecten van de ontmanteling van productiefaciliteiten, in het bijzonder van offshore boorplatforms, op in hun plannen voor de ontwikkeling van nieuwe projecten.	1,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0
8 Bedrijven maken een waterschaarste-effectrapportage in regio's die kampen met waterschaarste.	1,0	0,0	0,0	1,0	0,5	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0
9 Bedrijven nemen verregaande maatregelen om de waterbehoefte van lokale ecosystemen en gemeenschappen te waarborgen wanneer waterschaarste-effectrapportages aangeven dat grote effecten op de lokale watervoorziening waarschijnlijk zijn.	1,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0
10 Bedrijven verminderen de effecten van seismologisch onderzoek op walvissen en andere zeezoogdieren.	1,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0

		ABP	Bpf Bouw	BPL Pensioen	Pf. Detailhandel	Pf. Horeca & Catering	Pf. Vervoer	Pf. Zorg & Welzijn	PME	PMT	Stipp
	Beoordelingselement										
	Totaalscore	10	3	3	3	6	3	3	10	3	2
	Verandering in totaalscore	+7	+2	+1	+2	+4	+2	+1	+8	-	+1
11	Bedrijven respecteren de Fundamentele Arbeidsrechten van de ILO.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
12	Bedrijven voorkomen conflicten met betrekking tot landrechten en verwerven natuurlijke hulpbronnen alleen door een betekenisvolle consultatie te voeren met lokale gemeenschappen en met vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) waar het inheemse volken betreft.	1,0	0,0	1,0	1,0	0,5	1,0	0,0	1,0	1,0	0,0
13	Bedrijven voorkomen conflicten met betrekking tot landrechten en verwerven natuurlijke hulpbronnen alleen met vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) van gemeenschappen met gewoonterecht in landbezit-en gebruik.	1,0	0,0	0,0	1,0	0,5	0,0	0,0	1,0	1,0	0,0
14	Bedrijven volgen de Voluntary Principles on Security and Human Rights voor de beveiliging van hun werknemers en bedrijfslocaties.	1,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0
15	Bedrijven ontwikkelen of nemen deel aan effectieve klachtenmechanismen op bedrijfsniveau voor individuen en gemeenschappen die mogelijk slachtoffer zijn van mensenrechtenschendingen.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
16	Bedrijven betalen in ieder land waarin zij actief zijn de verschuldigde belastingen.	1,0	1,0	0,5	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,0
17	Bedrijven rapporteren voor ieder land waarin zij actief zijn over hun omzetten, winsten, Fte's, kosten, ontvangen subsidies van overheden en (belasting)betalingen aan regeringen (bijv. bronbelasting, betalingen voor concessies en vennootschapsbelasting).	1,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0
18	Het direct of indirect aanbieden, toezeggen, geven of eisen van smeergelden of andere onrechtmatige voordelen, teneinde opdrachten of andere ongeoorloofde voordelen te verwerven of te behouden (corruptie), is onacceptabel.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
19	Bedrijven opereren alleen in landen met een zwakke overheid en in conflictgebieden als zij kunnen garanderen dat ze geen mensenrechtenschendingen veroorzaken of eraan bijdragen.	1,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0
20	Het winnen van olie uit teerzanden is onacceptabel.	1,0	1,0	1,0	0,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,0	0,0
21	Het winnen van schalieolie is onacceptabel.	1,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0

	Beoordelingselement	ABP	Bpf Bouw	BPL Pensioen	Pf. Detailhandel	Pf. Horeca & Catering	Pf. Vervoer	Pf. Zorg & Welzijn	PME	PMT	Stipp
	Totaalscore	10	3	3	3	6	3	3	10	3	2
	Verandering in totaalscore	+7	+2	+1	+2	+4	+2	+1	+8	-	+1
22	Het winnen van olie uit vloeibaar gemaakte steenkool is onacceptabel.	1,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0
23	Het winnen van schaliegas is onacceptabel.	1,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0
24	Boren in het Noordpoolgebied is onacceptabel.	1,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0
25	Bedrijven publiceren een duurzaamheidsverslag dat eventueel (een aantal) Standard Disclosures bevat uit de GRI-Richtlijnen voor Duurzaamheidsverslaglegging.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
26	Grote bedrijven en multinationals publiceren een duurzaamheidsverslag dat is opgesteld in overeenstemming met de GRI-Richtlijnen voor Duurzaamheidsverslaglegging ("Core" of "Comprehensive" optie).	1,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0
27	Bedrijven integreren sociale, economische en milieucriteria in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
28	Bedrijven nemen clausules over de naleving van sociale, economische en milieucriteria op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.	1,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0

4.2.3 Analyse beleid olie en gas

Sinds de vorige beleidsupdate in 2020 heeft ABP aangekondigd om duurzaamheidsredenen volledig te stoppen met investeringen in producenten van fossiele brandstoffen, inclusief olie en gas. PME is hier om dezelfde reden in de loop van 2021 al mee gestopt. ABP en PME ontvangen daarom automatisch volledige punten op voor alle beoordelingselementen en een maximale score van 10 (uitstekend). PH&C belegt niet meer in bedrijven die meer dan 50% van hun omzet uit olie- en gasproductie genereren. Dit levert voor PH&C automatisch halve punten voor alle beoordelingselementen, en een totale score van 6 (voldoende) op.

Het beleid van de overige pensioenfondsen varieert tussen slecht (score 2) en ruim onvoldoende (score 3). De score van deze pensioenfondsen is, behalve voor PMT, wel iets omhoog gegaan sinds het vorige onderzoek. Voor zover de pensioenfondsen scoren voor de olie- en gasector komt dit in de eerste plaats door het toepassen van internationale standaarden zoals de OESO-richtlijnen voor Multinationale Ondernemingen, de *UN Guiding Principles on Business and Human Rights* (UNGP's), de principes van het *UN Global Compact* en door eigen beleid voor arbeidsrechten, belastingen, corruptie en mensenrechten (zie 3).

Het ontbreekt echter grotendeels aan beleid specifiek voor de olie- en gasector. Geen van de pensioenfondsen heeft beleid om negatieve impacts van olie- en gaswinning op kwetsbare en beschermde gebieden, zoals gebieden binnen categorieën I-IV van de IUCN, de UNESCO werelderfgoed-conventies, of de *Ramsar Convention on Wetlands* te voorkomen of beperken. De pensioenfondsen hebben ook geen beleid om risico's die specifiek zijn voor de olie- en

gasindustrie, zoals het risico op ongelukken, het affakkelen van aardgas, de milieu- en gezondheidseffecten van de ontmanteling van productiefaciliteiten, en de effecten van seismologisch onderzoek op walvissen, te beheersen. Pensioenfonds Detailhandel (score 3) is het enige pensioenfonds dat concreet van bedrijven verwacht dat ze hun impact op waterschaarste monitoren wanneer ze in gebieden met waterschaarste actief zijn.

Met betrekking tot landrechten verwachten Pensioenfonds Detailhandel en PMT (beiden score 3) verwachten van bedrijven dat ze het recht op vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (*free, prior and informed consent – FPIC*) van alle lokale landgebruikers respecteren. BPL Pensioen en Pensioenfonds Vervoer verwachten ook dat bedrijven het FPIC-principe respecteren, maar alleen voor inheemse volkeren en niet andere soorten landgebruikers. De andere pensioenfondsen hebben geen beleid om te zorgen dat olie- en gasbedrijven de landrechten van lokale gemeenschappen respecteren.

Er is weinig beleid om controversiële vormen van olie- en gaswinning tegen te gaan. BPF Bouw, BPL Pensioen, PH&C, Pensioenfonds Vervoer en PFZW hebben wel specifiek beleid opgesteld om investeringen in de productie van teerzandolie tegen te gaan. Pensioenfonds Detailhandel, PMT en StiPP hebben geen beleid voor teerzandolie. Geen van de pensioenfondsen heeft enig beleid van bedrijven te eisen dat ze stoppen met de winning van schalieolie- en gas, olie uit vloeibaar gemaakte steenkool en het boren naar olie in het Noordpoolgebied.

De pensioenfondsen kunnen hun olie- en gasbeleid onder meer verbeteren door:

- Verbeteringen door te voeren in het beleid voor sector-overschrijdende duurzaamheidsthema's, bijvoorbeeld door van alle bedrijven te verwachten dat ze inzake landrechten het recht op vrije, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) van inheemse volkeren en lokale landgebruikers respecteren;
- Concrete verwachtingen op te stellen rondom risico's die specifiek zijn voor de olie- en gasindustrie, zoals het voorkomen van grote ongevallen, het affakkelen van aardgas en de milieu- en gezondheidseffecten van de ontmanteling van productiefaciliteiten, en de effecten van seismologisch onderzoek op walvissen;
- Beleid te formuleren voor meer controversiële vormen van olie- en gaswinning, zoals schalieolie en gas en het boren in het Noordpoolgebied;
- Een voorbeeld te nemen aan het beleid van ABP, PH&C en PME en een ambitieuze exitstrategie te formuleren voor investeringen in de olie- en gasindustrie.

4.3 Voeding

4.3.1 Wat staat er op het spel?

Voedselproductie speelt een belangrijke rol bij het behalen van de duurzame ontwikkelingsdoelen (SDG 2: een einde aan honger, voedselzekerheid, gezonder voeding en duurzame landbouw).⁵⁹ Het recht op voedsel is een mensenrecht en moet altijd worden gerespecteerd en beschermd. Het eerste doel van de landbouw- en voedingsindustrie zou dan ook moeten zijn om voedselzekerheid te realiseren voor alle mensen en gemeenschappen op aarde. De Food and Agricultural Organisation (FAO) heeft hiervoor richtlijnen ontwikkeld op basis van de vier kernwaarden beschikbaarheid, toegang, gebruik en stabiliteit.⁶⁰

Tegenwoordig krijgen bedrijven die opereren in voedselketens te maken met vele duurzaamheidsuitdagingen vanwege de groeiende wereldbevolking, de verhoogde vraag naar landbouwproducten door de veranderende consumptiepatronen in ontwikkelingslanden en de toename in de productie van biobrandstof. De gestegen vraag naar landbouwproducten brengt onder andere de volgende problemen met zich mee:

- Aantasting van ecosystemen en biodiversiteit, met name door indirecte verandering van het landgebruik (ILUC);

- Bodemdegradatie;
- Watertekorten;
- Uitstoot van broeikasgassen in de veehouderij;
- Negatieve impact op het welzijn van dieren;
- Uitstoot van broeikasgassen door ontbossing en ontginning van veengebieden;
- Luchtvervuiling door bos- en veenbranden;
- Risico's door het gebruik van genetisch gemodificeerde zaaizaden (GMO's);
- Bedreiging voor de honingbij;
- Landroof;
- Schending van werknemersrechten;
- Oneerlijke verdeling van voedsel;
- Gebrekkige ontwikkeling van infrastructuur; en
- Ongunstige handelsvoorwaarden van ontwikkelingslanden.

Om er op een verantwoorde wijze voor te zorgen dat er voor de gehele wereldbevolking voldoende voedsel beschikbaar is, zal de landbouw- en voedingsindustrie overal op een duurzame wijze moeten gaan produceren waarbij de belangen en rechten van mens, milieu en dieren gerespecteerd worden. Om een eerlijke mondiale verdeling van voedsel te realiseren, moeten ongunstige handelsvoorwaarden, versturende subsidies en dumppraktijken worden voorkomen en afgebouwd. Van financiële instellingen wordt verwacht dat zij deze doelstellingen in hun investeringsbeleid integreren.

4.3.2 Overzicht elementen en scores

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het beleggingsbeleid van de onderzochte pensioenfondsen voor deze sector is weergegeven in Tabel 26.

Tabel 26 Scores van de tien pensioenfondsen voor de sector Voeding

Beoordelingselement	ABP	Bpf Bouw	BPL Pensioen	Pf. Detailhandel	Pf. Horeca & Catering	Pf. Vervoer	Pf. Zorg & Welzijn	PME	PMT	Stipp
Totaalscore	2	1	2	4	3	2	3	1	2	1
Verandering in totaalscore	-	-	+1	+3	+2	+1	+1	-	-	-
1 Bedrijven respecteren het recht op voedsel.	0,0	0,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,0	1,0	0,0
2 Landbouw- en veehouderijbedrijven respecteren de Fundamentele arbeidsrechten van de ILO.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
3 Bedrijven voorkomen conflicten met betrekking tot landrechten en verwerven natuurlijke hulpbronnen alleen door het voeren van een betekenisvolle consultatie met lokale gemeenschappen en met vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) van de inheemse bevolking.	0,0	0,0	1,0	1,0	0,0	1,0	1,0	0,0	1,0	0,0

Beoordelingselement		ABP	Bpf Bouw	BPL Pensioen	Pf. Detailhandel	Pf. Horeca & Catering	Pf. Vervoer	Pf. Zorg & Welzijn	PME	PMT	Stipp
Totaalscore		2	1	2	4	3	2	3	1	2	1
Verandering in totaalscore		-	-	+1	+3	+2	+1	+1	-	-	-
4	Bedrijven voorkomen conflicten met betrekking tot landrechten en verwerven natuurlijke hulpbronnen alleen met vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) van gemeenschappen met gewoonterecht in landbezit-en gebruik.	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	1,0	0,0	1,0	0,0
5	Bedrijven voorkomen negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de categorieën I-IV van de World Conservation Union (IUCN) binnen hun bedrijfsactiviteiten en binnen de gebieden onder hun beheer.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
6	Bedrijven voorkomen negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de UNESCO World Heritage Convention.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
7	Bedrijven voorkomen negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de Ramsar Convention on Wetlands binnen hun bedrijfsactiviteiten en binnen de gebieden onder hun beheer binnen hun bedrijfsactiviteiten en binnen de gebieden onder hun beheer.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
8	Activiteiten op het gebied van genetisch materiaal en gentechnologie vinden alleen plaats als ze voldoen aan de toestemming- en veredelingseisen zoals beschreven in de UN Convention on Biological Diversity en het daaraan gerelateerde Nagoya Protocol.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
9	Productie van, of handel in, levende genetisch gemodificeerde organismen kan alleen plaatsvinden als toestemming van het importerende land is verkregen en aan alle vereisten van het Cartagena Protocol wordt voldaan.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
10	Bedrijven respecteren de Vijf Vrijheden van dieren.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
11	Zeer beperkende huisvestingsmethoden voor onder anderen kalveren (in kisten), leghennen (in legbatterijen) en zeugen (in voerligboxen), zijn onacceptabel.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
12	Bedrijven beperken de duur van veetransport tot maximaal 8 uur.	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
13	Bedrijven zijn terughoudend in het gebruik van antibiotica bij boerderijdieren met het oog op minimalisering van antibioticaresistentie.	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Beoordelingselement		ABP	Bpf Bouw	BPL Pensioen	Pf. Detailhandel	Pf. Horeca & Catering	Pf. Vervoer	Pf. Zorg & Welzijn	PME	PMT	StiPP
Totaalscore		2	1	2	4	3	2	3	1	2	1
Verandering in totaalscore		-	-	+1	+3	+2	+1	+1	-	-	-
14	Bedrijven beperken hun directe en indirecte uitstoot van broeikasgassen.	1,0	0,5	1,0	0,5	0,0	0,0	1,0	1,0	0,0	0,5
15	Bedrijven beperken hun directe en indirecte uitstoot van schadelijke stoffen, zoals fijnstof, stikstofdioxide en ammoniak.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0
16	Het omzetten van veengrond en gebieden met hoge koolstofvoorraden in landbouwgrond, is onacceptabel.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
17	Bedrijven dragen bij aan een ambitieuze en tijdsgebonden overstap van dierlijke naar plantaardige en alternatieve eiwitbronnen.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
18	Bedrijven minimaliseren hun gebruik van pesticiden.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0
19	Bedrijven minimaliseren hun watergebruik.	0,0	0,0	0,0	1,0	1,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0
20	Bedrijven voorkomen waterverontreiniging.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0
21	Bedrijven maken een waterschaarste-effectrapportage in regio's die kampen met waterschaarste.	0,0	0,0	0,0	1,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
22	Bedrijven nemen verregaande maatregelen om de waterbehoefte van lokale ecosystemen en gemeenschappen te waarborgen wanneer waterschaarste-effectrapportages aangeven dat grote effecten op de lokale watervoorziening waarschijnlijk zijn.	0,0	0,0	0,0	1,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
23	Bedrijven werken met relevante standaarden en initiatieven (genoemd in paragraaf 3.4.2 van de FFG-methode) voor grondstoffen.	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
24	Bedrijven zijn gecertificeerd volgens de criteria van certificeringssystemen (genoemd in paragraaf 3.4.2 van de FFG-methode) voor grondstoffen.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
25	Bedrijven publiceren een duurzaamheidsverslag dat eventueel (een aantal) rapportage-elementen uit de GRI Standaarden bevat.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
26	Grote bedrijven en multinationals publiceren een duurzaamheidsverslag dat is opgesteld in overeenstemming met de (Core of Comprehensive optie van) de GRI Standaarden.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
27	Bedrijven integreren sociale, economische en milieucriteria in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,5	1,0	1,0	1,0

	Beoordelingselement	ABP	Bpf Bouw	BPL Pensioen	Pf. Detailhandel	Pf. Horeca & Catering	Pf. Vervoer	Pf. Zorg & Welzijn	PME	PMT	Stipp
	Totaalscore	2	1	2	4	3	2	3	1	2	1
	Verandering in totaalscore	-	-	+1	+3	+2	+1	+1	-	-	-
28	Bedrijven nemen clausules over de naleving van sociale, economische en milieucriteria op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

4.3.3 Analyse beleid voeding

Het beleid van de pensioenfondsen voor de sector voeding varieert tussen zeer slecht (score 1) en onvoldoende (score 4). De score van BPL Pensioen, Pensioenfonds Detailhandel, PH&C, Pensioenfonds Vervoer en PFZW is iets hoger dan in het vorige onderzoek in 2020.

Voor zover de pensioenfondsen scoren voor de voedingssector komt dit vooral door het toepassen van internationale standaarden zoals de OESO-richtlijnen voor Multinationale Ondernemingen, de *UN Guiding Principles on Business and Human Rights* (UNGPs), de principes van het *UN Global Compact* en door eigen beleid voor arbeidsrechten, belastingen, corruptie en mensenrechten (zie 3).

Zes pensioenfondsen – BPL Pensioen, Pensioenfonds Detailhandel, PH&C Pensioenfonds Vervoer, PFZW en PMT – hebben in hun beleid vastgelegd dat bedrijven het recht op voedsel moeten respecteren. Verder ontbreekt het echter grotendeels aan beleid specifiek voor de voedingssector. Geen van de pensioenfondsen heeft beleid om negatieve impacts van de voedingssector op kwetsbare en beschermde gebieden, zoals gebieden binnen categorieën I-IV van de IUCN, de UNESCO werelderfgoed-conventies, of de *Ramsar Convention on Wetlands* te voorkomen of beperken.

De pensioenfondsen hebben ook geen enkel beleid geformuleerd om bedrijven aan te sporen hun activiteiten op het gebied van genetisch materiaal, gentechnologie, en de productie van of handel in genetisch gemodificeerde organismen in lijn te brengen met de relevante internationale standaarden, zoals de *UN Convention on Biological Diversity* (CBD), het Nagoya Protocol, en het Cartagena Protocol.

De engagementmanager van Pensioenfonds Detailhandel heeft de *Global Investor Statement* van de *Business Benchmark on Farm Animal Welfare* (BBFAW) ondertekend en deelgenomen aan engagement rondom het voorkomen van antimicrobiële resistentie. Verder heeft geen van de pensioenfondsen enig beleid om dierenwelzijn te waarborgen.

ABP, BPL Pensioen, PFZW en PME hebben concrete verwachtingen ten aanzien van transparantie over- en reductie van CO₂-uitstoot door bedrijven vastgelegd in eigen beleid. Met betrekking tot de uitstoot van andere schadelijke stoffen, zoals fijnstof, stikstofoxiden en ammoniak is er geen beleid. Geen van de pensioenfondsen heeft beleid tegen ontbossing en ontginning van veengronden en gebieden met hoge koolstofvoorraden voor landbouwgrond. Het ontbreekt ook aan beleid om bedrijven aan te sporen bij te dragen aan een overstap naar meer plantaardige eiwitbronnen, en aan verwachtingen rondom het gebruik van standaarden en certificatie voor specifieke gewassen, zoals palmolie of soja.

Enkele pensioenfondsen scoren iets beter op het gebied van water en waterschaarste. PH&C voert samen met Pensioenfonds Detailhandel engagement met bedrijven over waterschaarste in de landbouwsector. Pensioenfonds Detailhandel heeft als enige in het eigen beleid concrete verwachtingen vastgelegd ten aanzien van de monitoring en beheersing van waterschaarsterisico's.

De pensioenfondsen kunnen hun beleid onder meer verbeteren door:

- Verbeteringen door te voeren in het beleid voor sector-overschrijdende duurzaamheidsthema's, bijvoorbeeld door van alle bedrijven te verwachten dat ze inzake landrechten het recht op vrije, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) van inheemse volkeren en lokale landgebruikers respecteren;
- Concrete verwachtingen op te stellen rondom risico's die specifiek zijn voor de landbouw- en voedingssector, zoals dierenwelzijnsrisico's, het gebruik van antibiotica, vervuiling door de uitstoot van schadelijke stoffen en het gebruik van pesticiden, en de omzetting van veengronden en gebieden met hoge koolstofvoorraden in landbouwgrond;
- In te zetten op een overstap naar meer plantaardige eiwitbronnen; en
- Van bedrijven in de voedingssector te verwachten dat ze ketenverantwoordelijkheid nemen door sociale en milieucriteria op te nemen in contracten met onderaannemers en toeleveranciers.

4.4 Wapens

4.4.1 Wat staat er op het spel?

Omdat wapens kunnen doden en vernietigen, zijn ze een gevaar voor het meest fundamentele mensenrecht: het recht op leven. Gewapende conflicten bedreigen het leven van miljoenen mensen. Onder de plicht van staten om hun burgers te beschermen, valt ook het reguleren van de productie en handel in wapens. In de praktijk is er echter een gebrek aan toezicht op de wapenhandel. Wapens worden ondanks bestaande wet- en regelgeving verkocht aan regimes die de mensenrechten schenden en aan allerlei strijdende groepen. Zo zijn landen als Groot-Brittannië en de Verenigde Staten in opspraak vanwege wapenleveranties aan Saoedi-Arabië, omdat hiermee burgerdoelen in Jemen worden gebombardeerd en het regime fundamentele mensenrechten met voeten treedt. Om controversiële wapenhandel in conventionele wapens tegen te gaan heeft de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties in 2013 de *Arms Trade Treaty* (ATT) aangenomen. Ondertekening van de ATT betekent dat landen de verplichting aangaan om geen wapens te leveren aan landen of strijdende partijen die betrokken zijn bij genocide, misdaden tegen de menselijkheid, oorlogsmisdaden en ernstige mensenrechtenschendingen.⁶¹

In 2020 bedroegen militaire uitgaven wereldwijd naar schatting USD 1.981 miljard, het hoogste niveau sinds het einde van de Koude Oorlog.⁶² Landen met een lage sociale en economische ontwikkeling, zoals de Democratische Republiek Congo (DRC) en Tsjaad, doen bovendien relatief veel militaire uitgaven doen.⁶³ Naar schatting houdt 15 tot 20% van de wereldwijde publieke schuldenlast verband met militaire uitgaven. Dit versterkt het schadelijke effect van militaire uitgaven omdat de rentebetalingen door overheden de uitgaven aan gezondheidszorg en scholing overtreffen.⁶⁴ Daarnaast is de wapenhandel sterk verbonden met corruptie. Onderzoek van het *Stockholm International Peace Research Institute* (SIPRI) suggereert dat 40% van alle corruptie in wereldwijde transacties te maken heeft met wapenhandel.⁶⁵

De wapenindustrie moet grondig en structureel worden hervormd om ervoor te zorgen dat ten minste:

- Geen wapens worden geproduceerd die geen onderscheid kunnen maken tussen militairen en de burgerbevolking;
- Wapens niet geleverd worden aan repressieve regimes, fragiele staten en strijdende groepen;
- Corruptie wordt geëlimineerd en transparantie wordt bevorderd; en

- De productie en levering van wapens geen belemmering vormt voor een duurzame ontwikkeling in ontwikkelingslanden.

Zolang deze veranderingen niet doorgevoerd worden in de wapenindustrie, is het van groot belang dat pensioenfondsen beleid ontwikkelen om te voorkomen dat ze geld lenen aan, of beleggen in, producenten van controversiële wapens, zoals antipersoonsmijnen, clustermunitie, kernwapens, biologische en chemische wapens enerzijds en wapenleveranties aan controversiële regimes anderzijds. Dit beleid zou ook toegepast moeten worden op dodelijke autonome wapensystemen (LAWS) en op producten en technologieën die zowel voor civiele als militaire doeleinden gebruikt kunnen worden (zogenaamde *dual use* technologie).

4.4.2 Overzicht elementen en scores

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het beleggingsbeleid van de onderzochte pensioenfondsen voor deze sector is weergegeven in Tabel 27.

Tabel 27 Scores van de tien pensioenfondsen voor de sector Wapens

Beoordelingselement	ABP	Bpf Bouw	BPL Pensioen	Pf. Detailhandel	Pf. Horeca & Catering	Pf. Vervoer	Pf. Zorg & Welzijn	PME	PMT	StiPP
Totaalscore	4	4	4	3	4	4	4	6	4	4
Verandering in totaalscore	-	-1	-	-	-	+1	-	-	-1	-
1 Gebruik, productie, ontwikkeling, onderhoud, testen, opslag van en handel in (belangrijke onderdelen van) landmijnen is onacceptabel.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
2 Gebruik, productie, ontwikkeling, onderhoud, testen, opslag van en handel in (belangrijke onderdelen van) clustermunitie is onacceptabel.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
3 Gebruik, productie, ontwikkeling, onderhoud, testen, opslag van en handel in (belangrijke onderdelen van) nucleaire wapens in of aan landen die het non-proliferatieverdrag niet hebben geratificeerd is onacceptabel.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
4 Gebruik, productie, ontwikkeling, onderhoud, testen, opslag van en handel in (belangrijke onderdelen van) nucleaire wapens is onacceptabel.	1,0	1,0	1,0	0,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
5 Gebruik, productie, ontwikkeling, onderhoud, testen, opslag van en handel in (belangrijke onderdelen van) chemische wapens is onacceptabel.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
6 Gebruik, productie, ontwikkeling, onderhoud, testen, opslag van en handel in (belangrijke onderdelen van) biologische wapens is onacceptabel.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
7 Gebruik, productie, ontwikkeling, onderhoud, testen, opslag van en handel in (belangrijke onderdelen van) dodelijke autonome wapensystemen (LAWS) is onacceptabel.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Beoordelingselement		ABP	Bpf Bouw	BPL Pensioen	Pf. Detailhandel	Pf. Horeca & Catering	Pf. Vervoer	Pf. Zorg & Welzijn	PME	PMT	Stipp
Totaalscore		4	4	4	3	4	4	4	6	4	4
Verandering in totaalscore		-	-1	-	-	-	+1	-	-	-1	-
8	Goederen die essentieel zijn voor militaire doeleinden, maar ook kunnen worden gebruikt voor civiele eindproducten ('dual-use' technologie), worden beschouwd als militaire goederen indien ze een niet-civiel doeleinde hebben.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
9	Leverantie van wapens en wapensystemen, militaire transportmiddelen en andere militaire goederen aan landen waartegen een wapenembargo van de VN dan wel een multilateraal embargo geldt is onacceptabel.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0
10	Leverantie van wapens en wapensystemen, militaire transportmiddelen en andere militaire goederen is onacceptabel indien er een substantieel risico bestaat dat de wapens zullen worden gebruikt voor ernstige schending van mensenrechten en het internationaal humanitair recht.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0
11	Leverantie van wapens en wapensystemen, militaire transportmiddelen en andere militaire goederen aan landen die mensenrechten schenden is onacceptabel.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0
12	Leverantie van wapens en wapensystemen, militaire transportmiddelen en andere militaire goederen aan conflict- en oorlogsgebieden is onacceptabel.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
13	Leverantie van wapens en wapensystemen, militaire transportmiddelen en andere militaire goederen aan landen die gevoelig zijn voor corruptie is onacceptabel, tenzij de partijen handelen in overstemming met een resolutie van de Veiligheidsraad.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
14	Leverantie van wapens en wapensystemen, militaire transportmiddelen en andere militaire goederen aan landen met een falende of fragiele staat is onacceptabel.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
15	Leverantie van wapens en wapensystemen, militaire transportmiddelen en andere militaire goederen aan landen die een buitenproportioneel deel van hun begroting aan wapenaankopen besteden is onacceptabel.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

4.4.3 Analyse beleid wapens

Het beleid van de pensioenfondsen varieert tussen ruim onvoldoende (score 3) en voldoende (score 6). Het beleid van de pensioenfondsen is weinig veranderd: alleen Pensioenfonds Vervoer scoort iets hoger dan in het vorige onderzoek in 2020. Door een toevoeging van een nieuw element over autonome wapensystemen (*Lethal Autonomous Weapons Systems – LAWS*) is de weging van de beoordelingselementen iets veranderd. Geen van de pensioenfondsen heeft beleid over autonome wapensystemen. Voor BPF Bouw en PMT is de totale score daarom iets lager dan in het vorige onderzoek.

Alle pensioenfondsen sluiten controversiële wapens zoals landmijnen, clusermunitie, biologische en chemische wapens uit. Daarnaast sluiten alle pensioenfondsen, behalve Pensioenfonds Detailhandel, producenten van kernwapens uit in hun beleggingsportefeuille. Voor Pensioenfonds Vervoer is dit nieuw beleid; daarom scoort het pensioenfonds iets hoger dan voor de vorige beoordeling. Pensioenfonds Detailhandel sluit alleen kernwapenproducenten uit die handelen in strijd met het non-proliferatieverdrag. Daarmee staat het fonds beleggingen in bedrijven die kernwapens produceren voor een vijftal landen (China, Frankrijk, Rusland, de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk) toe.

PME scoort een 6 (voldoende) en heeft daarmee het meest ontwikkelde wapenbeleid van de tien pensioenfondsen. PME sluit naast de productie van controversiële wapens ook bedrijven uit die wapens leveren in strijd met een wapenembargo, en bedrijven die wapens leveren aan landen die mensenrechten schenden of waar een groot risico bestaat dat de wapens voor mensenrechtenschendingen gebruikt zullen worden. Geen van de andere pensioenfondsen heeft beleid om zulke controversiële wapenhandel te voorkomen.

De pensioenfondsen hebben dus over het algemeen goed beleid tegen de productie en handel in specifieke controversiële wapensystemen. Geen van de pensioenfondsen heeft echter nog beleid voor autonome wapensystemen. De pensioenfondsen kunnen nog veel verbeteren door ook beleid te ontwikkelen voor wapenhandel met controversiële bestemmingen, zoals landen onder een wapenembargo, die mensenrechten schenden, met veel corruptie of met een fragiele staat.

5

Analyse resultaten per aspect van de bedrijfsvoering

In dit hoofdstuk worden de resultaten van de beoordeling per aspect van de bedrijfsvoering besproken. Het enige aspect van de bedrijfsvoering waarnaar in dit onderzoek is gekeken is transparantie en verantwoording. In de volgende paragrafen wordt eerst beschreven wat er bij dit aspect van de bedrijfsvoering op het spel staat. Vervolgens worden de scores van de tien pensioenfondsen gepresenteerd. Tot slot worden de resultaten van de beoordeling nader geanalyseerd.

5.1 Transparantie en verantwoording

5.1.1 Wat staat er op het spel?

Iedereen heeft het recht om te weten welke gevolgen activiteiten van bedrijven kunnen hebben op zijn of haar leven en aan welke risico hij of zij wordt blootgesteld via deze activiteiten. Mensen van wie het leven wordt beïnvloed door economische activiteiten, kunnen hun legitieme belangen niet verdedigen als ze niet volledig geïnformeerd worden over de risico's die zij lopen door deze activiteiten. Om deze redenen is het publieke recht op informatie in verschillende internationale instrumenten vastgelegd. Algemene principes uit deze richtlijnen zijn van toepassing op alle actoren in de maatschappij, wat voor pensioenfondsen betekent dat zij transparant zouden moeten zijn over hun beleggingen, uitsluitingen, het beleid en de uitvoering daarvan. Ook zouden pensioenfondsen een klachtenmechanisme moeten hebben voor mensen en organisaties die negatieve gevolgen ondervinden van de gemaakte keuzes met betrekking tot hun beleggingen.

Bedrijven realiseren zich in toenemende mate dat dit niet alleen tot hun morele plicht behoort, maar ook voordelen op kan leveren, zoals het creëren van vertrouwen en het verkleinen van de kans op corruptie. Vanwege hun rol van kapitaalverstrekker zijn transparantie en verantwoording voor pensioenfondsen zo mogelijk nog belangrijker dan voor andere bedrijven. Ze zijn namelijk medeverantwoordelijk voor de sociale en milieugevolgen van alle economische activiteiten waarin ze beleggen. Ze zouden daarom het publiek niet alleen over hun activiteiten moeten informeren maar ook transparant moeten zijn over in welke bedrijven, overheden en projecten zij investeren. Voor financiële instellingen brengt transparantie ook een groot voordeel, zo kan publieke bezorgdheid over hun beleggingen op tijd worden herkend en opgelost.

5.1.2 Overzicht elementen en scores

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het beleggingsbeleid van de onderzochte pensioenfondsen voor dit thema is weergegeven in Tabel 28.

Tabel 28 Scores van de tien pensioenfondsen voor Transparantie en verantwoording

Beoordelingselement	ABP	Bpf Bouw	BPL Pensioen	Pf. Detailhandel	Pf. Horeca & Catering	Pf. Vervoer	Pf. Zorg & Welzijn	PME	PMT	StiPP
Totaalscore	6	6	6	5	5	5	6	6	7	1
Verandering in totaalscore	-	-2	+2	-1	-1	-1	-2	-	-	-3
1 De financiële instelling beschrijft het eigen financierings- en beleggingsraamwerk ten aanzien van milieu- en sociale kwesties en geeft inzicht hoe zij zorgt dat leningen en beleggingen aan de voorwaarden gesteld in het thema- en sectorbeleid voldoen.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,5
2 De financiële instelling laat het eigen financierings- en beleggingsraamwerk ten aanzien van milieu- en sociale kwesties auditen en publiceert de resultaten.	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	1,0	0,0
3 De financiële instelling publiceert namen van overheden waarin wordt geïnvesteerd.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,0
4 De financiële instelling publiceert namen van bedrijven waarin wordt geïnvesteerd.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,0
5 De financiële instelling noemt en beschrijft op haar website alle bedrijven waaraan zij nieuw krediet verstrekt.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.
6 De financiële instelling noemt en beschrijft op haar website alle bedrijven waaraan zij krediet heeft verstrekt.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.
7 De financiële instelling maakt de namen van alle projectfinancieringen bekend, inclusief de informatie vereist door de Equator Principles III.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.
8 De financiële instelling publiceert een uitsplitsing van uitstaande kredieten en beleggingen naar regio, grootte en sector (in lijn met GRI FSSD FS6).	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	1,0
9 De financiële instelling publiceert een uitsplitsing van haar krediet- en beleggingsportfolio in kruistabellen waarin de industrie- en de regiodata gecombineerd zijn.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	0,0
10 De financiële instelling publiceert een uitsplitsing van kredieten en beleggingen die voldoende gedetailleerd is, bijvoorbeeld op basis van de eerste twee getallen van de NACE- en ISIC-bedrijfsindeling.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	0,0
11 De financiële instelling publiceert een uitsplitsing van kredieten en beleggingen die voldoende gedetailleerd is, bijvoorbeeld op basis van de eerste vier getallen van de NACE- en ISIC-bedrijfsindeling.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	0,0
12 De financiële instelling publiceert het aantal bedrijven waarmee interactie is geweest over sociale en milieuonderwerpen (in lijn met GRI G4 FSSD FS10).	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,0

		ABP	Bpf Bouw	BPL Pensioen	Pf. Detailhandel	Pf. Horeca & Catering	Pf. Vervoer	Pf. Zorg & Welzijn	PME	PMT	StiPP
	Beoordelingselement										
	Totaalscore	6	6	6	5	5	5	6	6	7	1
	Verandering in totaalscore	-	-2	+2	-1	-1	-1	-2	-	-	-3
13	De financiële instelling publiceert de namen van de bedrijven waarmee interactie is geweest over sociale en milieuonderwerpen.	1,0	1,0	1,0	0,5	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,0
14	De financiële instelling publiceert de resultaten van de interactie met bedrijven, inclusief de besproken onderwerpen, doelen en deadlines.	0,0	0,5	1,0	0,5	1,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0
15	De financiële instelling publiceert de namen van bedrijven die zijn uitgesloten van leningen en beleggingen wegens duurzaamheidskwesties, inclusief de reden voor uitsluiting.	1,0	0,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
16	De financiële instelling publiceert een stemverslag.	0,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,0
17	De financiële instelling publiceert een duurzaamheidsverslag dat eventueel (een aantal) rapportage-elementen uit de GRI-Richtlijnen bevat.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,0
18	De financiële instelling publiceert een duurzaamheidsverslag dat is opgesteld in overeenstemming met de (Core of Comprehensive optie) van de GRI-Richtlijnen.	0,5	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
19	Het duurzaamheidsverslag van de financiële instelling wordt extern geverifieerd.	1,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,5	1,0	0,0
20	De financiële instelling rapporteert over het gevoerde overleg met maatschappelijke organisaties en andere belanghebbenden.	1,0	0,5	0,5	0,5	0,0	0,0	0,0	1,0	0,5	0,0
21	De financiële instelling heeft klachtenmechanismen die toegankelijk zijn voor wel klanten als niet-klanten.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
22	De financiële instelling ontwikkelt of neemt deel aan effectieve klachtenmechanismen op operationeel niveau voor individuen en gemeenschappen die mogelijk slachtoffer zijn van mensenrechtenschendingen waar de financiële instelling bij betrokken is.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
23	De financiële instelling rapporteert over klachtenprocedures, inclusief de resultaten en de voortgang ervan.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
24	De financiële instelling verbindt zich aan het respecteren van en samenwerken met gerechtelijke en buitengerechtelijke klachtenmechanismen, al dan niet opgezet door de staat, wanneer zaken waarbij het betrokken is voor een dergelijk mechanisme gebracht worden.	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

5.1.3 Analyse beleid transparantie en verantwoording

De pensioenfondsen scoren tussen zeer slecht (score 1) en ruim voldoende (score 7) voor hun transparantie en verantwoording. De score van StiPP is sterk achteruitgegaan, met name omdat StiPP het verslag maatschappelijk verantwoord beleggen over 2020 pas na de onderzoeksperiode (na oktober 2021) heeft gepubliceerd. StiPP scoort daarom zeer slecht (score 1) in dit onderzoek.

Alle pensioenfondsen publiceren algemene informatie over hun aanpak van maatschappelijk verantwoord beleggen, inclusief informatie over de processen en stappen (screening, due diligence, engagement, stemmen op aandeelhoudersvergaderingen, uitsluiting) die gehanteerd worden om te zorgen dat de beleggingen in lijn zijn met het verantwoord beleggingsbeleid. StiPP heeft echter geen verslag gedaan over maatschappelijk verantwoord beleggen in 2020.

Alle pensioenfondsen, behalve StiPP, publiceren inmiddels de namen van overheden en bedrijven waarin ze beleggen. StiPP publiceert deze informatie niet, maar publiceert in het jaarverslag wel een uitsplitsing van de beleggingen naar regio, grootte en sector. Behalve StiPP geven ook alle pensioenfondsen regelmatige updates over verantwoord beleggen. Hierbij wordt, doorgaans per kwartaal of halfjaar, verslag gedaan over het aantal bedrijven waarmee engagement is gevoerd over duurzaamheidskwesties. De meeste pensioenfondsen, behalve Pensioenfonds Detailhandel en StiPP, publiceren ook een lijst met de namen van bedrijven waarmee dialogen zijn gevoerd. BPL Pensioen, PH&C en PMT geven in hun verslaglegging de meeste details over de resultaten van interacties met bedrijven, inclusief de besproken onderwerpen en doelen van het engagement.

Alle pensioenfondsen publiceren regelmatig een lijst met bedrijven die zijn uitgesloten van belegging vanwege duurzaamheidsonderwerpen. BPF Bouw is echter niet transparant over de precieze redenen voor de uitsluiting. Behalve ABP en StiPP publiceren ook alle pensioenfondsen een stemverslag, of een portaal waarin het stemgedrag van het pensioenfonds op aandeelhoudersvergaderingen in te zien is.

ABP en BPF Bouw zijn de enige pensioenfondsen waarbij de verslaglegging over maatschappelijk verantwoord beleggen enigszins is opgesteld in lijn met de criteria van het *Global Reporting Initiative* (GRI). ABP, BPF Bouw, PFZW en PMT laten hun duurzaamheidsverslaglegging ook extern verifiëren. PME laat slechts een deel van de duurzaamheidsinformatie die het publiceert extern verifiëren.

ABP en PME doen het meest gedetailleerd verslag van hun dialogen met externe belanghebbenden, zoals maatschappelijke organisaties. BPF Bouw, BPL Pensioen, Pensioenfonds Detailhandel en PMT doen verslag over hun deelname in het convenant Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Beleggen (IMVB), maar geven weinig details over precieze interacties met maatschappelijke organisaties en andere externe belanghebbenden.

Alle pensioenfondsen hebben klachtenmechanismen, maar deze zijn beperkt tot deelnemers en werkgevers. De pensioenfondsen hebben geen klachtenmechanismen voor externe belanghebbenden, zoals individuen of gemeenschappen die het slachtoffer zijn geworden van mensenrechtenschendingen waar de pensioenfondsen via hun beleggingen bij betrokken zijn. Pensioenfonds Detailhandel geeft wel aan bereid te zijn, in lijn met het OESO-richtsnoer voor institutionele beleggers, om herstel te verzorgen wanneer het pensioenfonds zelf negatieve impacts veroorzaakt. Dit is een stap in de goede richting, maar nog geen expliciete toezegging om mee te werken met (gerechtelijke of buitengerechtelijke) klachtenmechanismen, zoals bijvoorbeeld het nationaal contactpunt van de OESO.

In vergelijking met de andere thema's en sectoren scoren de pensioenfondsen relatief goed voor transparantie en verantwoording. De pensioenfondsen kunnen hun transparantie echter nog verder verbeteren door in meer detail verslag te doen over de resultaten, onderwerpen en doelen van engagement met bedrijven, en verslag te doen van de dialogen met externe belanghebbenden zoals maatschappelijke organisaties. Verder kunnen de meeste pensioenfondsen verbeteren door hun duurzaamheidsverslaglegging op te stellen in lijn met de criteria van het GRI, en zowel hun duurzaamheidsverslaglegging als de implementatie van hun duurzaamheidsbeleid extern te laten verifiëren. Met betrekking tot herstel kunnen alle pensioenfondsen verbeteren door klachtenmechanismen op te zetten die ook toegankelijk zijn voor externe belanghebbenden, en zich toe te leggen op het samenwerken met gerechtelijke en buitengerechtelijke klachtenmechanismen, zoals het nationaal contactpunt van de OESO.

6

Conclusies

Dit hoofdstuk presenteert de algemene conclusies van de tweede herziening van het beleidsonderzoek. Paragraaf 6.1 geeft een algemeen overzicht van de scores van de tien pensioenfondsen voor de beoordeelde thema's, sectoren en aspecten van de bedrijfsvoering, alsmede een overzicht van de veranderingen in scores sinds het vorige onderzoek in 2020. Paragraaf 6.2 trekt daarna de belangrijkste conclusies over de scores van de pensioenfondsen.

6.1 Algemeen overzicht scores en veranderingen

Tabel 29 geeft een overzicht van de scores die in dit onderzoek zijn toegekend voor de geselecteerde thema's, sectoren en aspecten van de bedrijfsvoering aan de tien onderzochte pensioenfondsen. Onderaan de tabel wordt de gemiddelde score voor alle thema's per pensioenfonds weergegeven, afgerond op één decimaal. Ook is de gemiddelde totaalscore per thema of sector opgenomen, afgerond op een geheel getal.

Tabel 29 Scores van de tien pensioenfondsen per thema, sector en aspect van de bedrijfsvoering

Thema, sector of aspect van de bedrijfsvoering	ABP	BpfBouw	BPL Pensioen	Pf. Detailhandel	PH&C	Pf. Vervoer	PFZW	PME	PMT	StiPP	Gemiddeld
<i>Duurzaamheidsthema's</i>											
Arbeidsrechten	5	5	5	7	5	5	5	5	6	4	5,2
Belastingen	5	4	4	4	4	4	4	5	5	3	4,2
Corruptie	6	5	6	6	6	6	8	6	8	3	6,0
Dierenwelzijn	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1,0
Gendergelijkheid	3	1	1	3	1	1	1	3	1	1	1,6
Gezondheid	4	4	4	3	4	5	4	3	5	2	3,8
Klimaatverandering	6	3	4	2	4	3	5	5	3	2	3,7
Mensenrechten	5	5	6	7	5	7	7	5	7	5	5,9
Natuur	1	1	1	3	2	1	1	1	2	1	1,4
<i>Risicosectoren</i>											
Mijnbouw	2	2	3	3	3	2	2	3	3	2	2,5
Olie en gas	10	3	3	3	6	3	3	10	3	2	4,6
Voeding	2	1	2	4	3	2	3	1	2	1	2,1

Thema, sector of aspect van de bedrijfsvoering	ABP	BpfBouw	BPL Pensioen	Pf. Detailhandel	PH&C	Pf. Vervoer	PFZW	PME	PMT	StIPP	Gemiddeld
Wapens	4	4	4	3	4	4	4	6	4	4	4,1
<i>Bedrijfsvoering</i>											
Transparantie en verantwoording	6	6	6	5	5	5	6	6	7	1	5,3
Gemiddeld	4,3	3,2	3,6	3,9	3,8	3,5	3,9	4,3	4,1	2,3	3,7

Tabel 30 geeft per pensioenfonds de verandering weer in de score voor een thema, sector of aspect van de bedrijfsvoering ten opzichte van de vorige beoordeling. Ook wordt de totale verandering in scores weergegeven, waarbij de (positieve of negatieve) veranderingen in scores van de tien pensioenfondsen bij elkaar zijn opgeteld. Hierbij is geen onderscheid gemaakt tussen veranderingen in score als gevolg van beleid, als gevolg van veranderingen in de methodologie, of als gevolg van een herzien oordeel.

Tabel 30 Veranderingen in totaalscores van de tien pensioenfondsen per thema, sector en aspect van de bedrijfsvoering

Thema, sector of aspect van de bedrijfsvoering	ABP	BpfBouw	BPL Pensioen	Pf. Detailhandel	PH&C	Pf. Vervoer	PFZW	PME	PMT	StIPP	Totaal
<i>Duurzaamheidsthema's</i>											
Arbeidsrechten	-	+1	+1	+2	-	+2	-3	-	+1	-	+4
Belastingen	+1	+1	-	+1	-	+1	+1	-	-	-	+5
Corruptie	-	+2	+2	+3	-	+5	+5	-	-	-	+17
Dierenwelzijn	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Gendergelijkheid	-	-	-	+2	-	-	-1	+2	-	-	+3
Gezondheid	+1	+3	+1	+1	+1	+4	+1	-	+1	+1	+14
Klimaatverandering	+2	+1	+1	+1	+3	+2	+3	+2	+1	+1	+17
Mensenrechten	-	+2	+1	+4	+2	+4	+2	+2	+1	+2	+20
Natuur	-	-	-	+2	+1	-	-	-	+1	-	+4
<i>Risicosectoren</i>											
Mijnbouw	-	+1	+1	+2	+1	+1	-	-	-	+1	+7
Olie en gas	+7	+2	+1	+2	+4	+2	+1	+8	-	+1	+28
Voeding	-	-	+1	+3	+2	+1	+1	-	-	-	+8
Wapens	-	-1	-	-	-	+1	-	-	-1	-	-1
<i>Bedrijfsvoering</i>											
Transparantie en verantwoording	-	-2	+2	-1	-1	-1	-2	-	-	-3	-8
Totaal	+11	+10	+11	+22	+13	+22	+8	+14	+4	+3	+118

6.2 Conclusies scores en veranderingen

De tien pensioenfondsen scoren voor de meeste thema's en sectoren hoger dan bij de vorige actualisering van het beleidsonderzoek (mei 2020). Opgeteld scoren de pensioenfondsen vergeleken met het vorige onderzoek 118 punten hoger. De scores van Pensioenfonds Detailhandel en Pensioenfonds Vervoer zijn het meest verbeterd, met name door het vastleggen van de OESO-richtlijnen voor Multinationale Ondernemingen en *UN Guiding Principles for Business and Human Rights* (UNGP's) in hun beleggingsbeleid. Toch is het beleid van alle pensioenfondsen over het algemeen nog steeds onvoldoende: gemiddeld scoren de pensioenfondsen een 3,7 voor hun beleid voor de veertien thema's.

De thema's met de meeste hogere scores zijn mensenrechten, klimaatverandering en corruptie. Voor het thema mensenrechten is dit deels te danken aan veranderingen in de methodologie (zie paragraaf 3.8), maar ook door het toepassen van de OESO-richtlijnen en de UNGP's door vrijwel alle pensioenfondsen (StiPP uitgezonderd). Ook voor het thema corruptie is het integreren van de OESO-richtlijnen in het beleggingsbeleid de belangrijkste reden voor de hogere scores. Mensenrechten (gemiddelde score 5,9) en corruptie (gemiddelde score 6,0) zijn tegelijk ook de thema's waarvoor de pensioenfondsen gemiddeld het hoogst scoren.

Voor het thema klimaatverandering hebben alle pensioenfondsen hun beleid verbeterd. De meest opvallende aanscherpingen betreffen de recente besluiten van ABP, PH&C en PME om te stoppen met beleggen in fossiele brandstoffen. De andere pensioenfondsen hebben onder andere verbeteringen doorgevoerd in het in kaart brengen van hun gefinancierde emissies, het opstellen van reductiedoelstellingen, en het aanspreken van grote bedrijven op het verminderen van hun uitstoot. Desondanks is de score van de pensioenfondsen voor het thema klimaatverandering ondermaats (gemiddelde score 3,7).

Ondanks enkele verbeteringen in het beleid voor arbeidsrechten, belastingen, gezondheid, de voedingssector en de mijnbouwsector scoren de pensioenfondsen voor die thema's en sectoren nog steeds onvoldoende.

De pensioenfondsen scoren veruit het laagst voor de thema's dierenwelzijn, gendergelijkheid en natuur. De pensioenfondsen hebben voor al deze thema's bovendien vrijwel geen verbeteringen in hun beleid doorgevoerd. Voor dierenwelzijn hebben de pensioenfondsen überhaupt vrijwel geen beleid. Voor gendergelijkheid hebben de pensioenfondsen in sommige gevallen beleid of doelstellingen in hun eigen bedrijfsvoering, maar ontbreekt enig beleid om bedrijven waarin wordt belegd aan te sporen gendergelijkheid te bevorderen. Voor het thema natuur hebben sommige pensioenfondsen, met name Pensioenfonds Detailhandel, PH&C en PMT, eerste stappen gezet rondom water, maar ook hun beleid is nog ruim onvoldoende.

De risicosector met veruit de grootste stijging in score is olie en gas: de score van de pensioenfondsen samen is hier opgeteld 28 punten hoger dan in het vorige onderzoek. Deze stijging is grotendeels te danken aan het nieuwe fossiele brandstoffenbeleid van ABP, PH&C en PME. De overige pensioenfondsen scoren voor deze sector iets beter dan in het vorige onderzoek, maar dit is vooral te danken aan het integreren van de OESO-richtlijnen in het beleggingsbeleid en niet aan verbeteringen in het sectorspecifieke beleid.

Het beleid van de pensioenfondsen voor de wapensector scoort in totaal één punt lager dan in het vorige onderzoek. Dit komt niet zozeer door veranderingen in beleid als wel door de toevoeging van een nieuw beoordelingselement over autonome wapensystemen, waarvoor geen van de pensioenfondsen beleid heeft.

De grootste daling in score is voor het beleid op transparantie en verantwoording. De pensioenfondsen scoren hiervoor samen in totaal acht punten lager dan in het vorige onderzoek. Dit komt voor een deel door StiPP, dat geen verslag maatschappelijk verantwoord beleggen heeft gepubliceerd over 2020 en daarom zeer slecht (score 1) scoort. Verder is deze verlaging ook een gevolg van veranderingen in de gehanteerde methodologie: er zijn enkele criteria toegevoegd over klachtenmechanismen voor mensen die het slachtoffer zijn geworden van mensenrechtenschendingen waarbij de pensioenfondsen via hun beleggingen bij betrokken zijn.

Bronverwijzingen

- 1 Simons, M., en L. van Loenen (2020, mei), *Eerlijke Pensioenwijzer: Beoordeling van het beleggingsbeleid van tien Nederlandse pensioenfondsen (1e actualisering)*, Amsterdam, The Netherlands: Profundo.
- 2 Van Gelder, J.W. en L. van Loenen (2020, januari), *Fair Finance Guide International Methodology 2020*, Amsterdam, Nederland: Profundo.
- 3 DNB (2021, november), "Belegd vermogen voor risico pensioenfondsen", online: <https://www.dnb.nl/statistieken/dashboards/pensioenen/>, gezien in november 2021.
- 4 The World Bank (2011), *World Development Report 2012: Gender Equality and Development*, Verenigde Staten, Washington D.C.: The World Bank.
- 5 International Labour Organization (2021, January), *ILO Monitor: COVID-19 and the world of work. Seventh edition*, p.2
- 6 IMF (2014), *IMF Policy Paper Spillovers in International Corporate Taxation*, Washington D.C., Verenigde Staten: International Monetary Fund; ActionAid (2011), *Addicted to tax havens: The secret life of the FTSE 100*, Londen, het Verenigd Koninkrijk: ActionAid; ActionAid (2013), *How tax havens plunder the poor*, Londen, Verenigd Koninkrijk: ActionAid.
- 7 Henry, J. (2012, juli), *The Price of Offshore, Revisited*, Buckinghamshire, Verenigd Koninkrijk: Tax Justice Network.
Cobham, A. (2017, November), *Briefing: Tax avoidance and evasion – The scale of the problem*, Buckinghamshire, Verenigd Koninkrijk: Tax Justice Network.
- 8 Weyzig, F. (2015, november), *Still broken: Governments must do more to fix the international corporate tax system*, Oxford, Verenigd Koninkrijk: Oxfam GB, p. 1.
- 9 IMF (2014, juni 25), "IMF Launches New Study on Spillovers in International Corporate Taxation", IMF, online: <http://www.imf.org/external/np/sec/pr/2014/pr14303.htm>, bekeken in januari 2022.
- 10 Weyzig, F. (2015, november), *Still broken: Governments must do more to fix the international corporate tax system*, Oxford, Verenigd Koninkrijk: Oxfam GB.
- 11 United Nations General Assembly (2014, 15 augustus), *Report of the Intergovernmental Committee of Experts on Sustainable Development Financing, A/69/315**, Sixty-ninth session, p. 8.
- 12 Transparency International (z.d.), "About: What is corruption?", online: <https://www.transparency.org/en/what-is-corruption>, bekeken in januari 2022.
- 13 The World Bank (2011), *Ill-gotten Money and the Economy – Experiences from Malawi and Namibia*, Washington D.C, Verenigde Staten: The World Bank.
- 14 Transparency International (z.d.), "About: What is corruption?", online: <https://www.transparency.org/en/what-is-corruption>, bekeken in januari 2022.
Global Witness (2015, oktober), *Banks and Dirty Money: how the financial system enables state looting at a devastating human cost*, Londen, Verenigd Koninkrijk: Global Witness.
- 15 Verenigde Naties (z.d.), "Sustainable Development Goal 16", online: <https://sustainabledevelopment.un.org/sdg16>, bekeken in januari 2022.
- 16 Farm Animal Welfare Council (z.d.), "Five Freedoms", online: <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20121007104210/http://www.fawc.org.uk/freedoms.htm>, bekeken in januari 2021.
- 17 FAIRR (2016), *Factory Farming: Assessing Investment Risks: 2016 Report*, p. 10, FAIRR.
- 18 ECDC (European Centre for Disease Prevention and Control), EFSA (European Food Safety Authority), and EMA (European Medicines Agency) (2017). "ECDC/EFSA/EMA second joint report on the integrated analysis of the consumption of antimicrobial agents and occurrence of antimicrobial resistance in bacteria from humans and food-producing animals – Joint Interagency Antimicrobial Consumption and Resistance Analysis (JIACRA) Report". *EFSA Journal*, 15(7):4872,135; WHO (2017, november 7), *Stop using antibiotics in healthy animals to prevent the spread of antibiotic resistance*.
- 19 RSPCA (z.d.), "Genetically altered animals", online:

<https://www.rspca.org.uk/adviceandwelfare/laboratory/biotechnology/geneticallyalteredanimals>, bekeken in januari 2022.

- 20 UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women (2010), *General Recommendation N. 28 The Code Obligations of States Parties under Article 2 of the Convention, CEDAW/C/CG/28, para 5*, New York, Verenigde Staten: Verenigde Naties; p. 31.
UN WOMEN (2017) "The UN WOMEN Gender and Economics Training Manual", New York, Verenigde Staten: Verenigde Naties.
- 21 UN WOMEN (2015), "The World's Women 2015-2016", New York, Verenigde Staten: Verenigde Naties.
- 22 Demirgüç-Kunt, A., L. Klapper, D. Singer, S. Ansar en Jake Hess (2018), *The Global Findex Database 2017: Measuring Financial Inclusion and the Fintech Revolution*, Washington D.C., Verenigde Staten: World Bank.
- 23 World Bank (2019), *Women, Business and the Law 2019*, Washington D.C., Verenigde Staten: World Bank.
- 24 WHO (2013), *Global and Regional Estimates of Violence against Women: Prevalence and Health Effects of Intimate Partner Violence and Non-partner Sexual Violence*, Rome, Italy: World Health Organization.
- 25 UNWOMEN (2015), *The World's Women 2015-2016*, New York, Verenigde Staten: Verenigde Naties.
International Labour Organization (2019), *Global Wage Report 2018-19: What lies behind gender pay gaps*, Genève, Zwitserland: ILO.
- 26 Equileap (2019), *Gender Equality Global Report & Ranking: 2019 Edition*, Amsterdam, The Netherlands: Equileap.
- 27 Boffey, D. (2017, november 20), "EU to push for 40% quota for women on company boards", *The Guardian*, online: <https://www.theguardian.com/world/2017/nov/20/eu-to-push-for-40-quota-for-women-on-company-boards>, bekeken in januari 2022.
Europese Commissie (14 November 2012), "Women on Boards: Commission proposes 40% objective", online: https://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-1205_en.htm, bekeken in januari 2022.
- 28 Lee, L, R. Marshall, D. Rallis, M. Moscardi (2015, November), *Women on Boards: Global Trends in Gender Diversity on Corporate Boards*, New York City, Verenigde Staten: MSCI.
- 29 ISO (2010), *ISO 26000:2010 Guidance on social responsibility*, ISO.
- 30 ISO (2010), *ISO 26000: 2010 Guidance on Social Responsibility*, Genève, Zwitserland: ISO.
- 31 Europees Parlement (2016), *Setting criteria on endocrine disruptors Follow-up to the General Court judgment*, EPRS | European Parliamentary Research Service, p. 8;
Gore, A.C. et al. (2015), "EDC-2: The Endocrine Society's Second Scientific Statement on Endocrine-Disrupting Chemicals", *Endocrine Reviews*, 36(6):1-150.
WWF International (z.d.), "Endocrine Disrupting Chemicals. Problems with toxic: EDC's. Wildlife and humans are exposed daily to these pervasive chemicals", online: https://wwf.panda.org/knowledge_hub/teacher_resources/webfieldtrips/toxics/our_chemical_world/edcs/ bekeken in januari 2022;
- 32 WHO (2019, juni), "Fact sheet – Drinking-water", online: <https://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/drinking-water>, bekeken in januari 2022.
- 33 Goodman, L.K. en K. Mulik (2015), *Clearing the Air, Palm Oil, Peat Destruction and Air Pollution*, Cambridge, Verenigde Staten: Union of Concerned Scientists;
Climate Progress (2015, januari), "For Peat's Sake: Drying and Burning Wetlands Amplify Global Warming", online: <https://thinkprogress.org/for-peats-sake-drying-and-burning-wetlands-amplify-global-warming-8c03f190a086/>, bekeken in januari 2022.
- 34 Access to Medicine Foundation (2018, November), *Access to Medicine Index 2018*, Amsterdam, Nederland: Access to Medicine Foundation.
- 35 ECDC (European Centre for Disease Prevention and Control), EFSA (European Food Safety Authority), and EMA (European Medicines Agency) (2017). "ECDC/EFSA/EMA second joint report on the integrated analysis of the consumption of antimicrobial agents and occurrence of antimicrobial resistance in bacteria from humans and food-producing animals – Joint Interagency Antimicrobial Consumption and Resistance Analysis (JIACRA) Report". *EFSA Journal*, 15(7):4872,135;

- 36 WHO (z.d.), "Infant and young child feeding", online: <https://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/infant-and-young-child-feeding>, bekeken in januari 2022.
- 37 WHO (2019), *WHO Report on the Global Tobacco Epidemic, 2019: Offer help to quit tobacco use*, Genève, Zwitserland: World Health Organization, p. 60.
- 38 IPCC (2014): *Climate Change 2014: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, Genève, Zwitserland: Intergovernmental Panel on Climate Change, p. 151.
- 39 IPCC (2007), *Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, [M.L. Parry, O.F. Canziani, J.P. Palutikof, P.J. van der Linden en C.E. Hanson, Eds.], Cambridge, Verenigd Koninkrijk: Cambridge University Press, p. 976;
- Stern, N. (2007), *The Economics of Climate Change: the Stern Review*, Cambridge, Verenigd Koninkrijk: Cambridge University Press.
- 40 UNFCCC (n.d.), "The Glasgow Climate Pact – Key Outcomes from COP26", online: <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-glasgow-climate-pact-key-outcomes-from-cop26>, bekeken in januari 2022.
- 41 UNEP (2019), *Emissions Gap Report 2019*, Nairobi, Kenya: United Nations Environment Programme (UNEP), p. xxii.
- 42 UNEP (2017), *The Emissions Gap Report 2017*, Nairobi, Kenia: United Nations Environment Programme (UNEP), p. xv.
- 43 UNEP (2020, oktober), *The Production Gap: The discrepancy between countries' planned fossil fuel production and global production levels consistent with limiting warming to 1.5°C or 2°C*, Nairobi, Kenia: United Nations Environment Programme (UNEP).
- 44 International Energy Agency (2021, mei), *Net Zero by 2050*, Parijs, Frankrijk: International Energy Agency.
- 45 Eurodad (2014), *UN Financing for Development Negotiations: What outcomes should be agreed in Addis Ababa in 2015?*, Eurodad; Oxfam International (2009), *Oxfam Briefing Paper 130. Suffering the Science: Climate Change, People and Poverty*, Oxfam International.
- 46 Oxfam GB (2014), *Breaking the Standoff. Post-2020 climate finance in the Paris agreement*, Oxford, Verenigd Koninkrijk: Oxfam GB, p. 40.
- 47 Verenigde Naties (1948, december), *Universal Declaration of Human Rights*, United Nations General Assembly resolution 217 A (III).
- 48 Amnesty International (2018, februari), *Amnesty International Report 2017-18: The state of the world's human rights*, Londen, Verenigd Koninkrijk: Amnesty International.
- 49 Front Line Defenders (2021, februar), *Global analysis 2020*, Front Line: the International Foundation for the Protection of Human Rights Defenders.
- 50 United Nations Human Rights Council (2011), *Report of the Special Representative of the Secretary General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, John Ruggie Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework, Human Rights Council, A/HRC/17/31*, Para 6. Online: <http://business-humanrights.org/sites/default/files/media/documents/ruggie/ruggie-guiding-principles-21-mar-2011.pdf>, bekeken in januari 2022.
- 51 IPBES (2019), *Summary for Policymakers of the Global Assessment Report on Biodiversity and Ecosystem Services of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services*, Bonn, Duitsland: Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services.
- 52 UNEP (z.d.), "Rate of Environmental Damage Increasing Across Planet but Still Time to Reverse Worst Impacts", online: www.un.org/sustainabledevelopment/blog/2016/05/rate-of-environmental-damage-increasing-across-planet-but-still-time-to-reverse-worst-impacts/, bekeken in januari 2022.
- 53 IPCC (2015), *Climate Change 2014: Synthesis Report. Summary for Policymakers*, Geneva, Switzerland: Intergovernmental Panel on Climate Change, p. 13.
- 54 Verenigde Naties (z.d.), "Sustainable Development Goal 2", online: <https://sustainabledevelopment.un.org/sdg2>, bekeken in december 2017; Verenigde Naties (z.d.), "Sustainable Development Goal 3", online: <https://sustainabledevelopment.un.org/sdg3>, bekeken in december 2017; Verenigde Naties (z.d.), "Sustainable

Development Goal 6", online: <https://sustainabledevelopment.un.org/sdg6>, bekeken in januari 2022.

- 55 Auty, R.M. (1993), *Sustaining Development in Mineral Economies: The Resource Curse Thesis*, Verenigd Koninkrijk, Londen: Routledge.
- 56 Global Witness (2015), "Responsible Minerals", online: <https://www.globalwitness.org/campaigns/conflict-minerals/>, bekeken in januari 2022.
- 57 Publish What You Pay Norway (2011), *The Piping Profits Report*, Noorwegen, Oslo: Publish What You Pay Norway.
- 58 Vewin (2013), "EZ-onderzoek schaliegas onvoldoende, risico's gebagatelliseerd", online: http://www.vewin.nl/nieuws/paginas/EZonderzoek_schaliegas_onvoldoende_risicos_gebagatelliseerd_42.aspx, bekeken in januari 2022.
- 59 Sustainable Development Knowledge Platform (n.d.), "Goal 2", online: www.sustainabledevelopment.un.org/?page=view&nr=164&type=230&menu=2059, bekeken in december 2017.
- 60 FAO (2005), *Voluntary Guidelines to support the progressive realization of the right to adequate food in the context of national food security*, Italië, Rome: FAO, p. 5, online: <http://www.fao.org/3/a-y7937e.pdf>, bekeken in januari 2022.
- 61 Verenigde Naties (z.d.), "The Arms Trade Treaty", online: <http://www.un.org/disarmament/ATT/>, bekeken in januari 2022.
- 62 Lopes da Silva, D., N. Tian, and A. Marksteiner (2021, April), *Trends in world military expenditure, 2020*, Sweden, Stockholm: Stockholm International Peace Research Institute.
- 63 SIPRI (z.d.), "SIPRI Military Expenditure Database", online: http://www.sipri.org/research/armaments/milex/milex_database, bekeken in januari 2022.
- 64 International Peace Bureau (2012), *Opportunity Costs: Military Spending and the UN Development Agenda*, Genève, Zwitserland: International Peace Bureau, p. 16.
- 65 Feinstein, A., Holden, P. en Pace, B. (2011) "Corruption and arms trade: sins of commission" in SIPRI (eds.), SIPRI Yearbook 2011, Verenigd Koninkrijk: Oxford University Press, p. 13-37.

Eerlijke
Pensioenwijzer

FairFinance®
International

